

2-32 ΑΦΙΕΡΩΜΑ

- **Τα ναυτικά του Καρκαβίτσα.** Αποτύπωσε το θαυμασμό του για το υγρό στοιχείο στα «Λόγια της Πλώρης».
- **Πέντε κοσμοπολίτες.** Οι Κωνσταντίνος Ν. Ράδος, Παύλος Νιρβάνας, Αγγελος Τανάγρας, Παντελής Χορν και Θέμος Ποταμιάνος.
- **Ο καπετάνιος Δ.Ι. Αντωνίου.** Ολιγογράφος ποιητής, οι στίχοι του είναι πολύτιμες αποστάξεις σαράντα ολόκληρων χρόνων.
- **Γραφές των μακρινών θαλασσών.** Η πολύχρονη θητεία του Νίκου Καββαδία στη θάλασσα στάθηκε καταλυτικός παράγοντας στην ποίησή του.
- **Χαράκτες εικονογραφούν το «Πούσι».**
- **Μικρή πράσινη θάλασσα.** Ο Ο. Ελύτης παραμένει στη συνείδηση του κοινού ως ο κατ' εξοχήν ποιητής του Αιγαίου.
- **Με τη ματιά του Β. Λούλη.** Ο συγγραφέας που έβλεπε χωρίς ψευδαισθήσεις τον κόσμο της θάλασσας.
- **Θαλασσινή Ανθολογία.** Ποιοι συγγραφείς δεν θα έπρεπε να λείπουν από μια ανθολόγηση γύρω από τη θάλασσα.
- **Λογοτεχνία καταστρώματος.** Ένας σύντομος περίπλους στο λογοτεχνικό έργο νεότερων συγγραφέων που δούλεψαν ως ναυτικοί.
- **Οι λογοτέχνες του Πειραιά.** Το λιμάνι και η θάλασσα αποτελούν την κύρια πηγή έμπνευσης και δημιουργίας στο έργο τους.
- **Περιοδικά για τη θάλασσα.** Μερικά από τα έντυπα που καταγράφουν κάθε δραστηριότητα γύρω από το υγρό στοιχείο.
- **«Ναυτική Ελλάς».** Το μακροβιότερο περιοδικό.
- **Η αλμυρή μελάνη.** Μέλβιλ, Κόνραντ, Ουγκό και Λόντον, τα κορυφαία αναστήματα της θαλασσινής λογοτεχνίας.

Εξοφύλλο: Ελληνικό θαλασσινό τοπίο. (Φωτ.: Α. Χαϊτάλης).

Υπεύθυνος «Επτά Ημερών»: **ΒΗΣ. ΣΤΑΥΡΑΚΑΣ**

ΑΦΙΕΡΩΜΑ

Αιώνιοι δεσμοί του Έλληνα με τη θάλασσα

Η ΘΑΛΑΣΣΑ είναι ταυτισμένη με τη μοίρα του Έλληνα. Αδιάρρηκτη αλλά και τόσο παλαιά η σχέση του με το υγρό στοιχείο, χάνεται στα θολά της προϊστορίας και τον ακολουθεί από τότε ως κληρονομικό σύνδρομο. Πάλεψε με τη θάλασσα, πλούτισε, τη δόξασε αλλά και δοξάστηκε μαζί της δίχως ποτέ αυτή η πάλη να χάσει τον επικό της χαρακτήρα. Η Ελλάδα, σύμφωνα με τον Οδυσσέα Ελύτη, μόνο ποιητές και ναυτικούς καλούς μπορούσε να βγάλει. (Ισως είναι και τα μόνα στοιχεία που μέχρι σήμερα δεν έχει προδώσει). Πρόκειται λοιπόν για προνόμιο το να συνδυάζει κανείς και τα δυο: Ναυτικός - Ποιητής.

Ο ισχυρισμός πως ένα αφιέρωμα, όπως αυτό των «Επτά Ημερών», μπορεί να συλλάβει συνολικά το θέμα, θα ήταν τουλάχιστον αφελής. Παρόμοια απόπειρα

κινδύνευε να χαθεί στους δαιδάλους της ελληνικής γραμματολογίας. Πόσο μάλλον, αν ξανοιγόταν στην παγκόσμια και ακόμη μακρύτερα, αν καταπιανόταν και έμπλεκε στα ομηρικά έπη ή τη μυθολογία -θα καταποντιζόταν.

Το αφιέρωμα απλώς θίγει το θέμα. Περιορίζεται στα πρόσωπα που συνδυάζουν τις δυο ιδιότητες: ναυ-

τικοί - ποιητές και επίσης, συνοπτικά, σε εκείνους τους συγγραφείς όπου το θαλασσινό στοιχείο παίρνει καθολική διάσταση στο έργο τους. Όσο για τους ξένους, μόνο γενύση - επιλεκτικά κάποια αναγνωρισμένα αναστήματα.

Χωρίς φιλοδοξία το εικαστικό υλικό -ένα άλλο θέμα πάλι ανεξάντλητο- έχει εδώ χαρακτηριστικά διακοσμητικού συνοδού.

Επιμέλεια αφιερώματος:
Κ.ΣΤΗΣ ΛΙΟΝΤΗΣ

Τα ναυτικά του Καρκαβίτσα

Αποτύπωσε το θαυμασμό του για το υγρό στοιχείο στα «Λόγια της Πλώρης»

Της **Αλίκης Παληοδήμου**
Φιλολόγου

Ο Ανδρέας Καρκαβίτσα (Λεχαινά Ηλείας 1865 - Μαρούσι 1922) θεωρείται ένας από τους σημαντικότερους ηθογράφους και από τους πιο αφοσιωμένους στο μήνυμα του ιδρυτή της Λαογραφίας, Νικολάου Πολίτη. Αναγνωρίζοντας τη μεγάλη σημασία της παράδοσης και του εθνικολαϊκού πολιτισμού έστρεψε την προσοχή του στην αγροτική ζωή του ελληνικού λαού, πάνω στην οποία οικοδόμησε ολόκληρο το έργο του. Τον είπαν ζωγράφο της ελληνικής ζωής, επικό του πεζού λόγου, πατριδολάτρη, θαλασσογράφο.

Από ολόκληρο το πεζογραφικό του έργο, εδώ θα ξεχωρίσουμε τα λεγόμενα «ναυτικά» ή «θαλασσινά» διηγήματα, τα συγκεντρωμένα στη συλλογή «Λόγια της Πλώρης» (1899).

Ο συγγραφέας, αν και στεριανός, αγάπησε τη θάλασσα από μικρό παιδί. «Από μικρός την αγαπούσα τη θάλασσα. Τα πρώτα μου βήματα, να ειπείς, στο νερό τα έκαμα...», ομολογεί ταυτιζόμενος προφανώς με τον ήρωά του στο διήγημα «Η θάλασσα». Αυτή, λοιπόν, η αγάπη αλλά και ο θαυμασμός του για το υγρό στοιχείο, τον έσπρωξε από νωρίς να ταξιδέψει εργαζόμενος ως γιατρός στο εμπορικό ναυτικό, σε όλες τις ελληνικές θάλασσες.

Βιωματική εμπειρία

Στα ταξίδια του αυτά γνώρισε από κοντά τον κόσμο των απλοϊκών αν-

Ο Καρκαβίτσας με σπολή στρατιωτικού γιατρού. Πιθανόν το 1912. Θαλασσινά διηγήματα έγραψε ο Καρκαβίτσας, όμως με το Ναυτικό δεν είχε σχέση. «Σταδιοδρόμησε ως μόνιμος υγειονομικός αξιωματικός του Στρατού». Ωστόσο, στο διάστημα 1881-86, μεταξύ της απολύσεώς του ως εφέδρου και της νομιμοποίησής του, μπάρκκαρε στο εμπορικό «Αθήναι». Αυτή η θητεία και «Τα λόγια της πλώρης», τελικά τον καθιέρωσαν και τον έκαναν πιο γνωστό ως συγγραφέα της θάλασσας (Φωτ. αρχείο Η.Χ. Παπαδημητράκου).

θρώπων της θάλασσας, τους καθημούς, τα πάθη, τις δοξασίες και τους κινδύνους που αντιμετωπίζουν. Αυτή η βιωματική εμπειρία λειτουργεί ως πρώτη ύλη, η οποία στη συνέχεια μορφοποιείται και λογοτεχνικά.

Ο συγγραφέας δεν έχει λόγο να δημιουργήσει μύθους, πρόσωπα ή καταστάσεις για να αναπαραστήσει αντικειμενικά τον κόσμο που βλέπει γύρω του, τα προβλήματά του, τους αγώνες του. Τα παίρνει σχεδόν έτοιμα από την ίδια την πραγματικότητα. Φωτοσκοιάζει το περίγραμμα των πραγματικών ιστοριών σύμφωνα με τα δικά του ιδεολογικά και αισθηματικά δεδομένα. Κι από την άποψη αυτή, μπορούμε να πούμε, ότι οι ήρωες των διηγημάτων του ζουν και κινού-

νται παράλληλα προς τα πραγματικά πρόσωπα, γεγονός το οποίο κάνει τη λογοτεχνία του αληθινή, ως αντικατοπτρισμός της πραγματικότητας.

Το κυρίαρχο σκηνικό, το οποίο αποτελεί και στοιχείο ενότητας των διηγημάτων αυτών, είναι η θάλασσα. Όλες οι ιστορίες εξελίσσονται μέσα, πλάι ή αναφορικά με αυτήν.

Η περιγραφή της αφενός αποτυπώνει την πολυμορφία της, τις εναλλαγές της, αφετέρου δημιουργεί στον αναγνώστη την αίσθηση της εικόνας. Επειδή η παρουσίαση μιας τυπολογίας των εικόνων της θάλασσας στα «Λόγια της Πλώρης» θα απαιτούσε πολύ περισσότερο χώρο από τον διαθέσιμο εδώ, θα σταθούμε επιλεκτικά σε κάποιες απ' αυτές που

Το θρύλο της Γοργόνας προσπαθεί να συλλάβει ο Ν. Α. Χριστόπουλος (1880-1967). Απόμαχος ναυπηγός, ζούσε αποτραβηγμένος στον πατρικό ταρσανά. Ως τα βαθιά γεράματά του ζωγράφιζε πλεούμενα, γοργόνες, ταρσανάδες και λιμάνια. Αταξίδευτος ναυπηγός, άκουγε για τρικυμίες, για χλιαρές νύχτες και για τη Γοργόνα «όπως την εξιστορούσαν παλαιοί Καπετανεοί». Το μύθο της ζωντανεύει και στο διήγημά του η «Γοργόνα», ο Καρκαβίτσας. Είναι η πεντάμορφη παρθένα που ρωτά: «Ναύτη, καλεναύτη, ζη ο βασιλιάς Αλέξανδρος;» Και ο Καρκαβίτσας θέλει, με τη φαντασμαγορία της γλώσσας, να δώσει με την αφήγησή του, αλληγορική διάσταση στο δοξαμένο παρελθόν της χώρας του.

εμφανίζονται με μικρές παραλλαγές, σταθερά επαναλαμβανόμενες.

Μανιασμένη θάλασσα

Η πιο συχνή είναι αυτή της γκρίζας και αγριεμένης. Με τα σκούρα χρώματα, σκεπασμένη από την ομίχλη, με όρθια αφρισμένα κύματα, έτοιμα να καταποντίσουν τα διάσπαρτα καράβια και τους ανθρώπους των. «Γύρω τα ουρανόθεμελα ήταν κατάσκουρα· ο ήλιος άσπρος και λερωμένος σαν άπλυτο καραβόπανο, στριφογύριζε γοργά, λες και βιαζότανε να κρυφτεί στα κύματα», και συνεχίζει: «Η θάλασσα αφροκοπούσε απ' άκρη σ' άκρη και κνηγούσαν το ένα το άλλο τα κύματα και ψήλωναν και δέρονταν και βαρυνγομούσαν γκαστρομένα το χαμό. Δεν πίστευες πως ήταν νερό παρά θεριά ανήμερα. Λύκοι και λέοντες, τίγρεις και ύαινες...» («Η δικαιοσύνη της θάλασσας»).

Παρόμοιες εικόνες έχουμε σ' όλα σχεδόν τα διηγήματα. Σπανίζει η εικόνα της ήρεμης και γλυκιάς θάλασσας. Κι όπου περιγράφεται ως τέτοια, απλώς γίνεται για να εξυπηρετηθεί η προσωρινή εναλλαγή του θαλασσινού τοπίου και για να προα-

ναγγελθούν αμέσως πάλι τα σημάδια νέας επερχόμενης τρικυμίας. Όπως για παράδειγμα, στο διήγημα «Η καπετάνισσα». Από την «ασημοστρωμένη» θάλασσα με τα θαλασσοπούλια να πετούν από την πλήρη μπουλούκια και να χάνονται στον ορίζοντα, αμέσως μας μεταφέρει στην εικόνα της «θυμωμένης» θάλασσας, της σκοτεινιασμένης. «Γύρω μας και στην Ανατολή έστεκε καταχνιά σκοταδερή, αέρινος Καύκασος σα να μας είχε πείσμα...».

Ο Καρκαβίτσας στα «Λόγια της Πλώρης», μας δίνει την εικόνα όλων των καταστάσεων της θάλασσας: της τρικυμισμένης, της γαλήνιας, μας την παρουσιάζει όμορφη, απωθητική, «φιλική» ή «εχθρική» προς τον άνθρωπο, σε όλες τις «γεωγραφίες» της πότε ως πέλαγο ανοικτό ως λιμάνι, ως στενό πέραςμα, σε όλες τις εποχές, χειμώνα με χιονιά και αέρηδες, καλοκαίρι με τα μελτέμια και σε ώρες επίσης διαφορετικές, την αυγή, το δειλινό, τη νύχτα. Και προφανώς αποτελούν το φόντο της ιστορίας των διηγημάτων του.

Εκείνο που γίνεται αισθητό στον αναγνώστη των διηγημάτων αυτών είναι η βαθιά σχέση του ανθρώπου

με τη θάλασσα. Σχέση διπλή παραγωγική δηλ. πρωτογενής, με την έννοια ότι αποτελεί το χώρο της επαγγελματικής δραστηριότητας του ναυτοκόσμου, αλλά και μεταφυσική, με όλο το μυθολογικό φορτίο που αυτή «κουβαλάει» και που είναι ριζωμένο στη συνείδηση του ανθρώπου.

Ο ναυτικός, λοιπόν, που δουλεύει για το «καρβέλι» πρέπει να επιστρατεύσει όλη τη γενναιότητα και την επιδεξιότητά του για να αντιπαρατεθεί στην παντοδυναμία του υγρού στοιχείου.

Η ζωή του είναι ένας διαρκής κάματος, αγώνας, κίνδυνος, όπου έρχεται αντιμέτωπος με την ίδια τη φύση. Και η θάλασσα είναι απ' τα στοιχεία της φύσης που δεν δαμάζονται. Είναι παντοδύναμη γιατί είναι απέραντη, απρόβλεπτη και δεν μπορεί ο άνθρωπος να τη γνωρίσει ούτε στο πλάτος, ούτε στο βάθος της. Ρουφάει ανθρώπους, καταστρέφει, ξελογιάζει και μαγεύει, δημιουργεί δέος.

Ενάλιοι δαίμονες

Ο διφυής, αντιφατικός αυτός χαρακτήρας του υγρού στοιχείου της

θάλασσας, που απ' τη μια είναι πηγή ζωής και αθανασίας κι από την άλλη καταστροφική ανεξέλεγκτη δύναμη, που προκαλεί το θάνατο, έχει μυθοποιηθεί από το λαό, που έχει δημιουργήσει το πάνθεο των εναλίων δαιμόνων.

Ο Καρκαβίτσας, βαθύς γνώστης της λαϊκής μυθολογίας, χρησιμοποιεί στα θαλασσινά του διηγήματα τα μυθικά θαλάσσια όντα, που προσωποποιούν συμβολικά τις διαφορούμενες ιδιότητες της θάλασσας και τη σχέση του ανθρώπου με αυτήν. Τη γοργόνα, το κατ' εξοχήν μυθικό ον που συμβολίζει τη μεταφυσική διάσταση της θάλασσας μέσα από το διηνεκές παιχνίδι ζωής - θανάτου, τις λάμιες, τις νεράιδες και τέλος το Γιούσουρι, το οποίο συμβολίζει την μέχρις εσχάτων πάλη του ανθρώπου με το υγρό στοιχείο. Πάλη, η οποία προϋποθέτει την υπέρβαση των δυνάμεών του, του εαυτού του.

Η χρήση των στοιχείων της παράδοσης, εξάλλου, είναι βασική παράμετρος στο έργο του Καρκαβίτσα, το οποίο κινείται, όπως είναι γνωστό, στα όρια του εκπνεόντος ρομαντισμού και της καθιέρωσης του ρεαλισμού.

Συνέχεια στην 15η σελίδα

ΚΥΡΙΑΚΗ 23 ΙΟΥΛΙΟΥ 1995 - Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ **13**

Πέντε κοσμοπολίτες

Οι Κωνσταντίνος Ν. Ράδος, Παύλος Νιρβάνας, Αγγελος Τανάγρας, Παντελής Χορν και Θέμος Ποταμιάνος

1926, Νιρβάνας-Καββαδίας. Ο πρώτος ξεκινάει την εβδομη και τελευταία δεκαετία της ζωής του. Πιθανόν την ευτυχέστερη με έναν ειδυλλιακό δεύτερο γάμο και την είσοδό του στην Ακαδημία. Αντίθετα, ο δεύτερος διανύει διστακτικά την εφηβεία και ακόμη δεν έχει μπαρκάρει στην ποίηση.

Ο Παύλος Νιρβάνας και τα θέματά του σε σκιαγραφική απόδοση του NOIR.

Του **Αχιλλέα Σούλτου**

ΑΝΑΜΕΣΑ στους παλαιότερους πεζογράφους μας, υπάρχουν και πέντε σημαντικές φυσιογνωμίες, που έδωσαν το ναυτικό με τη λογοτεχνία. Τέσσερις αξιωματικοί του ναυτικού: Παύλος Νιρβάνας, Αγγελος Τανάγρας, Παντελής Χορν και Θέμος Ποταμιάνος, κατά σειρά ηλικίας. Μάλιστα, οι τρεις πρώτοι του Πολεμικού Ναυτικού. Και οι δύο, γιατροί, αξιωματικοί του υγειονομικού, που έφτασαν μέχρι το βαθμό του γενικού αρχίατρου. Είναι ο Νιρβάνας και ο Τανάγρας ή μάλλον, ο Πέτρος Κ. Αποστολίδης και ο Αγγελος Ευαγγελίδης, μια και η στρατιωτική τους θέση επέβαλλε τη ψευδωνυμία στις φιλολογικές παρασπονδίες, που κάποτε ήταν υπό διωγμό. Αντίθετα, ο τέταρτος και νεότερος, ο Ποταμιάνος ήταν του Οικονομικού.

Ενας ακόμη, ο πρεσβύτερος όλων, ο Κωνσταντίνος Ν. Ράδος, μπορεί να μην υπηρέτησε στο ναυτικό, ωστόσο διεκδικεί τον τίτλο του ιστορικού του. Πολυάριθμες οι πραγματείες του για την ιστορία του ναυτικού και τη ναυτική. Επιπλέον, υπήρξε καθηγητής της Ναυτικής Ιστορίας στη Σχολή των Δοκίμων, πριν καταλάβει την έδρα της ιστορίας στο πανεπιστήμιο.

Και οι πέντε ανήκουν στους πεζογράφους που εμφανίζονται μετά το 1880, εποχή που οροθετείται με την άνοδο του διηγήματος και τον υποσκελισμό του μυθιστορήματος. Ενα χρόνο μεγαλύτερος και φίλος του Ξενόπουλου, ο Νιρβάνας γεννιέται το 1866, την ίδια χρονιά με τον Καρκαβίτσα· έναν ακόμη στρατιωτικό γιατρό της λογοτεχνίας μας, αυτός όμως δεν ήταν του ναυτικού κι ας το γράφουν κάποια σχολικά εγχειρίδια. Κατά τέσσερα χρόνια προηγείται ο Ράδος, ενώ ο Τανάγρας είναι εννιά χρόνια νεώτερος. Περίπου ομήλικος με το θεατρικό συγγραφέα της παρέας, τον Χορν, που γεννιέται το 1881.

Νεώτερος ο Ποταμιάνος, γεννημένος πριν από έναν αιώνα, είναι συνομήλικος του Κόντογλου, ενός άλλου θαλασσοπόρου, μόνο όμως της γραφής.

Δυστυχώς, η πεντάδα μας εντάσσεται μάλλον στους λημονησμένους. Τουλάχιστον τους τρεις από αυτούς –Ράδο, Τανάγρα και Ποταμιάνο– ούτε οι ιστορίες της λογοτεχνίας μας τους μνημονεύουν ούτε έργα τους βρίσκονται στο εμπόριο. (Με εξαίρεση, τα διηγήματα του Ράδου, ένας τόμος που κυκλοφόρησε το 1988).

Όσο για τον Νιρβάνο και τον Χορν, αν και γνωστοί, το έργο τους κρίνεται από τους νεώτερους με αυστηρότητα. Πληθωρικοί και οι

δύο –ανεξάρτητα αν ο πρώτος απλώθηκε περίπου σε όλα τα είδη του λόγου, ενώ ο δεύτερος παρέμεινε κυρίως θεατρογράφος – λιγιστά κείμενά τους επιβιώνουν.

Νιρβάνας - Χορν

Μέχρι ακαδημαϊκός ανακηρύχτηκε, το 1928, ο Νιρβάνας και προηγουμένως, «μάγο», τον αποκαλούσε ο Ξενόπουλος και «ιππότη του πνεύματος» ο Σπ. Μελάς. Ωστόσο, είναι η ετυμηγορία της Αλκης Θρύλου, στη «Νέα Εστία» το 1944, αυτή που σήμερα φαίνεται να ισχύει: «*Η ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας θα τον αναφέρει σαν έναν ευχάριστο, συμπαθητικό και πολιτισμένο συγγραφέα που δεν εγκατέλειψε όμως κανένα προσωπικό ουσιαστικό μήνυμα, κανένα έργο ολοκληρωμένο. Τα βιβλία του σπάνια θα ξαναδιαβάζονται.*»

Όμοια τον παραγωγικότατο Χορν, που για μια μεγάλη περίοδο έγραφε ένα θεατρικό έργο το χρόνο, πολλοί τον παραγκωνίζουν ως ηθογράφο και νατουραλιστή. Κι όμως, ο Γ. Σιδέρης για «Το φυντανάκι» έγραφε: «...Μετά τον «Βασιλικό» του Μάτεσι δεν εκχάρηκε η δραματογραφία μας άλλο έργο όπου να πλέκονται τόσο αβίαστα και τόσο ρωμαλέα τα γεγονότα, τα αισθήματα και η εξέλιξη των προσώπων». Παρεμπιπτόντως, με το θέατρο ασχολήθηκαν και ο Νιρβάνας και ο Τανάγρας. Μάλιστα τα έργα τους χειροκροτήθηκαν στην εποχή τους. Ο Νιρβάνας, έφηβος ακόμη γράφοντας στη «Διάπλαση των Παιδών» έδειχνε την αγάπη του για το θέατρο. Αργότερα, στήριξε τη «Νέα Σκηνή» του Κ. Χριστομάνου και τα τελευταία του χρόνια στάθηκε σύμβουλος του Γρυπάρη και του Πολίτη στο Εθνικό.

Πέντε κοσμοπολίτες

Και οι πέντε συγγραφείς μας υπήρξαν λόγιοι της εποχής τους και κοσμοπολίτες· ιδιότητες όχι και τόσο συνήθεις για στρατιωτικούς. Γόνι «καλών» οικογενειών, με πανεπιστημιακές σπουδές στην Αθήνα και εκτός. Ο Ράδος στο Παρίσι και αργότερα δημοσιογράφος στο Βουκουρέστι.

Ο Νιρβάνας, γεννημένος στη Μαριανούπολη της Ρωσίας, αν και έζησε στον Πειραιά, έλεγαν χαριτολογώντας, «πως έφερε την Ευρώπη στη Φρεαττώδα». Ποιος μπορεί να γνωρίζει αν η πολυγλωσσία του, και συνακόλουθα ο εμποτισμός του με την ευρωπαϊκή κουλτούρα, δεν λειτούργησαν εις βάρος του πηγαίου;

Γερμανοτραφής ο Τανάγρας, με ειδικευση, όπως και ο Νιρβάνας,

στην ψυχιατρική, έφερε από την Εσπερία το σπέρμα της παραψυχολογίας. Αυτός ο ιδιόρρυθμος στρατιωτικός γιατρός και λογοτέχνης, ήταν που ίδρυσε, μαζί με τον Νιρβάνα, το 1923, την πρώτη στην Ελλάδα Εταιρεία Ψυχικών Ερευνών. Δύο χρόνια αργότερα, ξεκίνησε μηνιαίο περιοδικό «Ψυχικά Ερευναί».

Αλλωστε, υπάρχει ως κεφάλαιο της ψυχοφυσιολογίας, η θεωρία Τανάγρα ή και θεωρία της ψυχοβολίας. Είναι μια πρόταση για επιστημονική εξήγηση των μελλοντικών προγνώσεων και των τυχαίων φαινομένων.

Επίσης και ο Χορν, φίλος του Ζαν Μορεάς, παραιτήθηκε το 1911 και θέλησε να παραμείνει στο Παρίσι. Σχέδιο που ασφαλώς θα πραγματοποιούσε αν δεν έρχονταν οι Βαλκανικοί Πόλεμοι. Τότε, το καθήκον προς την πατρίδα, τον έφερε ενεργό μέτοχο στο Βενιζελικό Κίνημα. Λιγότερα είναι γνωστά για τον Ποταμιάνο.

Γραφή ποτισμένη με θάλασσα

Πέρα, όμως, από την αξιολόγηση του έργου και της προσωπικότητας ενός εκάστου, εδώ περισσότερο ενδιαφέρει πόσο ποτισμένη με θάλασσα είναι η γραφή τους. Θα λέγαμε, καθ' ολοκληρία θαλασσινά τα διηγήματα των Ράδου, Τανάγρα και Ποταμιάνου. Μερικώς, τα θεατρικά έργα του Χορν. Σε κάθε περίπτωση, πλήρωσε με δυσμένεια, όσα άμεσα, όπως λ.χ. «Η Νταλμανοπούλα», ή έστω και έμμεσα, αναφέρονται στο Πολεμικό Ναυτικό.

Όσο για τον Νιρβάνα, γίνεται περισσότερο θαλασσινός στα διηγήματά του. Αλλωστε, το διήγημα είναι και «ο κύριος κορμός της πεζογραφίας του», παρακλάδια τα υπόλοιπα. Αν και κάποιοι διαφωνούν, αναγνωρίζοντάς τον πρώτιστα ως χρονογράφο.

Ολιγογράφος ο Ράδος, «... φιλοτεχνεί κατ' έτος σχεδόν και ανά εν ναυτικόν διήγημα αποκλειστικώς και μόνον διά το ΕΘΝΙΚΟΝ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟΝ» Όπως παρατηρεί, το 1913, με υπερηφάνεια ο εκδότης του ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟΥ Κ.Φ. Σκόκος. Τα ναυτικά συμβάντα, που γνώριζε τόσο καλά ως ιστορικός ο Ράδος, γίνονται οι πυρήνες των διηγημάτων του, που κατά προτίμηση διαδραματίζονται στα χρόνια της Επανάστασης. Αν και κάποια, ιδιαίτερα ενδιαφέροντα, πηγαίνουν σε ακόμη παλαιότερους χρόνους, όταν στις θάλασσες κυβερνούσε ο Μπαρμπαρόσα ή στη χώρα της Κύπρου ο ευγενής Μπραγκαδίνο.

Οι αφηγήσεις του με γλαφυρές περιγραφές, γραμμένες σε μία ιδιόλεκτο δημοτική, θησαυρίζουν πλήθος ναυτικών όρων. Εκείνο, όμως, που κατ' εξοχήν γοητεύει τον σημερινό αναγνώστη, είναι η περιπέτεια στη θάλασσα. Κι ας υπάρχει καμιά φορά γερή δόση ρομαντισμού στα

Συνέχεια στην 6η σελίδα

Ο Κωνσταντίνος Ράδος, το 1907, καθηγητής τότε της Ναυτικής Ιστορίας στη Σχολή των Δοκίμων, βρέθηκε επικεφαλής της επιτροπής που εκπροσώπησε την Ελλάδα στη Διεθνή Ναυτική Εκθεση του Μπορντό. Η φωτογραφία από το Εθνικόν Ημερολόγιον. Ο εκδότης του, Κ.Φ. Σκόκος, υπερηφανεύοταν πως το Ημερολόγιο στάθηκε η αφορμή για να εκδηλώσει «λογοτεχνική δημιουργικότητα ο σοφός ιστορικός».

Ο Αγγελος Τανάγρας στη φωτογραφία, όταν υπηρετούσε στο Πολεμικό Ναυτικό. Ηδη, τα ενδιαφέροντά του βρίσκονται αλλού. Το 1923 θα τεθεί σε αυτεπάγγελτη αποστρατεία προαγόμενος σε ανώτερο Αρχίατρο. Ελεύθερος θα ιδρύσει, την ίδια χρονιά, την Εταιρεία Ψυχικών Ερευνών και θα μείνει ισόβιος πρόεδρος της. Το πρώτο Δ.Σ. αποτελούν οι: Αθ. Ευταξίας, Μιχ. Κατσαράς, Σίμ. Μενάρδος, Θεόφ. Βορρέας, Π. Νιρβάνας, Αλέξ. Φιλαδελφεύς και Παν. Παμπούκης. Αυτή είναι η πρώτη σοβαρή προσπάθεια στο χώρο των ψυχικών ερευνών. Η εταιρία θα εκπροσωπήσει τη χώρα μας στο 3ο Διεθνές Συνέδριο Ψυχοφυσιολογίας το 1927 στο Παρίσι. Η εγκυρότητα αυτής της εκπροσώπησης θα οδηγήσει στη διοργάνωση του επόμενου συνεδρίου, το 1930, στην Αθήνα.

Ανθυποπλοίαρχος στη φωτογραφία ο Παντελής Χορν. Η ευτυχισμένη έκφραση στο πρόσωπό του δεν είναι καθόλου τυχαία. Βρισκόμαστε στην 1/7/1909, πριν από λίγες μέρες είχε πάρει μηνιαία άδεια από το θωρηκτό «Υδρα», όπου υπηρετεί, και μόλις τελέστηκε ο γάμος του με την Ευτέρπη Αποστολίδου, στην οποία και χαμογελά. Είναι 28 ετών και στις 4/7/1909 θα προσυπογράψει σε ένα από τα Πρωτόκολλα Τιμής του Στρατιωτικού Συνδέσμου.

Ο Παντελής Χορν. Σκίτσο του Γρηγόρη στο περιοδικό «Παναθήναια». Πρωτοχρονιά 1933.

«Πριν από την καταιγίδα», του Κ. Βολανάκη. Ελαιογραφία σε μουσαμά, 1886-1890. Ένας πίνακας με στόχο την αποτύπωση της στιγμής, που απέχει ελάχιστα από την καταιγίδα. Το έργο ανήκει στη ζωγραφική ενότητα «Καράβια στο λιμάνι». Με την εμφάνιση του Βολανάκη, πατριάρχη της ελληνικής θαλασσογραφίας, μπαίνει η βάση και δημιουργείται μια παράδοση με αξιόλογους εικαστικούς καλλιτέχνες, που έχουν θέμα τους το θαλασσινό τοπίο.

Συνέχεια από την 5η σελίδα
 ηρωικά κατορθώματα που φτάνουν μέχρι αυτοθυσίας ή στα κατά κανόνα σκιώδη ερωτικά πάθη.

Ο Τανάγρας είναι ο μόνος της ομάδας που γράφει στην καθαρεύουσα.

Μια καθαρεύουσα απλή, πλούσια σε ναυτική ιδιολεξία, ιδιαίτερα στους διαλόγους.

Εκτός από τα σχετικά λίγα διηγήματα, που αναφέρονται στο μυστηριώδη κόσμο της παραψυχολογίας,

τα περισσότερα κουβαλούν τη μαγεία ενός άλλου μυστηριώδους σύμπαντος, του θαλασσινού. Πολεμικά ανδραγαθήματα από την Επανάσταση, περιπέτειες στη χώρα των ταυρομάχων, κυρίως όμως

εντυπωσιακές εικόνες της θάλασσας και συναρπαστικές περιγραφές του βυθού, όπως τον γνωρίζει ο σφουγγαράς.

Ωστόσο, ο πλέον θαλασσινός όλων είναι, χωρίς αμφιβολία, ο Θέμος Ποταμιάνος.

Στις δικές του «θαλασσινές σελίδες» μαθαίνουμε όλα τα παράξενα και περίεργα του βυθού και των εμβίων της θάλασσας. Είναι όλα αυτά που σήμερα έχουν μόνο γαστρονομικό ενδιαφέρον, εκτός κι αν τα βλέπει κανείς ως αντικείμενα οικολογικής μέριμνας... Κι ακόμη, οι ψαράδες και οι ποικίλοι τρόποι του ψαρέματος. Βρίσκουμε εδώ έναν πλούτο από λαογραφικές λεπτομέρειες που και μόνο γι' αυτές θα άξιζε να περισώσουμε το έργο του. Αλλωστε τους λαογραφικούς θησαυρούς που κρύβουν τα έργα του Παπαδιαμάντη, Μωραϊτίδη, Καρκαβίτσα αλλά και Ποταμιάνου, έχουν αρχίσει να τους ανακαλύπτουν οι νεότεροι ερευνητές.

Αξιοί, έστω, αναφοράς

Μια και τελευταία ανατρέχουμε όλο και με μεγαλύτερη ζέση, στη λογοτεχνική μας παράδοση, οι ιστορίες νεοελληνικής λογοτεχνίας που θα γραφούν, ας μνημονεύουν και όσους κρίνονται ήσσονες. Πολλοί από αυτούς συνέβαλαν ουσιαστικά στο ωρίμασμα της εποχής τους, όπως η περίπτωση του Νιρβάνα και στη δραματολογία του Χορν. Και κάποιοι άλλοι, όπως ο Ράδος, ο Τανάγρας και ο Ποταμιάνος, με το πεζογραφικό του έργο, έστω και μικρό σε όγκο, διαμόρφωσαν αυτόν τον παραγκωνισμένο σήμερα βασιλέα, το διήγημα.

«Καίκι στις Σπέτσες», του Ιω. Αλταμούρα. Λάδι σε χαρτόνι, 16 Ιουνίου 1877. Από τα πλέον λυρικά έργα του ζωγράφου, μεταδίδει την ηρεμία και τη διαύγεια του πρωινού στην ελληνική θάλασσα. Ιδιοφυής περίπτωση θαλασσογράφου ο Αλταμούρας, μολονότι πέθανε νεότετος, άφησε σημαντικό έργο.

Ο καπετάνιος Δ. Ι. Αντωνίου

Ολιγογράφος ποιητής, οι στίχοι του είναι πολύτιμες αποστάξεις σαράντα ολόκληρων χρόνων

Του **Ιάκωβου Μ. Βούρτση**

ΕΙΚΟΣΙ ολιγόστιχα ποιήματα, μερικά **Χάι - Κάι** και ένα απόσπασμα με τίτλο «**Ινδίες**», όλα δημοσιευμένα στο περιοδικό «**Τα Νέα Γράμματα**» την τετραετία 1936-39, ήταν αρκετά για να κάνουν έναν μικρόσωμο ναυτικό να θεωρηθεί ο πλέον «ιδιόρρυθμος» και «μυστηριακός» ποιητής της γενιάς του '30, εκείνης δηλαδή της γενιάς των συγγραφέων που προσπαθούν να ανανεώσουν τη νεώτερη λογοτεχνία μας την περίοδο 1930-40.

Οικογένεια ναυτικών

Ο Δ.Ι. Αντωνίου, που γεννήθηκε το 1906 στη Μπέιρα (τώρα Σοφάλα) της Μοζαμβίκης αποικία παλιά της Πορτογαλίας, προέρχεται από οικογένεια ναυτικών της Κάσου γι' αυτό και είχε την αίσθηση πως «του δόθηκε να κινηθεί κληρονομικά στη θάλασσα», όμως παράλληλα η αγάπη του για τη μουσική και τη λογοτεχνία τον οδηγούσαν στην ποίηση.

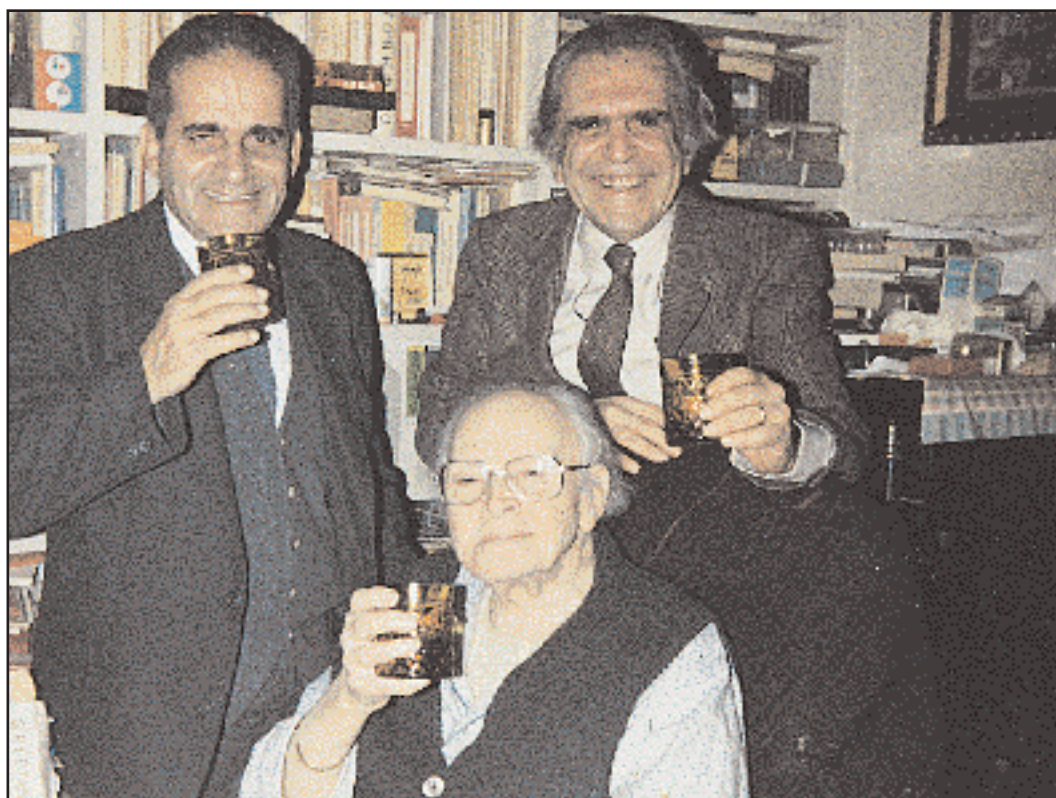
«Η Ελλάδα», γράφει ο Ελύτης όπως τον θυμάται «μόνον ποιητές και ναυτικούς καλούς μπορούσε να βγάλει. Τι προνόμιο να τα συνδυάζει κανείς και τα δύο στο πρόσωπό του. Η γέννησή του σε χώρες εξωτικές, η ιδιαιτερότητά του στα σπάνια φιντά και στις σπάνιες γάτες, το μυστηριακό του ποίημα για τις «Ινδίες», που μόνον αποσπασματικά γνωρίζαμε, ο διασπασμένος ειρμός της κουβέντας του και το λιγνιστικό «ναυτικό» του περπάτημα, τον είχαν αναδείξει σε ιδιόρρυθμο τύπο, είχαν δημιουργήσει γύρω του ένα θρύλο, που ο ίδιος ούτε τον καλλιεργούσε, ούτε τον έπαιρνε καν είδηση (...). Μου έτυχε να δω μερικά από τα φημισμένα κοντινά των τσιγάρων όπου έγραφε, στις ώρες της νυχτερινής βάρδιας, τους στίχους του, τυραννισμένους, όλο διαγραφές και προσθήκες...».

Στις θάλασσες του Ινδικού

Από το 1928 ως το 1934 ταξίδευσε με το φορτηγό πλοίο «**Πηλεός**» στις θάλασσες του Ινδικού και Νότιου Ατλαντικού και στη συνέχεια ως το 1940 στις γραμμές του Αιγαίου με το επιβατικό «**Ακρόπολις**».

Στον πόλεμο του 1940-41 υπηρετεί ως έφεδρος αξιωματικός στο торπιλλοβόλο «**Κίος**» και μετά, στη δεκαετία του '50 και ως το 1968, ταξιδεύει στη Μεσόγειο με τα κρουαζιερόπλοια «**Αχιλλεύς**» και «**Αγαμέμνων**».

Αντίθετα απ' ό,τι θα νόμιζε ίσως κανείς, ο Αντωνίου δεν είναι ένας ποιητής που εικονογραφεί τη θάλασσα, τους ναυτικούς ή τους ε-

Δύο συγγραφείς-αξιωματικοί του Πολεμικού Ναυτικού: όρθιοι, **Τάσος Κόρφης** αριστερά, **Δημ. Γιακουμάκης** δεξιά κι ένας αξιωματικός του Εμπορικού: ο πρεσβύτερος **Δ.Ι. Αντωνίου** καθιστός. Φωτογραφία, τον Ιανουάριο του 1993, τελευταία του Δ.Ι. Αντωνίου. (Αρχείο Εταιρείας Κασσιικών Μελετών).

ξωτικούς τόπους. Εκείνο που τον ενδιαφέρει κυρίως είναι η ανθρώπινη ψυχή, όπως δοκιμάζεται και αναπλάθεται είτε μέσα στις σκληρές συνθήκες του καραβιού, είτε στον αγώνα της με τη θάλασσα, είτε στη συνάντησή της με λογής ανθρώπους, συνήθειες και κοινωνίες. «Με τα ταξίδια πόσα δεν εξάντλησες / γυμνώνοντας την καρδιά σου», γράφει ο ίδιος σε ένα από τα πρώτα του ποιήματα. Ως πραγματικός ναυτικός που δουλεύει σκληρά και με στερήσεις μέσα στον ωκεανό δεν τον υμνεί ποτέ.

Κυρίαρχο θέμα στους στίχους του δεν είναι πάντοτε ό,τι απομένει από αυτήν τη μακρόχρονη και εξαντλητική επαφή: είναι «η μοίρα του ανθρώπου που ταξιδεύει», το συναίσθημα, είτε ο Σεφέρης, «ένός ανθρώπου που φέρνει σε αντιπαράσταση τη μοίρα του με άλλες μοίρες μακρινές και ξένες» και ακόμη η βασανιστική σιωπή, η οδυνηρή μνήμη, η άσκηση στη λεπτομέρεια. Γυμνώνοντας την καρδιά του, ο ποιητής διαμορφώνει ένα λόγο λιτό, καίριο και αυστηρό, έτσι ώστε παρά την έντονη λυρική του διάθεση να χαρακτηριστεί ως «ο πιο εσωτερικός και ενδοστρεφής» της γενιάς του.

«Ινδίες»

Το προσωπικότερο, ωστόσο, έργο του Αντωνίου οι «**Ινδίες**» παραμένει στην αφάνεια, «σταθμός στην εθνική οδό της ποίησής μας και στάθμη της ακηδίας της κριτικής **Συνέχεια στην 8η σελίδα**

Ο Δ.Ι. Αντωνίου, πλοίαρχος του κρουαζιερόπλοιοι «**Αχιλλεύς**», στη γέφυρα του πλοίου. «**Η ουσία της ποίησης του Αντωνίου ανάγεται σε ένα αιώνιο θέμα. Το θέμα αυτό είναι η μοίρα του ανθρώπου που ταξιδεύει. Ο ποιητής μας το καταπιάστηκε, σχεδόν άθελά του, με πολύ δυσκολία, μουρμουρίζοντας μήνες ολόκληρους έναν του στίχο, καθώς ανεβοκατέβαινε τις σκάλες του καραβιού του ή το κυβερνούσε τη νύχτα πάνω στη γέφυρα... Κάποτε που ταξίδεψα μαζί του, τον παρακολούθησα πώς έγραφε. Τους στίχους του τους σημείωνε πάνω στο κουτί των σιγαρέτων του... Θυμάμαι την πρώτη φορά που μου έδειξε την καμπίνα του. Σε μια γωνιά, ήταν στοιβαγμένα άπειρα αδειανά κουτιά σιγαρέτων. Ήταν τα χειρόγρατά του».** (Γ. Σεφέρης, **ΔΟΚΙΜΕΣ Α**).

40 Γρέγο ! Τραγουδάει !.. Πιάσε γρήγ' τὴ Χαλκιδεοκατατόμ.
 Σημεία τῆς πατριδος,
 τὴ γαλλοῦσα σο» μιμνῆσαι
 κάποιε ἀπ' τὸν οὐρανο ταῦτα
 ζωντανίζοντο ποταλὶ τῆς ἐπιθυμίας.
 45 Πηλέα !
 Ἐκπεύεις τοῦ ποιητοῦ σου θυμῷ,
 σ' ἐνάντιον ἀνεῖρα,
 ὡραῖα ξέπληκτα μιμνῆσαι γυναικας
 -- τὰ μάλιστα σου ἦσαν πρὸς ἄν' εἶσαν ἐξῆ
 50 ἴδωσον τὸ παλαιόκ μου...
 Γρέγο ! Τραγουδάει !
 Ἄς κῶλα, θάπη ἀν' πῆρε,
 ἀν' κρημαίνουμε ἄφου μπουρῶμα,
 πῆρα ἄποκαρῆ μου ἔχεται π' ἄντηρα
 55 μὲ ἀνοιχτὰ τὰ μάτια
 Διανοητικῶς σὲ μῆθ' ἐπὶ ἀρῶνται
 μὲ τῆ γυῖτ' τὸν καρπῶν καὶ μὲτις γαῖας
 ἀσκήρι ἀνεκωφῶνται τὸ εἶδος ἐπιπέλα
 καὶ καίρονται σπύρεται
 60 τῆς ἀπαιετὸ ἀντίρωσο
 εἶν' ἀποσεκαρῆ τὸ νηῖα,
 γὰρ σὲν ἀναπλήρησι,
 τῆς ἀλλοτριεῖς ἄρτα καὶ θαυμάζει τῆρα τῆ φωνῆ σου
 τὸ ἐξοδόντα...
 65 Σαλπάζαρι γὰρ τὸ Χαλκιδεοκατατόμ τὸ ἀρῶν
 ... ἐκεῖ τὸ παιδιώτικος τὴ φορτίε
 κάποιε πῆρνας,
 καὶ τὸ ἀποκαίει τὴ νύχτα
 σὲ εἰσφῶρὸ ἀγῆρι μῆς ἀφῶνει
 70 καὶ τραγουδῶντα ἀρῶν...
 Τὰ γίλια γιάττα,
 σ' ἀπὸ τὸ βυθῶνται τὸ ἐπισημασμένῳ μου,
 ἀναίγνωσ δόξωσά μου.
 "Ἄ... ἐπιπέτος ὁ οὐρανὸς σὲ καὶ κλαίει

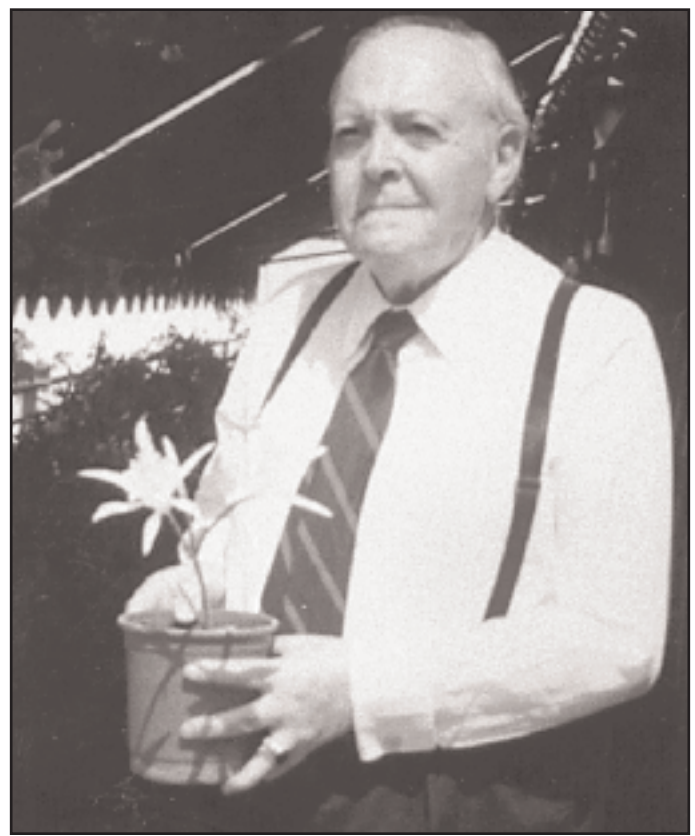
75 πῆρνας τὸν ἀποκαίει ὅταν βλάσκει
 μὲ νύκτα μὲ μῆθ' ἀπὸ τὴ νύχτα.
 Ποιὲ πρόφικτη,
 ποιεῖ ἡ ἀποκαίει καὶ τρυφῶναι πῆρνας ;
 Μουμυρῶνται,
 80 σὲ τῆρα σου εἰν' ἐπισημασμένῳ τὴ καρδίη :
 Γρέγο...
 Ἐπιπέτος! ἄς διακατάρα : Γρέγο !
 Σὲ εἰπὼν ... ΓΡΕΓΟ ! -- ἡ φωνῆ τὸν τιμωρῶντα
 σου ἀπὸ τὸ ἐπισημασμένῳ τὴν παρῶν.
 85 Σαλπάζαρι .
 ἡ πῆρνας
 εἶσαι γὰρ εἶν' τῆρα,
 ἔσται καὶ ἐκεῖ τὸ ἀποκαίει
 ἀν' εἶσαι τὸ ἀποκαίει τὴ δόξαση
 90 καὶ ἄρα ἀποκαίει
 σὲν καίρονται τὴν καρδίη σου
 καὶ τὸ ἀποκαίει καὶ καίρει
 καὶ καίρονται τὴν κομισμένη ἔσται ἄρα.
 τῆς ἀποκαίει τὸ ἀποκαίει μου
 95 καὶ χροπῆ μὲ τὸν εἶσαι χροπῆ τῆς καρδίη μου,
 ξαχῶναι σὲν οὐρανὸ γὰρ εἰν' ἀντήρι
 ἐκεῖ
 πῆρνας πῆρνας τὰ ἐκεῖ
 δὲ ἀποκαίει καίρει
 100 -- δὲ ἀπὸ τὰ τέσσαρα ἔσται
 πῆρνας ἀπὸ τὴ γραμμῆ τὸν ἀρῶνται
 καὶ περιπέτος μαντεύει,
 τὰ εἶσαι
 ἐκεῖ κάποιε
 105 καλλοῦσ' ἄρνας τὸν ἀποκαίει χροπῆ
 τὰ ἀποκαίει...
 "Ἔτσι τ' ἔσται μου ἀφῶνται
 ταξιδεύοντα
 σὲ τῆρα τὸν εἶσαι...

Συνέχεια από την 7η σελίδα
 μας», κατά τον Γ.Π. Σαββίδη. Το ποίημα, που τελικά τυπώθηκε ολοκληρωμένο το 1967, αποτελείται από 1.040 στίχους χωρισμένους σε τρία μέρη: το πρώτο αναφέρεται στο ταξίδι στις νότιες θάλασσες και στα ιδιαίτερα περιστατικά, που φόρτισαν την προσέγγιση του ποιητή στο μυθικό τόπο των Ινδίων· το δεύτερο στα όσα εκεί βίωσε και το τρίτο μέρος, γραμμένο προφανώς πολύ αργότερα στη λυρική ανάμνηση των νεανικών του χρόνων, του «Πηλέα» και του καπετάνιου του, που χάθηκαν κατόπι στον πόλεμο. Οι «Ινδίες», που κινούνται μεταξύ λογικής ιστόρησης γεγονότων και της ασύνειδης μνήμης εικόνων και συναισθημάτων, εκφράζουν την αφνίδια και αποκαλυπτική εμπειρία ενός άλλου κόσμου, εξωτικού και μαγευτικού, τόσο στη φύση όσο στο ρυθμό και στα ήθη του.

Μαρτυρία ζωής

Ο ίδιος ο Αντωνίου μας προϊδεάζει γράφοντας ότι πρόκειται για μια «προσέγγιση στο σύνθετο κλίμα από όσα έφερνα μαζί μου εκεί φτάνοντας και από όσα πήρα φεύγοντας». Δεν είναι δηλαδή ένα εξωτικό ποίημα αλλά η μαρτυρία της εισβολής ενός ορθολογικού πνεύματος στο μύθο, του τσακισμένου ναυτικού σε έναν κλειστό μυστηριακό κόσμο και η μέθη του από τα χρώματα, του ουρανού και των λουλουδιών, από τις φωνές των ανθρώπων και των πουλιών, από τους ρυθμούς και τα νοήματα της ζωής. Είναι, τέλος, η συνειδητοποίηση της χαμένης ζωής και της καταστραμμένης αγνότητας, «τα όρια μιας αίσθησης» για τον ποιητή και για μας.

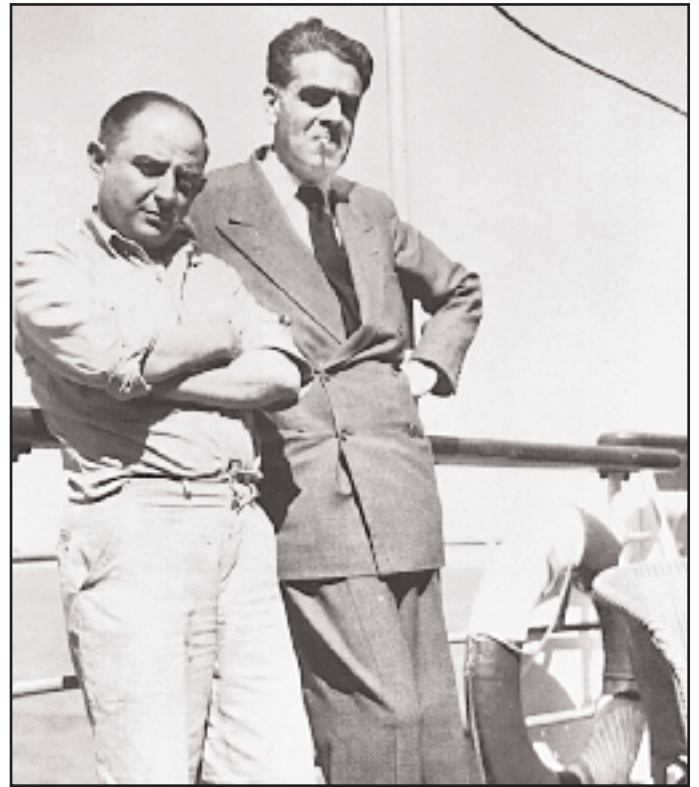
1 από τον Δημήτρη Τσιάνη

«...Πολύ συχνά σ' απاراتούσε χωρίς λόγο στη μέση της κουβέντας για να εξαφανιστεί κάμποσα λεπτά και να ξαναπροβάλει στο άνοιγμα της πόρτας κρατώντας έναν υπέροχο γάτο ή κουβαλώντας μία γλάστρα μ' ένα πρωτοείδωτο φυτό...», γράφει ο Ο. Ελύτης στα «Ανοιχτά Χαρτιά», καθώς μνημονεύει το χρονικό μιας δεκαετίας και ειδικά το επιτελείο του περιοδικού «Νέα Γράμματα». Δεξιά: Ο Δ. Ι. Αντωνίου σε φωτογραφία από ταξίδι του στη Ρώμη.

«Η καμπίνα του ασυρματιστή. Χαμηλοτάβανη, στενόμακρη. Μια κουκέτα ξέστρωτη. Ένα λαβομάνο λερωμένο κι από κάτω ένα μπουγέλο γεμάτο θολό νερό. Ένα τραπέζι κολλημένο στο μπουλμέ, φορτωμένο βιβλία, παλιόχαρτα, κουτιά σπέρτα, ένα παλιό πορτοφόλι, μια κινέζικη ταμπακιέρα και σκόρπια τσιγάρα... Οι τοίχοι γιομάτοι χρωματιστές ρεπροντιξιόν από το Λάιφ...» («ΒΑΡΔΙΑ» σελ. 61). Πέρα από τις λογοτεχνικές της αρετές, η «Βάρδια» είναι ντοκουμέντο της σκληρής ζωής των ανθρώπων της θάλασσας.

Χωρίς υστεροβουλία στις φιλίες του, ο Ν. Καββαδίας διατηρούσε στενούς δεσμούς με ανθρώπους απ' όλο το καλλιτεχνικό φάσμα. Εδώ με τον κριτικό της λογοτεχνίας Αιμίλιο Χουρμούζιο στο «Κορινθία», το 1949 ή 1950. Δύο χρόνια νωρίτερα, στις 15/8/1947, ο Καββαδίας «εισέπραξε» αρνητική κριτική του Χουρμούζιου στη ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ, για τη συλλογή «Πούσι», που μόλις είχε κυκλοφορήσει.

Γραφές των μακρινών θαλασσών

Η πολύχρονη θητεία του Νίκου Καββαδία στη θάλασσα στάθηκε καταλυτικός παράγοντας στην ποίησή του

Της **Μαίρης Μικέ**

Επίκουρης καθηγήτριας της Νέας Ελληνικής Φιλολογίας του Α.Π.Θ.

ΕΞΩΤΙΚΟΣ, κοσμοπολίτικος, αθεράπευτα νοσταλγικός, είναι χαρακτηρισμοί που κατά καιρούς έχουν αποδοθεί στον ποιητή και πεζογράφο Νίκο Καββαδία. Το πολύχρονο ταξίδι σε εμπορικά πλοία λειτούργησε καταλυτικά και προσδιόρισε τον χαρακτήρα της ποίησης και της πεζογραφίας του.

Ωστόσο, ευθύς εξαρχής θα πρέπει να διευκρινίσουμε ότι ταξίδια πραγματοποιούνται όχι μόνο σε κυριολεκτικό μα και σε μεταφορικό επίπεδο: πρόκειται για ταξίδια της μνήμης και της φαντασίωσης, ταξίδια προς τη γνώση και την αυτογνωσία, προς την αναζήτηση και την αποκάλυψη του νοήματος, ταξίδια σε αγαπημένους ζωγράφους και συγγραφείς, προς την εξερεύνηση και αναδίπλωση της συνείδησης, ταξίδι προς το θάνατο.

Θερμή υποδοχή

Ηδη από την πρώτη ποιητική συλλογή, **Μαραμπού** (1933), την οποία η κριτική της εποχής υποδέχθηκε με θέρμη και αναγνώρισε, ανάμεσα στ' άλλα, ως κύριο πρόγονο του ποιητή τον Κ. Ουράνη, τα θέματα της αποδημίας, του κορεσμού και της αμαρτωλής νοσηρότητας, της ενοχής,

της νοσταλγίας, της προδοσίας, της στέρησης, του ανεκπλήρωτου ιδανικού και του άπιαστου πόθου αποδεικνύονται κυρίαρχα και σηματοδίνουν με τη σταθερότητα και την έντασή τους και το ύστερο έργο του Καββαδία.

Αξίζει ακόμη να επισημανθεί ο διχασμός ανάμεσα στον πληρωμένο έρωτα και τις φανταστικές ή μυθοποιημένες σχέσεις, η υποκατάσταση του μόνιμου ερωτικού δεσμού είτε με διάφορα αντικείμενα (πίπες, μαχαίρια κ.λπ.) είτε με ζώα, η ψευδαι-

σθησιακή καταφυγή στην «άσπρη σκόνη», η ιερή και αλώβητη μορφή της μάνας, οι γερές συντροφικές σχέσεις ανάμεσα στα μέλη του πληρώματος, η τελετουργία του θανάτου στο καράβι.

Σ' αυτή την πρώτη ποιητική συλλογή είναι έκδηλος ο αφηγηματικός χαρακτήρας των κειμένων. Δεν είναι, άλλωστε, τυχαίο ότι τα ποιήματα της συλλογής χαρακτηρίστηκαν ως «ένα είδος μικρών διηγημάτων».

Σε αντίθεση με τη γραμμικότητα, τη λογική αλληλουχία, την ομαλή διαδοχή των επεισοδίων και την ανεμπόδιστη παρακολούθηση της ροής του χρόνου στο **Μαραμπού**, η αφήγηση στο **Πούσι** (1947), στη δεύτερη ποιητική συλλογή του Καββαδία, χαρακτηρίζεται από υπαινικτικότητα, ελλειπτικότητα, υποβολή, γρήγορη εναλλαγή εικόνων, από την προσπάθεια για κατάργηση του ομαλού παραδοσιακού χρόνου. Ο μύθος σχεδιάζεται σύμφωνα με τις αναπλάσεις της μνήμης και επιφυλάσσεται ο ρόλος πρωταγωνιστικός στην παράσταση και τη φαντασίωση. Οι απόμακρες, άυλες γυναίκες ή οι γυναίκες που μεταμορφώνονται σε γοργόνες λειτουργούν ως αντιστάθμισμα στη βασανιστική απουσία του γυναικείου ζωντανού σώματος.

Σχετικό με το παραπάνω είναι και το γεγονός ότι και τα δεκατέσσερα

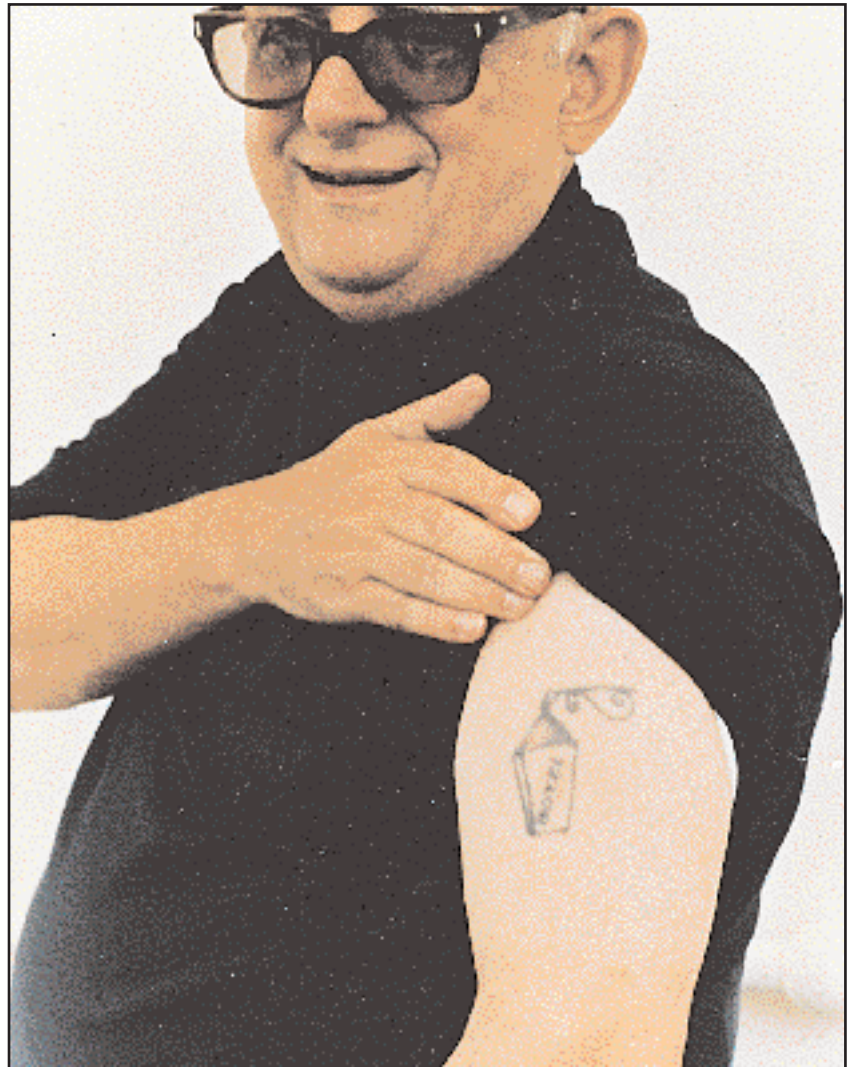
Συνέχεια στη 10η σελίδα

Γ. Βελισσαρίδης, Ξυλογραφία σε όρθιο ξύλο. Εικονογράφηση για το ποίημα «Θαλάσσια πανίς» (1942).

«Αυτή είναι 40 χρόνων κορίτσι», έλεγε για τη μισόγυμνη χορεύτρια που φιγουράριζε στο ένα του μπράτσο. «Δε θα μ' αφήσει ποτέ. Μ' αυτή θα πάω μαζί. Δεν θα προδώσει... Μου την έφτιαξαν στο Χονγκ Κονγκ, νομίζω. Μερικές φορές, μερικές νύχτες που ξυπνάω, κοιτάζω τη χορεύτρια μ' αγωνία και μου φαίνεται πως εξαφανίζεται. Βιάζομαι να ξημερώσει να δω πως είναι ακόμα πάνω στο μπράτσο μου».

Στο άλλο χέρι είχε ένα φανάρι με τη λέξη Hotel. «Αυτό μου τό 'χε κάνει ο Γαλάνης ο ξυλογράφος. Μου το έφτιαξε αυτός στο χαρτί κι ύστερα στο χέρι μου ένας λεπρός στην Ιαπωνία. Και δε μ' άφηναν οι άλλοι και μού 'λεγε ένας Ινδός "θα κληθείς αρρώστια". Και 'γω για να του δείξω τα καλά μου... αισθήματα -είχε γερήσει πια ο φουκαράς- "έλα δω κοντά". Και μού τό 'κανε...». (Μ. Κασόλα «Η Βάρδια του φίλου μου Ν. Καββαδία τέλειωσε», εφημ. ΑΥΓΗ, 16/3/1975).

Προμετωπίδα του Γιάννη Μόραλη για την ποιητική συλλογή «Τραβέρσο». Ο Καββαδίας έφερε τον εξωτισμό και τον «αμαρτωλισμό» στη λογοτεχνία. Είναι ίσως ο πρώτος στην Ελλάδα «καταραμένος ποιητής». Δεν ήταν τυχαία η αγάπη του για τον Μπωντλαίρ: «Απόψε αναθυμήθηκα κάποια κοινή γυναίκα/κι ένα τραγούδι εσκάρωσα σε στυλ μπωντλαϊρικό».

Αλ. Κορογιαννάκης, ξυλογραφία σε όρθιο ξύλο. Εικονογράφηση για το ποίημα «Cambays water» (1938).

Συνέχεια από την 9η σελίδα

ποιήματα του Πούσι έχουν αφιερώσεις. Πιστεύω ότι οι αφιερώσεις συνεπικουρούν με τον τρόπο τους στην επίταση της μοναξιάς και της απομόνωσης και μαρτυρούν την ανάγκη για επικοινωνία και έρωτα.

«Η Βάρδια»

Το εκτενές πεζογράφημα *Η Βάρδια* (1954) που ακολουθεί -τα σύντομα πεζά *Του πολέμου* - Στο αλόγο μου και *Λι* εκδίδονται για πρώτη φορά σε βιβλίο το 1987 και το 1988 αντιστοίχως- χωρίζεται σε τρία μέρη: Στο πρώτο μέρος, πέντε μέλη του πληρώματος, πραγματοποιώντας ταξίδια στο παρελθόν με όχημα τη μνήμη, καταθέτουν τον κοφτό, λιτό και αποξηραμένο από συναισθηματικά εκχυλίσματα λόγο τους. Οι ερωτικές, κυρίως, εμπειρίες ή το ζεύγος του έρωτα και του θανάτου είναι οι κοινότητες άξονες που συνδέουν μεταξύ τους τα ταξίδια της μνήμης.

Στο δεύτερο μέρος εγκαταλείπονται οι εναλλαγές των προσώπων και η σκηνική παρουσίαση του λόγου και αναδεικνύονται ως πρωταγωνιστές οι μονόλογοι του κεντρικού προσώπου και η συνακόλουθη αναδίπλωση της συνείδησης. Αλλά και οι διάλογοι, εκτός από εκείνους που αναφέρονται κυρίως στην κάλυψη πρακτι-

κών αναγκών του πλοίου και ξετυλίγονται στο αφηγηματικό παρόν, είναι συνομιλίες που έρχονται μέσω της μνήμης από το παρελθόν.

Αντιθέσεις ενυφαινουν τον ιστό αυτού του δεύτερου μέρους· αντιθέσεις ανάμεσα στον εαυτό και τον άλλο, τη ζωή και το όνειρο, την παραιοσθήση, τη φαντασίωση και τη σκληρή πραγματικότητα, τον αγοραίο έρωτα και την άλλη «γυναίκα», την ιδανική και την άπιαστη που μεταμορφώνεται σε γοργόνα, κατοικεί μόνο στους χώρους του ονείρου και διανοίγει ολοένα και περισσότερο το χάσμα της απουσίας.

Στο τρίτο μέρος οι πυκνές ονειροπολήσεις μπορεί να διακόπτονται, ωστόσο συνεχίζεται η τακτική της διάσπασης σε μικρά αφηγηματικά σύνολα με σχετικά αυτάρκεια και αυτονομία. Εδώ είναι έντονη η αποφορά θανάτου.

Η αντίστιξη ανάμεσα στη ναυτική κοινότητα και την άλλη, τη στεριανή, συνεχίζεται –μία συνεχής αντίθεση που ακόμη κι όταν δεν μνημονεύεται άμεσα, υπονοείται σχεδόν πάντα. Κατά τον ίδιο τρόπο συνεχίζονται οι αφηγήσεις από τα παλιά για τα πορνεία, για τα ανεπίδοτα γράμματα, για τους γιους και τις κόρες που χάθηκαν στην Κατοχή, για τους ξέμπάρκους ναύτες και την κακή τους μοίρα.

Αντικρουόμενα συναισθήματα τρυφερότητας αλλά και μίσους, αγάπης αλλά και προδοσίας και ταπείνωσης και αμαρτίας, κι όλα αυτά μέσα από τη μίξη ή και την υπέρβαση των ειδών και τις ρωγμές ανάμεσα στην ποίηση και την πεζογραφία.

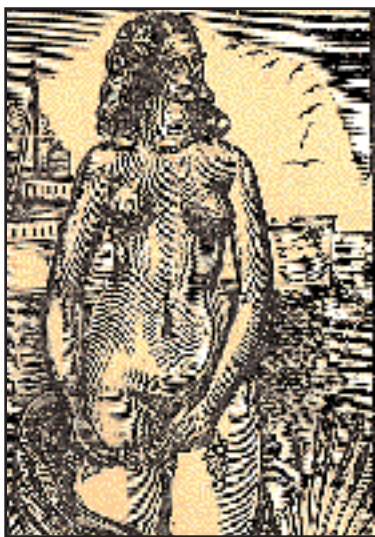
Γυναίκα-θάλασσα

Η τελευταία ποιητική συλλογή του Καββαδία, **Τραβέρο** (1975), χαρακτηρίζεται από μία πλούσια γκάμα φωτεινών χρωμάτων, από περίσσεια φωτός, και ερωτισμού και από μια πληθώρα μυθικών και ιστορικών διαδρομών. Στην πλέον ερωτική συλλογή του ποιητή, θα έλεγε κανείς ότι είναι εμφανής η ανάγκη του ώριμου πια Καββαδία να αλλάξει ρότα. Γιατί για ποιο ταξίδι θα μπορούσε να γίνει λόγος, παρά μόνο για ταξίδια προς την κατάκτηση του έρωτα με αρωγούς τους μύθους και τους θρύλους.

Οι ενοραματικές γυναικείες οπτασίες συνδυάζονται με μορφές μυθικές και με πραγματικά ιστορικά υποκείμενα στη διάρκεια των αιώνων και επενδύονται με ζεστά χρώματα από τους χρωστές Αναγεννησιακών, κυρίως, ζωγράφων. Κι ακριβώς αυτοί οι εικονιστικοί κώδικες εμπλουτίζουν τις αναπαραστάσεις, προσδίδοντας νέες διαστάσεις και νέα χαρακτηριστικά στις αποτυπωμένες μορφές.

Αν έτσι έχουν τα πράγματα, τότε μήπως πράγματι στο **Τραβέρο** μπορεί να γίνει λόγος για ταύτιση Γυναίκας-θάλασσας; Και συνεπώς, μήπως η «Σπουδή θαλάσσης» (από τα τελευταία άλλωστε ποιήματα του Καββαδία) είναι σπουδή ερωτική, σπουδή για τη γυναίκα;

Χαράκτες εικονογραφούν το «Πούσι»

Α. Τάσος, Ξυλογραφία για το ποίημα «Kuro Siwo» (1938).

Γ. Βακαλό, Ξυλογραφία για το ποίημα «Εσμεράλδα» (1945).

Γ. Μόσχος, Ξυλογραφία για το ποίημα «Αρμίδα» (1939)

Του **Νίκου Γρηγοράκη**

Ιστορικού Τέχνης

«Επεσε το πούσι αποβραδής
το καραβοφάναρο χαμένο...»

ΕΧΩ πολλές φορές επισημάνει την προσφορά της χαρακτηριστικής τέχνης στην εικονογράφηση του βιβλίου. Από αυτή τη θέση θα 'θελα να υπενθυμίσω πόσο στενά ήταν συνδεδεμένη η εργασία των Ελλήνων χαράκτων - ζωγράφων με το έργο των λογοτεχνών, ποιητών ή συγγραφέων. Είναι γεγονός ότι, ιδιαίτερα το πρώτο μισό του 20ού αιώνα –περίοδο κατά την οποία τέθηκαν τα θεμέλια και εδραιώθηκε η νεοελληνική καλλιτεχνική χαρακτηριστική– οι Έλληνες χαράκτες υπηρέτησαν το βιβλίο και γενικότερα την τυπογραφία όχι μόνο για καλλιτεχνικούς, αλλά και για οικονομικούς - βιοποριστικούς λόγους. Υπήρξαν όμως φορές που εικονογραφούσαν το βιβλίο ενός ποιητή ή ενός συγγραφέα μόνο και μόνο από φιλία και αγάπη. Ένα τέτοιο παράδειγμα εικονογράφησης βιβλίου υπήρξε το «Πούσι», η ποιητική συλλογή του Ν. Καββαδία.

Στην οδό Μητροπόλεως

Δεν είχα την τύχη να γνωρίσω τον ναυτικό - ποιητή του «Μαραμπού». Είχα μια πρώτη επαφή με τα φυσιογνωμικά χαρακτηριστικά του μόλις το 1975. Ήταν η χρονιά που πρωτοαντίκρισα ένα πορτρέτο του, φιλοτεχνημένο από τον Γ. Μόσχο, μια ξυλογραφία που ο καλλιτέχνης είχε χαράξει από το 1941. Για τον ιδιότυπο χαρακτήρα του Καββαδία, τα σκαμπρόζικα αστεία και τα ανέκδοτά του μου μιλούσε, θυμάμαι, μια νύχτα ολόκληρη ένας άλλος γνωστός ζωγράφος - χαράκτης, ο Δημήτρης Γιαννουκάκης. Μου διηγούνταν με γλαφυρότητα τις συζητήσεις του με τον ποιητή προπολεμικά, τα χρόνια 1937 - 1941, σ' ένα στέκι όπου συναντιόνταν, στο τέλος της οδού Μητροπόλεως, στη δεξιά μεριά του δρόμου. Ήταν ένα μικρό μπακαλικάκι, που το βράδυ μετατρέπονταν σε ουζερί όπου σου σέρβιραν τους μεζέδες πάνω σε ένα κομμάτι εφημερίδα, εκεί μέσα, στην υπόγεια την ταβέρνα, μες σε καπνούς και σε βρισιές, όπως θα 'λεγε κι ο φίλος και ομότεχνος του Καββαδία, Κώστας Βάρναλης. Εκεί, σ' αυτό το αυτοσχέδιο κουτουκάκι σύχναζαν λόγιοι και καλλιτέχνες, όπως ο Τάσος, ο Κορογιαννάκης, ο Μόσχος, ο Βελισσαριδής κ.ά. και απολάμβαναν τις τολμηρές διηγήσεις του ασυρματιστή-ποιητή από τα ταξίδια του, μέσα από ένα λεξιλόγιο που σοκάριζε, ανταλλάσσοντας όμως συγχρόνως και απόψεις για την τέχνη, την ποίηση, τη μουσική.

Απ' αυτή την παρέα, κάποια στιγμή που ο Καββαδίας αισθάνθηκε ώριμος πια να εκδώσει το «Πούσι», τα 14

ποιήματα που έγραψε στα χρόνια 1937-1946, επτά εικαστικοί καλλιτέχνες προσφέρθηκαν να εικονογραφήσουν με πρωτότυπες ξυλογραφίες αυτή την ποιητική συλλογή.

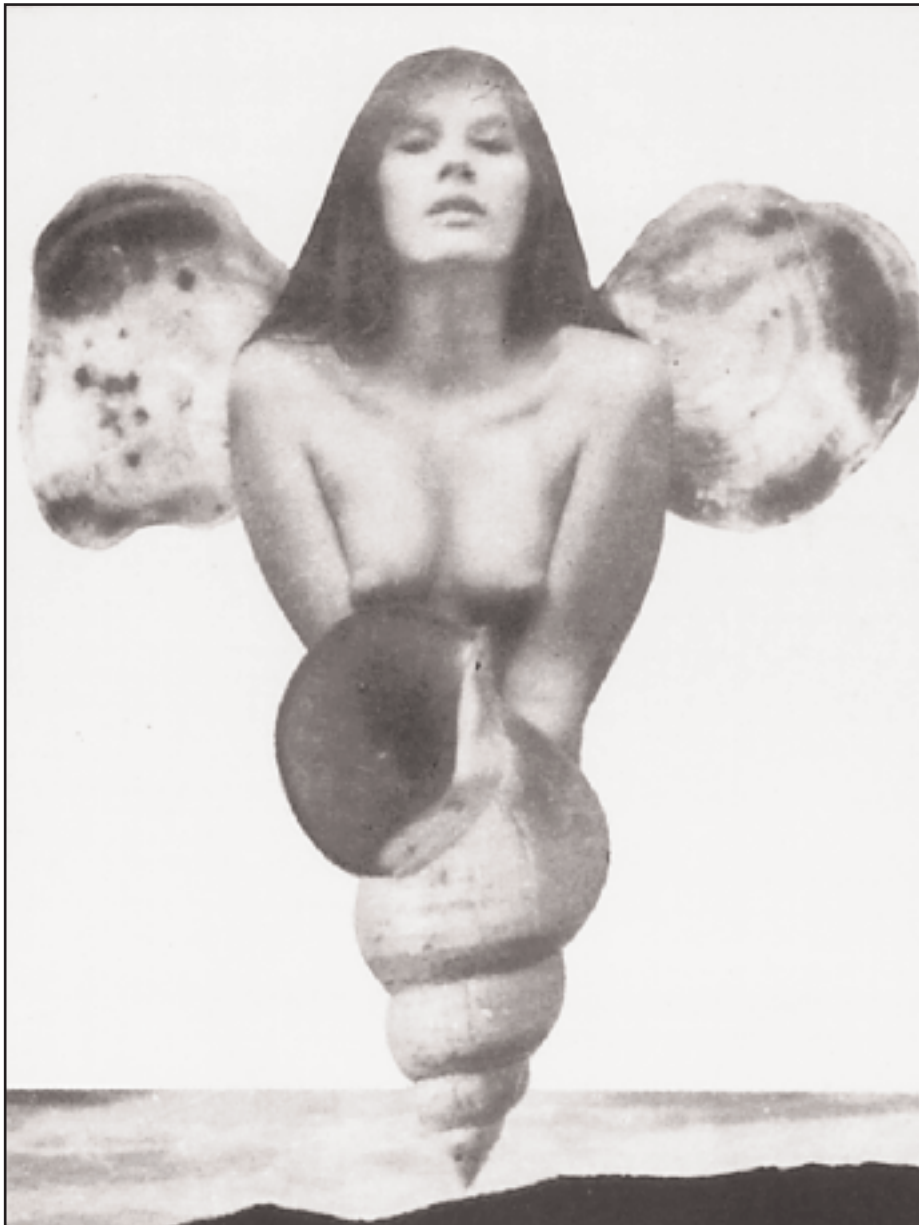
Έτσι, ο Δ. Γιαννουκάκης εικονογραφεί το πρώτο ποίημα «Πούσι» (1940, αφιερωμένο στην Ελένη Χαλκούση)· ο Α. Τάσος χαράζει για το «Kuro Siwo» (1938, αφιερωμένο στον Γ. Παπά)· ο Γ. Μόραλης φιλοτεχνεί ένα γυμνό για το ποίημα «Στεργιανή Ζάλη» (1939, αφιερωμένο στον Νίκο Τουτουνητζάκη)· ο Α. Κορογιαννάκης, φιλοτεχνεί μια ολοσέλιδη ξυλογραφία για το «Cambay's Water» (1938, ποίημα αφιερωμένο στον Π. Π. Παναγιώτου)· Το ποίημα «Αρμίδα» (1939, αφιερωμένο στον Κώστα Βάρναλη), στολίζει με ξυλογραφικά πλουμιά ο Γ. Μόσχος, καθώς και το ποίημα «Black & White» (το πρώτο χρονολογικά, που γράφτηκε το 1937 και είναι αφιερωμένο στον Μ. Καραγάτση). Τα επόμενα δύο ποιήματα «Εσμεράλδα» 1945, αφιερωμένο στον Γ. Σεφέρη και το «Καραντί» (με αφιέρωση στο «κορίτσι από το Βόλο») φιλοτεχνεί ο ζωγράφος Γ. Βακαλό. Και, τέλος, τα ποιήματα: «Θαλασσία Πανίς» (1942, αφιερωμένο στον Αιμίλιο Βεάκη), «F.G. Lorce, Θεσσαλονίκη (1946, αφιερωμένο στον Γ. Κουμβακάλη), ο «Σταυρός του Νότου» (1938, αφιερωμένο στον Γιώργο Θεοτοκά), «Μαρέα» (1942, αφιερωμένο στον Γιακουμή Βαλάση) και «Λύχνος του Αλαδδίνου» (1946, αφιερωμένο στον Ν. Χατζηκυριάκο - Γκίκα), εικονογραφεί με μικρές ξυλογραφίες ο καλός χαράκτης Γιώργος Βελισσαριδής, ο οποίος, εκτός από την φιλοτέχνηση του εξωφύλλου, είχε και την όλη καλλιτεχνική επιμέλεια της έκδοσης. Τέλος, πέρα από τις επιμέρους αφιερώσεις, όλη η ποιητική συλλογή «Πούσι» είναι αφιερωμένη στην Ελγκα Καββαδία, την αγαπημένη του ανιψιά και τακτική συνοδό του στις κοινωνικές του συναναστροφές. Και αξίζει να επισημάνουμε ότι οι αφιερώσεις των ποιημάτων γίνονται κυρίως σε επώνυμους καλλιτέχνες και λογίους της εποχής.

Βεβαίως, όχι μόνο απλώς από θαυμασμό προς το έργο τους ή την προσωπικότητά τους, αλλά νομίζω, επειδή ο Καββαδίας, παρ' όλο που κοινωνικά ήταν διαφορετικός, εν τούτοις είχε κατορθώσει να αποκαταστήσει μαζί τους μια ουσιαστική επαφή και οι ίδιοι, με τη σειρά τους, να «επι-κοινωνούν» με τον ναυτικό-ποιητή μέσα από την κοινή γλώσσα που μόνο η τέχνη και η εμπειρία –το βίωμα– μπορούν να προσφέρουν.

Το ωραιότατο αυτό «Livre de Luxe», που τυπώθηκε στην Αθήνα το Γενάρη του 1947 και κυκλοφόρησε σε 500 αντίτυπα από τις εκδόσεις Α. Καραβία, (επίσης στενός φίλος του ποιητή) συνιστά μια απολαυστική συνύπαρξη στίχου και εικόνας, υπενθυμίζοντάς μας την ερωτική σχέση ανάμεσα στον ποιητικό και εικαστικό λόγο. Μια συνύπαρξη που υποδηλώνει σε τελευταία ανάληψη το «πάντρεμα» τυπογραφίας και χαρακτηριστικής.

Μικρή πράσινη θάλασσα

Ο Οδ. Ελύτης παραμένει στη συνείδηση του κοινού ως ο κατ' εξοχήν ποιητής του Αιγαίου

«Κοχύλι» κολάζ του Οδ. Ελύτη. Όταν ο Ελύτης φτιάχνει τα κολάζ, δεν θέλει να εικονογραφήσει την ποίησή του ούτε φιλοδοξεί να μνηθεί σε μια άλλη τέχνη. «Σκοπός μου, εξομολογείται, δεν ήταν να παίξω. Ήταν να μεταγράψω την ποιητική μου σ' ένα επίπεδο αποσπασμένο από τους ήλους του σταυρού της γλώσσας».

Της Ιουλίτας Ηλιοπούλου

«ΕΑΝ είναι διγαμία να αγαπάς και να ονειρεύεσαι» είναι άτολμο να αγαπάς μόνον. Και η ποίηση έχει μια διπλή και όχι μόνον υπόσταση. Ο ποιητής δεν μας παραπλανά, εμείς παραπλανούμε τον εαυτό μας δεμένοι όπως ο χαρταετός στον σπάγγο του. Πρέπει να κόψεις τον λώρο της λογικής για να πετάξεις. Αλλιώς και η θάλασσα θα είναι μια απέραντη πλαζ, κι εμείς θα επιδεικνύουμε το μαγικό μας ανύποπτοι γι' αυτό που συντελείται πιο εκεί, στο τρίτο κύμα.

*Μικρή πράσινη θάλασσα
δεκατριώ χρονώ*

Που θά 'θελα να σε υιοθετήσω

Λέει ο Ελύτης ψιθυριστά κι εμείς ωτακουστούμε τις φωνές της ιστορίας τόσο ηδονικά παραδομένοι

στους ανασασμούς του τοπίου ή του σώματος, το ίδιο κάνει.

Διττά προχωρούν τα βήματα, στο νου και στα γυμνά πέλματά μας. Αν η γνώση κατακυρώνει κάτι, αυτό δεν είναι παρά η δυναμική του ονείρου μας. Και το ποίημα είναι της επιθυμίας, ενός πόθου σωματικού, ικανού να ανασυντάξει τον κόσμο. Ναι, θέλει να πας μακριά για να επιστρέψεις πίσω στην πρώτη αφή τα χέρια σου, στην ακριβολογία των παιδικών λόγων την έκφρασή σου, στην απροσποίητη χειρονομία την επιθυμία σου, στη φυσική της διαδρομή την ιστορία, την Ελλάδα στη γη της. Να αποσπάσεις από το τοπίο την αλήθεια του, έτσι που να γίνει ορατή, με δέντρα, λέξεις, πεδιάδες, φράσεις, νερά. Γιατί αλήθεια είναι αυτό που δεν ξεχνάς ποτέ. Και το

ποίημα μιλά διαρκώς στον δυϊκό των αισθήσεων και της γνώσης, του έρωτα και της αρχαίας σοφίας, του τοπίου ως έκταση και ως διάρκεια, της πραγματικότητας εν τέλει της ανοιχτής στο μέλλον. Εραστής και νοσταλγός συνάμα ο ποιητής γι' αυτήν τη μικρή θεά, την πράσινη θάλασσα, τη μικρή Ιωνία.

Η διαφάνεια του αέρα είναι απόλυτη, ώστε μπορείς να διακρίνεις τις μυστικές τροπές του φωτός, και πιο βαθιά της μοίρας την ανένδοτη και όμως ανατροπή.

*Να γυρίσεις τον ήλιο
και ν' ακουσίεις*

Πώς η μοίρα ξεγίνεται...

Η μικρή πράσινη θάλασσα είναι μια συνουσία με την κρυμμένη ουσία του ελληνικού κόσμου. Την πιο καθαρή και οικεία στον Ελύτη σκέψη των Ιώνων φιλοσόφων, την πιο

Ελλάδα. Χρειάζεται να ελευθερώσεις το μέσα μέρος των πραγμάτων, να ξεφορτώνεις τους τόνους της ιστορίας, να ξεχάσεις τη νωχελική αποδοχή των διπλωματών, «να τρως το ψαροκόκαλο και να πετάς το ψάρι», για να δεις να φωσφορίζουν οι μεγάλες πέτρες στα θεμέλια του οίκου σου, από την Αττική ή την Εφεσο απάραλλαχτα όμοιες. Φύσις κρύπτεσθαι φιλεί. Γύρεψέ την.

*Μικρή πράσινη θάλασσα
δεκατριώ χρονώ*

Το τέλος της ανάνωσης είναι η εκκίνηση μιας νέας, που θα πάρει αντίστροφα το δρόμο από το «να σε κοιμηθώ παράνομα» ίσαμε το «να σε υιοθετήσω», από την Ιωνία πίσω στην πράσινη θάλασσα, κι από κει στη μικρή Κόρη για να γίνει ένα από τα πιο βαθιά κι απροσποίη-

ΜΙΚΡΗ ΠΡΑΣΙΝΗ ΘΑΛΑΣΣΑ

Μικρή πράσινη θάλασσα δεκατριώ χρονώ
Που θά 'θελα να σε υιοθετήσω

Νά σε στείλω σχολείο στην Ιωνία

Νά μάθεις μανταρίνα και άφενδο

Μικρή πράσινη θάλασσα δεκατριώ χρονώ

Στο κυγάκι του ψάρου τό κατακεσήμερο

Νά γυρίσεις τόν ήλιο και ν' ακουσίεις

Πώς ή μοίρα ξεγίνεται και πώς

Από λόφο σε λόφο συνωνοσύντα.

Ακούμα οι μακρυνοί μας συγγενείς

Που κρατούν τόν όραα σάν άγάλματα

Μικρή πράσινη θάλασσα δεκατριώ χρονώ

Μέ τόν άσπερα γισκά και τήν κορδέλα

Νά μπεις άπ' τό παράθυρο στη Σιμόβρη

Νά μου άντιγράψεις τις άντιφογγές στην άρορη

Από τά Κυριλέησαν και τά Δόξα σο:

Και μέ λίγο Βοριά λίγο Λεβάντε

Κύμα τό κύμα να γυρίσεις πίσω

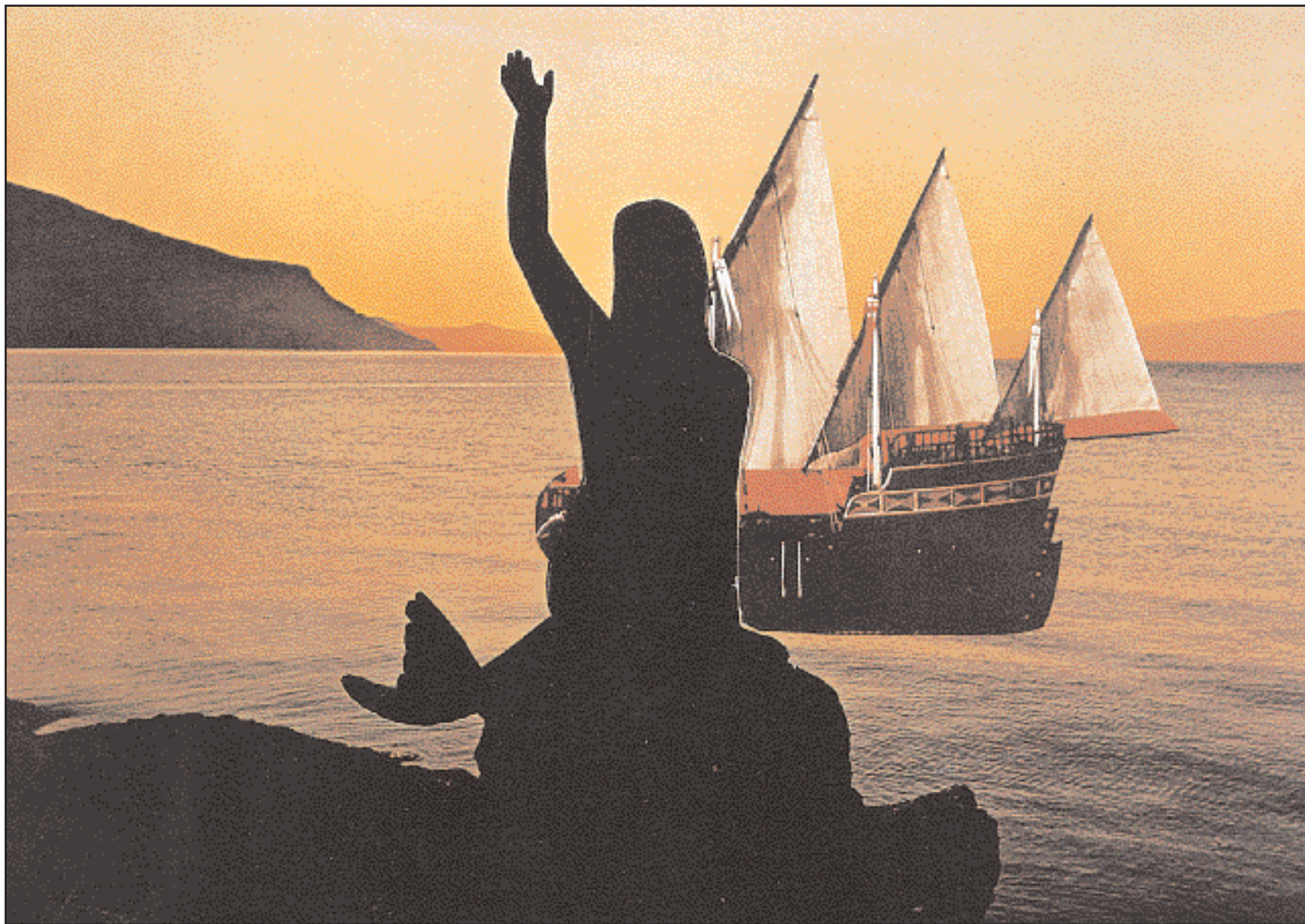
Μικρή πράσινη θάλασσα δεκατριώ χρονώ

Γιά να σε κοιμηθώ παράνομα

Και να βρίζω βαβιλιά στην άγκυλιά σου

Κοιμάτια πέτρες τά λόγια τόν Θεών

Κοιμάτια πέτρες τ' άποσπάσματα τού Ήρακλείτου.

τα ερωτικά ποιήματα τούτο. Η μορφοποιημένη σε πράσινη θάλασσα Κόρη υπήρξε ανέκαθεν, για τον Ελύτη, η ακατάβλητη δυνατότητα, η οικείωση με έναν διαφορετικό τρόπο πολιτεύεσθαι, η διά των αισθήσεων στην κάθετη ώρα του μεσημεριού, του δικαίου και του έρωτα γνώση του κόσμου.

Το ποίημα είναι μια αναπεπταμένη ερωτική πράξη στο επίπεδο της συνειδησης. Είναι το ερωτικόν ανάλογον της φιλοσοφικής σκέψης των Ιώνων. Εκείνοι ζήτησαν να πουν την απαρχή του κόσμου, ο έρωτας μιλά από την αρχή τον κόσμο. Το βέλος μιας τέτοιας συνουσίας βρίσκει την πηγή της ζωής στο σώμα και στο νου. Οι ανάσες του δέρματος, οι κυματισμοί του νερού, τα λόγια που αρθρώνει η γλώσσα, η συναισθηση του θαύματος, η ανατροπή, όμοια «σε ένα κρεβάτι μεγάλο, με πόρτα μικρή», όμοια στα «λόγια που άρπαξε από το καλάθι των σοφών ο αέρας». Μεσ στις αντιφεγγιές της οροφής, αυτό που αντιγράφεις, είναι τουλάχιστον μία διπλή εικόνα, που σε ταξιδεύει αμφίδρομα προς και από την πηγή, από και προς το σώμα σου, προς και από την ελληνική σου ταυτότητα.

Απλό ωσάν φυσικό φαινόμενο και χειροποίητο το ποίημα, με του φυτού το γυμνό πρόσωπο και το μεγαλείο.

«Η γοργόνα» 1979. Κολάζ του Οδ. Ελύτη. «Το κολάζ, παρ' ότι φτάνει συχνά σε αδιαφιλονίκητα καλλιτεχνικά αποτελέσματα, παραμένει ένα παιγνίδι, ένα τρυκ, όπως το καλειδοσκόπιο, τα παζλ και οι μαγικές εικόνες», γράφει ο Ευγ. Αρανίσης. Αναστατώνοντας την τάξη της πραγματικότητας, ο Ελύτης δίνει πράγματι μια μαγική εικόνα, που έρχεται όμως κατ' ευθείαν από το μύθο.

Μία από τις λιγοστές ζωγραφικές συνθέσεις του Ελύτη. Σχεδόν διάφανη η κοπέλα με την τρίαινα πλέει στο γαλάζιο της θάλασσας. Μπορεί παραλλαγή της σειρήνας ή και Ποσειδώνας στην ερωτική τρικυμία.

Με τη ματιά του Β. Λούλη

Ο συγγραφέας που έβλεπε χωρίς ψευδαισθήσεις τον κόσμο της θάλασσας

«Δούλεψα 21 χρόνια με τα φορτηγά βαπόρια, αλλά το 1939 αρρώστησα και έφυγα αναγκαστικά... Δεν πέρασαν χαρούμενα τα χρόνια μου. Στα πιο πολλά, η φτώχεια συντροφιά και το χειρότερο, σ' όλα μου τα χρόνια, πάντα η ερημιά κι η μοναξιά. Ως και στις πλώρες 21 χρόνια, που ζούμε τόσο πολλοί άνθρωποι σε τόσο λίγο χώρο, που σμίγουν αναγκαστικά τα χνώτα μας κι ο ιδρώτας και τα παραμιλητά στον ύπνο, κι εκεί ακόμα τα κατάφερα να μείνω ολομόναχος...».

Του Λουκά Κούσουλα

ΜΟΛΟΝΟΤΙ δεν έχω αυταπάτες όσον αφορά τη γνώση –την άγνοια μάλλον...– του καιρού μας για τον πεζογράφο Βασίλη Λούλη, νομίζω εντούτοις ότι καμιά εικόνα της θαλασσινής μας λογοτεχνίας, παλιάς ή νέας, δεν θα ήταν πλήρης χωρίς αναφορά στον Κυμαίο λογοτέχνη. Οχι, δεν τον θεωρούμε πλέον –υπογραμμίζω το πλέον– μεγάλο ή πολύ σπουδαίο συγγραφέα, δεν έδωσε, όπως λέμε στη γλώσσα της φιλολογίας, έργο ικανό να μείνει στο χρόνο· πάσα όμως εικόνα της πλευράς αυτής της ελληνικής λογοτεχνίας, λογοτεχνίας της θάλασσας, χωρίς τον Βασίλη Λούλη θα είναι του λοιπού λειψή και, προπάντων, ψεύτικη. Λειψή και ψεύτικη, αφού

πλάι στην... αγγελική και άσπρη θάλασσά μας –εννώ το Αιγαίο– υπάρχει και η Μαύρη θάλασσα... Ελάχιστα αγγελική και ίσα ίσα πολύ μαύρη!

Δεν ισχυρίζομαι ότι περίμενε αποκλειστικά τον Βασίλη Λούλη για να αποδοθεί λογοτεχνικά η πλευρά αυτή της θάλασσας· με το πέρασμα όμως των χρόνων, την ασφάλεια και την άνεση που παρέχει τώρα η τεχνολογία στον κόσμο της, την «απάνω πλέον βόλτα έχουν «οι χαρές της θάλασσας» τώρα, η ποιητική τους αξιοποίηση· είτε για το Αιγαίο πρόκειται τώρα είτε για τις Σεϊχέλες και τα... «πλοία των τρελών».

Κύμη Ευβοίας

Πού ο άτυχος Βασίλης Λούλης... Γεννήθηκε, λέει, στα 1901 στην Κύμη

Ο Βασ. Λούλης στο σπίτι του στην Κύμη. «Συλλογιέμαι, πως αν καταφέρω και κάνω τους ανθρώπους να καταλάβουν κάτι από τη ζωή μας, τη ζωή του ναύτη, κάτι από το σφύριγμα της θύελλας... κάτι από τον ιδρώτα για το ψωμί, τη νοσταλγία για το σπίτι, και τον καημό και τη λαχτάρα, την ασίγηστη για λίγη ζεστασιά, λίγη αγάπη που έχει ο κάθε θαλασσινός μέσα του... τότε λέω πως κάτι καλό θα έχω κάνει στη ζωή μου», έγραφε ο Λούλης τον Μάρτιο του 1949.

της Εύβοιας. Μπήκε στα δεκατρία του υπηρέτης σε αθηναϊκό σπίτι και «σπούδασε» στη Σχολή Απόρων Παίδων του «Παρνασσού». Μπήκε στα δεκαεφτά του στη θάλασσα, ταξίδεψε είκοσι ένα χρόνια και πήρε σύνταξη το 1939, ως παθών εν υπηρεσία –έγινε φυματικός. Για να πλακώσει αμέσως ο πόλεμος, η Κατοχή και η Αντίσταση, μεγαλύτερες ή μικρότερες εμπλοκές στο εμφυλιακό και μετεμφυλιακό καθεστώς, η λίγη στο μεταξύ συγγραφική του, ως το τέλος του, το 1972.

Η λίγη συγγραφική του... Παρουσιάστηκε πρώτη φορά με λίγα διηγήματα στο περιοδικό «Ελευθέρα Γράμματα» κατά το 1947-49. Τα συνόδεψε, αν δεν κάνω λάθος, σημείωμα του περιοδικού για το συγγραφέα

τους, ότι είναι αυτοδίδακτος στα γράμματα και τη λογοτεχνία, ότι μεταφέρει εκεί προσωπικές εμπειρίες, του ναυτεργάτη που υπήρξε, ότι ζει τώρα μόνος στην Κύμη της Ευβοίας. Η εντύπωση που άφησαν κομμάτια όπως «Ο γυρισμός», «Των τυφώνων ο νικητής» και τα άλλα υπήρξε εξαιρετική. (Γνωρίσαμε και τον ίδιο ένα βράδυ, τότε, στον Πειραιά, δύο τρεις φοιτητές της Φιλοσοφικής εμείς, παρέα με τον Νικηφόρο Βρεττάκο). Κυκλοφόρησε ύστερα το «Λυσίκομος Εκάβη», το 1951, και ο Β', λέει, τόμος των... Απάντων του στον Κέδρο. Υπάρχει ένα δημοσίευμα του Σπύρου Κοκκίνη στο περιοδικό «Τομές» (κύκλος 18-19) με κάμποσα βιβλιογραφικά του συγγραφέα κι ένα αφιέρωμα του «Αντί» (τεύχος 222). Κύ-

ριος οίδε ποια είναι τώρα η εκδοτική κατάσταση του έργου του.

Χωρίς ψευδαισθησιή

Ο Λούλης δεν έγραψε για τη θάλασσα σε συνειδητή -καταρχήν τουλάχιστον- αντίθεση προς τον Καββαδία ή τον Ελύτη του Αιγαίου... Αυτός, τη δική του μαρτυρία έφερε, των εμπειριών της δικής του θάλασσας, που έρχεται τελικά σε διάσταση με το θαλασσινό ειδύλλιο των άλλων.

Του «ξεφεύγει», είναι αλήθεια, κάπου κάπου καμία τυπική λατρευτική έκφραση για τις ομορφιές της, για τα χρώματα και τους αστερισμούς... ο κανόνας όμως είναι άλλος. Είναι το «εσωτερικό» του καραβιού, οι μηχανές, το κάρβουνο, η βρωμιά, ο ιδρώτας, η παγωνιά και, πάνω από όλα, η ανθρώπινη δυστυχία και κακομοιριά. Ο Λούλης, που ήταν, ως λογοτέχνης, με πολύ διακριτικό τρόπο αριστέρας του καιρού του και καταβάλλει κάπου κάπου το φόρο της ιδεολογικής αισιοδοξίας του, για τον άνθρωπο και την ιστορία, δεν τρέφει γενικά καθόλου ψευδαισθήσεις. Αν εξαιρέσουμε μια δυο περιπτώσεις ανθρώπων που αξίζουν την εκτίμηση και την αγάπη μας -η κοπέλα στο «Γυρισμό» που τον «συμβούλεψε» ριψοκινδυνεύοντας τη θέση της «όχι βότκα, Γιάννη, με μπίρα μαζί» και ο Γαλαξειδιώτης Δημήτρης που στάθηκε φίλος στο φτωχό αραπάκι, το Χασανάκι, λίγες ακόμα ίσως περιπτώσεις- η εικόνα που μεταδίνει για τον άνθρωπο είναι από τις ζοφερότερες που μπορεί κανένας να φαντασθεί. Σκλάβοι και τύρανοι μόνο είναι ο κανόνας. Σκουλήκια, μην έχοντας ιερό και όσιο, οι ναύτες, διεστραμμένα οντόρια οι άλλοι, αξιωματούχοι, αφεντικά, πετυχημένοι. Στα λιμάνια, στα μεσιτικά γραφεία, στα μπαρ, στα βαπόρια, φορτώνοντας - ξεφορτώνοντας ή ταξιθεύοντας, μια κόλαση χειροπιαστή, στο αλκοόλ, στο σεξ, στη βία, το μίσος και την απελπισία.

«Λυσικόμος Εκάβη»

Θα σταθώ ξεχωριστά στο πιο εκτεταμένο κείμενό του, που είναι μια σύνοψη της θεματογραφία του και -κατά τους Γ. Ιωάννου και Κ. Κουλουφάκο- το καλύτερό του: το «Λυσικόμος Εκάβη» (Πιστεύω ότι, αισθητικά, υπάρχουν καλύτερά του παραμένει ωστόσο αυτό το πιο ενδιαφέρον απ' όλα, ιδίως από την άποψη που συζητούμε, μιας καταγραφής της ανθρώπινης μιζέριας στη θάλασσα).

Ο ήρωάς του Βαγγέλης -χαϊδευτικά: ο Τζελιός- «χρόνια ναυτικός», αποτυχημένος τελικά σε όλα, βρίσκεται σε νοτιοαμερικάνικο λιμάνι κι αναλογίζεται τη μοίρα του. Ο πατέρας του πνίγηκε στη θάλασσα, έχει δύο αδελφές, μια μικρούλα φιλενάδα γειτόνισσα, κι «ονειρεύεται» τότε ν' αποκτήσει δικό του «λόβερ» -ένα μικρό σκάφος. Η μάνα του δεν θέλει τη θάλασσα -κατά τα γνωστά...- εκείνος όμως κάνει το δικό του. Ο Τζελιός δεν είναι όποιος κι όποιος: έχει χάρες κι ομορφιές.

Θα βαφτίσει, λέει, το λοβεράκι του

«Λυσικόμος Εκάβη». Όταν ήταν παιδί, του διηγήθηκε την ιστορία της, μαζί με άλλες, ένας γυμνασιάρχης που παραθέριζε στο χωριό τους. Την ιστορία της Εκάβης που έκλαιγε «λυσικόμω» το σκοτωμένο Εκτορα όταν τον έσερνε ο Αχιλλέας πίσω από το άρμα του.

Τώρα βρίσκεται σε λιμάνι, έχει λάβει μετά πολλά χρόνια γράμμα από τη μάνα και την αδερφή του, ξαναθυμάται τα μαύρα κι άραχνα δικά του περασμένα και τωρινά, και πηγαίνει σε ταβέρνα, να πιει, να δροσιστεί. Πίνει, κι αναθυμάται με κάποια σειρά τον ορμαδό των ατυχιών του και την κακία του κόσμου. Έχει πλέον μεθύσει όταν, ενώ τον πειράζουν κι άλλοι, πελάτες της ταβέρνας, του απευθύνει το λόγο και κέρασμα, από άλλη παρέα, κάποιος που τον είχε αδικήσει βαριά πριν δέκα χρόνια, στο «Οριάννα». Ακολουθεί καβγάς, η τοπική αστυνομία επεμβαίνει. Τώρα: «Ήτανε δεμένος ψηλά από τις μασχάλες πίσω από ένα άλογο, άσπρο άλογο, και σερνότανε στο δρόμο». «Των Αχαιών τα πλήθη» διασκεδάζουν στο θέαμά του, του μεθυσμένου καβγατζή που τον σέρνει η έφιππη αστυνομία, «μα η λυσικόμος Εκάβη» δεν βρίσκεται πουθενά, η μάνα του, να συμμαζέψει το κουφάρι του, να τον πλύνει, να τον μοιρολογήσει.

Η απώλεια

Σε κάτι σημειώσεις του συγγραφέα σχετικά με τα ιστορικά του έργα, αναφέρεται συχνά σε απώλειες των πρώτων χειρογράφων του, σε ξαναγράψιμο των ίδιων «ιστοριών» του, σε βελτιώσεις τους ύστερα... Μακάρι συνεπώς να ιδούμε μια καλή έκδοση του Βασίλη Λούλη. Η Εύβοια, που παίρνει τελευταία το προβάδισμα στα λογοτεχνικά μας, θ' άξιζε μάλλον να ενδιαφερθεί τελικά για τον... ματαιωμένον αυτόν λιμενάρχη της.

Ο Βασ. Λούλης αριστερά, με έναν συνάδελφό του, εν πλω. Την εποχή που δούλευε ακόμη στα βαπόρια. (Φωτ. αρχείου περ. ANTI)

Ελληνες ναυτικοί, πλήρωμα εμπορικού πλοίου, στις αρχές του αιώνα.

Θαλασσινή Ανθολογία

Ποιοι συγγραφείς δεν θα έπρεπε να λείπουν από μια ανθολόγηση γύρω από τη θάλασσα

Του **Δημήτρη Δασκαλόπουλου**

ποιητή, βιβλιογράφου

ΘΑ ήταν παράδοξο αν η θάλασσα δεν κατείχε σημαντικό μέρος στη θεματική της νεοελληνικής λογοτεχνίας. Δεν υπάρχει Έλληνας ποιητής ή πεζογράφος, ο οποίος να μην έχει χρησιμοποιήσει στο έργο του τη θάλασσα, άλλοτε ως σκηνοθετικό πλαίσιο, άλλοτε ως πηγή έμπνευσης και άλλοτε ως στοιχείο συμβολισμού και αλληγορίας. Ο λόγος είναι ευνόητος: είμαστε λαός θαλασσινός. Οι πόλεις και τα χωριά της Ελλάδας όσο βαθιά κι αν βρίσκονται στην ενδοχώρα, απέχουν λίγες ώρες από την πλησιέστερη ακτή. Η μοίρα του τόπου μας στις κρίσιμες, ιστορικές στιγμές, αλλά και στον καθημερινό, ειρηνικό βίο είναι στενά δεμένη με τη θάλασσα, το ταξίδι, την ξενιτιά, την περιπέτεια.

Η θαλασσινή εμπειρία αποτελεί μόνιμο, προσφιλές και συχνά κεντρικό θέμα των Ελλήνων συγγραφέων, από την εποχή των αρχαίων λυρικών ως την εντελώς σύγχρονη παραγωγή. Ανάμεσα στον ομηρικό Οδυσσέα, για παράδειγμα –του οποίου η συμβολική διάσταση έχει απλώσει ρίζες στην παγκόσμια λογοτεχνία¹ – και στο Στράτη Θαλασσινό του Σεφέρη παρεμβάλλονται μερικές δεκάδες αιώνων. Παρά τη χρονική απόσταση έχουμε να κάνουμε με το επαναλαμβανόμενο θέμα ενός και του αυτού ανθρώπινου τύπου, ο οποίος επιβιώνει στον έντεχνο λόγο αλλά και στη συλλογική μνήμη μεταγγιζοντάς μας αισιοδοξία και αλληλεγγύη για τη διαχρονική θαλασσινή περιπέτεια του Έλληνα.

Ισως επειδή η θαλασσινή εμπειρία φαίνεται περίπου αυτονόητη για τους Έλληνες συγγραφείς δε διαθέτουμε εργασίες αξιολογες, που να πραγματεύονται πώς έχουν αντιμετωπίσει ποιητές και πεζογράφοι τη θάλασσα. Δεν διαθέτουμε, επιπλέον, μια αξιόπιστη ανθολογία για το θέμα. Πρόθεσή μου δεν είναι να παρουσιάσω εδώ έναν πιθανότατα ατελείωτο κατάλογο ονομάτων, ανάλογο με εκείνον των πλοίων που συναντάμε στη ραψωδία β' της Ιλιάδας. Σκέπτομαι πως θα ήταν προτιμότερο να προτείνω τις δικές μου επιλογές για μια υποθετική ανθολογία θαλασσινής λογοτεχνίας. Όχι τι θα πρέπει να περιέχει ακριβώς, αλλά ποια ονόματα δεν θα πρέπει να λείπουν από μια τέτοια ανθολογία. Καλό θα ήταν να συμφωνήσουμε ότι με τον όρο «θαλασσινή λογοτεχνία» εννοούμε τα λογοτεχνικά κείμενα που έχουν άμεση ή άμεση συνάφεια με τη θάλασσα, χωρίς να θεωρούμε υποχρεωτική προϋπόθεση τη ναυτική ιδιότητα του συγκεκριμένου συγγραφέα. Τα χρονικά όρια που καλύπτονται από τη διαπραγμάτευση που ακολουθεί ε-

Σύμβολο της αιώνιας ελληνικής ταξιδιωτικής ψυχής, ο Οδυσσέας στο πέρασμα από τις Σειρήνες. Λεπτομέρεια από ερυθρόμορφο αμφορέα. Εκτός από τον ίδιο τον Οδυσσέα, άλλη φυσιογνωμία από τους θαλασσινούς συντρόφους του, που αποκτά διάσταση στη σύγχρονη ποίηση, είναι ο άτυχος Ελήνωρ. Αν και δευτερεύον πρόσωπο στο ομηρικό έργο, μεταμορφώνεται σε πρωτεύον και κυριαρχεί στο ποιητικό όραμα των Σεφέρη, Ρίτσου και Σινόπουλου. Προηγείται βέβαια όλων ο Αμερικανός Εζρα Πάουντ, που τον ανέστησε, το 1917. (Φωτ. από «Το πλοίο στην ελληνική τέχνη», εκδ. ΚΑΠΟΝ).

κτείνονται από τη συμβατική αφετηρία του 1821 έως τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια (1950 περίπου).

Απ' τους Επτανήσιους στους Ρομαντικούς

Θα ξεκινούσα οπωσδήποτε («από Διός άρξασθε») με αποσπάσματα από τον «Υμνο εις την Ελευθερία» του Διονυσίου Σολωμού και θα πρόσθετα τον «Κρητικό» και τον «Πόρφυρα» «ένα ποίημα υψηλό» –όπως γράφει ο Λίνος Πολίτης– «όπου ο άνθρωπος μέσα στη γοητεία της φύσης, έχει να παλέψει με την άλογη, θηριώδη δύναμη ενός θαλασσινού

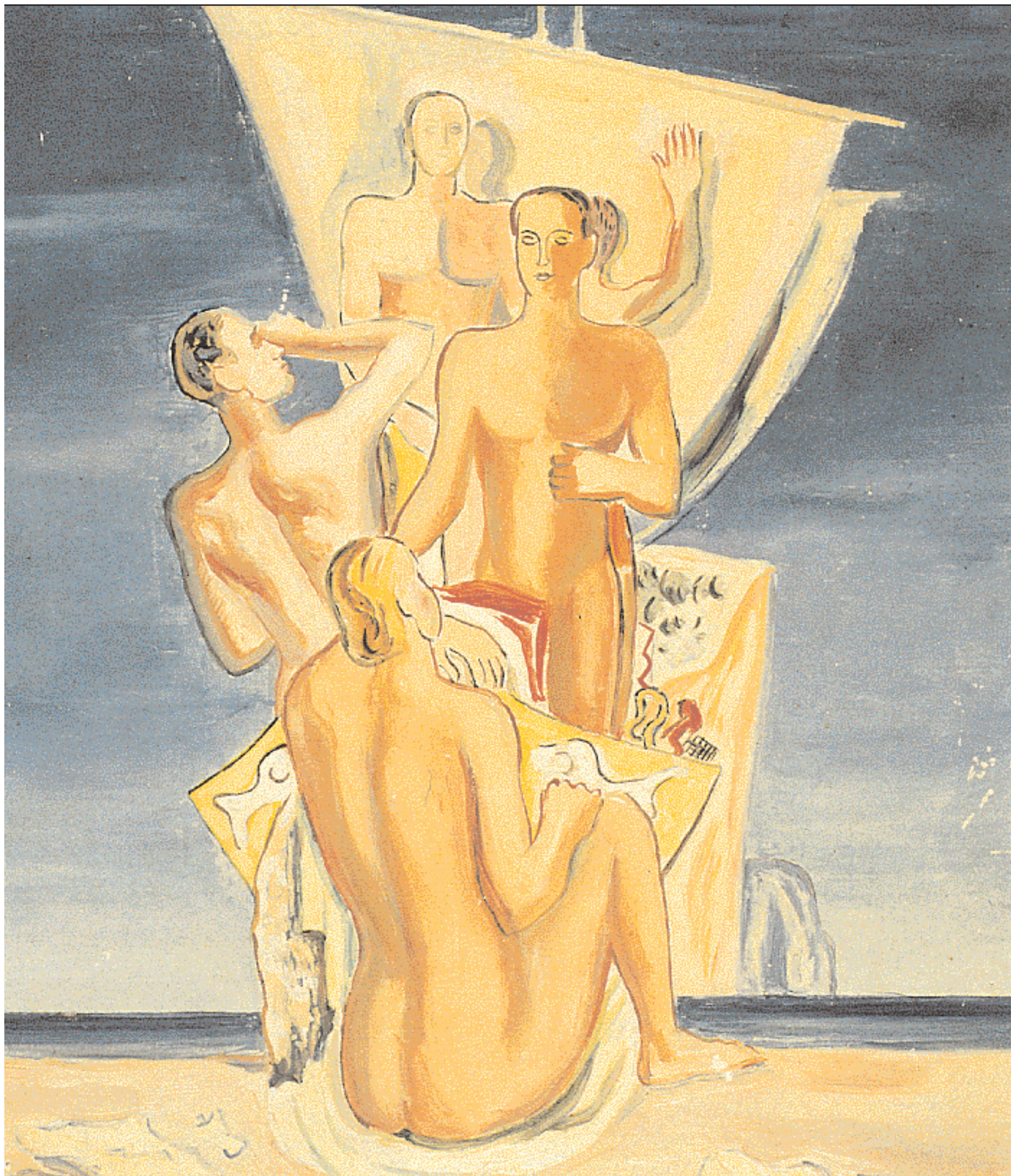
τέρατος». Θα συνέχιζα με ορισμένες ωδές του Ανδρέα Κάλβου, στις οποίες αποτυπώνεται ευκρινώς η λυρική του τόλμη, και θα διάλεγα στη συνέχεια στίχους του Αριστοτέλη Βαλαωρίτη, μαζί με το πολύ δημοφιλές ποίημά του. «Ο βράχος και το κύμα», όπου, αν δεν κάνω λάθος, γίνεται για πρώτη φορά στη νεότερη λογοτεχνία μας αλληγορική χρήση της θάλασσας. Από τους λοιπούς Επτανήσιους δεν θα παρέλειπα αποσπάσματα από την εκτενή σύνθεση «Ο όρκος» του Γεράσιμου Μαρκορά, καθώς και από το επίσης εκτενές ποίημα του Γεράσιμου Μαυρογιάννη «Ο ναύτης του Ιονίου».

Από τους ρομαντικούς της Αθήνας

του 19ου αιώνα θα διάλεγα αρκετά ποιήματα, όχι τόσο για την ποιητική τους αξία αλλά για να φανεί η διαφορά του ποιητικού αισθήματος και του τρόπου με τον οποίο χειρίζονται τη γλώσσα και τις ιδέες. Φέρνω για παράδειγμα τα ποιήματα «Θάλασσα» του Αλεξάνδρου Σούτσου, «Χαιρετισμός στο Αιγαίο» του αδελφού του Παναγιώτη Σούτσου και το γνωστότερο «Διονύσου πλους» του Αλεξάνδρου Ρίζου Ραγκαβή. Ο ποιητής Γεώργιος Ζαλοκώστας είναι μια ενδιαφέρουσα περίπτωση, όχι για ό,τι δημιούργησε αλλά κυρίως για τις προθέσεις του. Οσάκις εγκαταλείπει την καρεύουσα, η παραγωγή του αποκτά

Συνέχεια στη 18η σελίδα

«Αργώ» τα ματα της γε ξωτερικό κι

του Γεράσιμου Στέρη. Λάδι, 1930-35. «Ο πιο διαυγής νεοέλληνας ζωγράφος συνέπεσε να είναι και ο πιο μυστηριώδης», συνοψίζει ο Ο. Ελύτης. Ο Στέρης, ανταποκρινόμενος στα αιτή-
-ενιάς του '30 για επαναπροσδιορισμό της ελληνικής ταυτότητας, προσπαθεί να συλλάβει «το αρχαίο ελληνικό όραμα». Το έργο ανήκει στην ελληνική του περίοδο, πριν φύγει στο ε-
-αι χαθούν οριστικά τα ίχνη του. Το ίδιο θέμα, τους Αργοναύτες, χωρίς αλληγορία και αφαίρεση, το βρίσκουμε μερικές δεκαετίες νωρίτερα και στον Κ. Βολανάκη.

Συνέχεια από τη 16η σελίδα

τρυφερότητα και αμεσότητα, που μας οδηγούν απευθείας στο Σολωμό. Το ποίημά του «Η αναχώρησή της» είναι χαρακτηριστικό από την άποψη αυτή, ενώ η μελοποίησή του το έχει καταστήσει οικείο στο ευρύ κοινό.

Παπαδιαμάντης

Ο Αριστομένης Προβελέγγιος έχει γράψει ωραιότατα θαλασσινά ποιήματα, εμπνευσμένα από το νησί του, τη Σίφνο, και είναι μια από τις πρώτες περιπτώσεις ποιητών που δέονται τόσο πολύ με τη γενέθλια γη και το Αιγαίο πέλαγος, πολλά χρόνια πριν το «ανακαλύψει» ο Ελύτης. Μια άλλη, σπουδαιότερη μορφή, στενά δεμένη με τον τόπο καταγωγής, είναι ο Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης. Θα του αφιέρωνα πολλές σελίδες στην υποθετική ανθολογία μου. Ουσιαστικά αταξιδευτος και μοναχικός, ζώντας μια στερημένη, ασάλευτη ζωή, έχει ζωντανέψει στα διηγήματα και τα μυθιστορήματά του έναν ολόκληρο κόσμο, ο οποίος έχει κατά πολύ αλλοιωθεί σήμερα από ό,τι ονομάζουμε πρόοδο και εκσυγχρονισμό, αλλά διατηρεί όχι μόνον στις σελίδες του συγγραφέα αλλά και στην καθημερινή ζωή πολλών νησιών της Ελλάδας την αρετή του, τις αξίες του και το ήθος του. Οπως θα προσέξατε ήδη, ο Παπαδιαμάντης είναι ο πρώτος πεζογράφος που μνημονεύεται εδώ, σε μια σειρά ποιητών μέχρι τώρα. Το γεγονός δεν είναι περίεργο μια και η νεοελληνική πεζογραφία φτάνει πολύ αργότερα από ό,τι η ποίηση σε αξιόλογα αποτελέσματα. Είναι γνωστές οι προσπάθειες που είχε καταβάλει το πολύ σημαντικό περιοδικό του προηγούμενου αιώνα, η «Εστία» για να γράψουν διηγήματα οι Έλληνες συγγραφείς της εποχής.

Μετά το 1880

Από την άποψη αυτή μας ενδιαφέρει εδώ ιδιαίτερα η χρονολογία 1898, όταν σε σχετικό διαγωνισμό βραβεύεται το θαλασσινό διήγημα του Ανδρέα Καρκαβίτσα «Πάσχα στα πέλαγα». Ο Καρκαβίτσα θα αποκτήσει δικαίως τον τίτλο του κατ'εξοχήν θαλασσογράφου, κυρίως με την πασίγνωστη συλλογή διηγημάτων «Τα λόγια της πλώρης».

Το όνομα του Κωνσταντίνου Ρά-

Ελληνοδιδάσκαλος υπήρξε ο Λεωνίδας Σουρέας, γεννημένος στο Παρόρι της Σπάρτης. Ωστόσο, με το ψευδώνυμο Κώστας Παρορίτης, καταγράφεται στη λογοτεχνία μας ως ένας από τους πρώτους πεζογράφους με σοσιαλιστικές ιδέες. Ακραιφνής δημοτικιστής, κινήθηκε αποκλειστικά στον κύκλο του ΝΟΥΜΑ. Αν και στεριανός έγραψε για τη ζωή των σφουγγαράδων που γνώρισε όταν υπηρετούσε στην Υδρα. Στο μυθιστόρημά του, «Στο άλμπουρο» οι ήρωες επαναστατούν ενάντια στους αφέντες καπετάνιους. Πρωτοπόρο του κοινωνικού πεζογραφήματος, τον χαρακτηρίζει ο Ξενοπούλος. Πέθανε μόλις 53 ετών. (Φωτ. Περ. Το μέλλον της χαράς, αρχ. Γ. Ζεβελάκη).

Η θάλασσα δεν είναι το φόντο, αλλά η πρωτόγονη θεότητα που οιστρηλατεί το μυθιστόρημα του Σ. Μυριβήλη, «Η Παναγιά η Γοργόνα», που κυκλοφόρησε τέλη του 1949. Οπως άλλωστε συμβαίνει και σε άλλα κείμενά του. Το εκκλησάκι της Παναγίας της Γοργόνας, χτισμένο στα βράχια πάνω από τη θάλασσα, βρίσκεται στη Σκάλα Σκαμιάς, το ψαρολίμανο της Μυτιλήνης, που, στην Καταστροφή του '22, δέχτηκε κάμποσες οικογένειες ψαράδων από τ'αντικρινά παράλια. Το όνομα της εκκλησίας προέρχεται από μια ασυνήθιστη παράσταση της Παναγίας: «Το κεφάλι της είναι έτσι όπως το ξέρουμε από τις τοιχογραφίες της Πλατυτέρας... Ομως από τη μέση και πέρα είναι ψάρι με γαλάζια λέπια και στα χέρια της βαστά ένα καράβι από τη μια κι από την άλλη ένα τρικράνι, όπως ο αρχαίος θεός, ο Ποσειδώνας...»

δου δεν θα το συναντήσετε σε καμιά ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας. Δημοσιογράφος στα πρώτα χρόνια της σταδιοδρομίας του, κατέληξε καθηγητής της ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και στη Ναυτική Σχολή Δοκίμων. Υπήρξε σοφός επιστήμονας. Εγνώριζε βαθύτατα ολόκληρη την ιστορία των ελληνικών πλοίων, από τα πανάρχαια χρόνια. Οι αμέτρητοι ναυτικοί όροι, η γνώση των ιστορικών ναυτικών γεγονότων και η απέραντη αγάπη του για τη θάλασσα, τον οδήγησαν να γράψει μια σειρά διηγημάτων με ανάλογα θέματα. Μπορεί να μην είναι σημαντικά λογοτεχνήματα, διαθέτουν όμως μια έντονη θαλασσινή αίσθηση. Αξίζει τον κόπο να αναφερθεί εδώ πως ένα από τα πρόσφατα των ναυτικών διηγημάτων του Ράδου ακούει στο όνομα Καραγάτσης.

Από τη θαλερή λογοτεχνική γενιά του 1880 και τους επιγόνους της, θα ανθολογούσα πάρα πολλά ποιήματα,

ξεκινώντας βέβαια από τον Κωστή Παλαμά. Στο έργο του, εκτός της θαλασσινής εμπειρίας, σημαντική θέση κατέχει και η λιμνοθάλασσα. Η συνολική έκταση του ποιητικού έργου του, η οποία υπαγόρευσε την ανάγκη κυκλοφορίας της παλαμικής Ανθολογίας των Γ.Κ. Κατσιμπαλή - Ανδρέα Καραντώνη, είναι ενδεικτική του μόχθου που πρέπει να καταβάλλει ο ανθολόγος για να επιλέξει τα αντιπροσωπευτικότερα ποιήματα του Παλαμά για τη θάλασσα. Παρόμοιες δυσκολίες, αν και σε μικρότερη έκφραση, αλλά με αυστηρότερα οπωσδήποτε κριτήρια, έχει να αντιμετωπίσει κανείς για το έργο του Δροσίνη, καθώς και για το έργο του πολυγραφότατου με πολύ ανιαρού Σωτήρη Σκίπη. Ο κατ'εξοχήν πάντως ποιητής της θάλασσας, σ'αυτή την περίοδο είναι αναμφισβήτητα ο Λάμπρος Πορφύρας. Τα πιο γνωστά, τα πιο δημοφιλή, ίσως και τα πιο άρτια ποιήματά του, μπορεί να μην είναι τα θαλασσινά, αλλά ολόκληρη η ποίησή του διατηρείται σ'ένα αξιοπρόσεκτο επίπεδο τεχνικής, ενώ ο κόσμος του λιμανιού και των ανθρώπων της θάλασσας, περιγράφεται με βαθύ λυρισμό και συμπάθεια.

Οι συνομήλικοι Σικελιανός, Καζαντζάκης και Βάρναλης δεν θα έλειπαν οπωσδήποτε από μια θαλασσινή ανθολογία. Για τους δύο πρώτους υπάρχουν οι δυσκολίες που αναφέρθηκαν πιο πάνω στην περίπτωση του Παλαμά. Ειδικότερα για τον Σικελιανό, θα πρέπει να σημειωθεί εδώ πως είναι, μαζί με τον Κάλβο, οι δύο ποιητές μας που υμνούν το γενικώς αδικημένο στη σύγχρονη ποίησή μας Ιόνιο Πέλαγος -αδικημένο συγκριτικά προς το Αιγαίο. Η «Οδύσσεια» του Καζαντζάκη (πόσοι, αλήθεια, έχουν

διαβάσει όλες τις ραψωδίες της;), δεν εξαντλεί τις ομηρογενείς εμπνεύσεις του συγγραφέα της, αν λάβουμε υπόψη την τραγωδία του Οδυσσέα, ούτε και τα θαλασσινά θέματα του Καζαντζάκη, στα οποία θα πρέπει να περιληφθεί τουλάχιστον μια ακόμη τραγωδία (Χριστόφορος Κολόμβος). Από τον Βάρναλη θα συμπεριλάβανα δύο τρία ποιήματα, όπως τον πολύ γνωστό πρόλογο της συλλογής «Το φως που καίει (Να σ'αγναντεύω θάλασσα να μην χορταίνω...)» το «Αφροδίτη» και το «ρυθμικότατο» «Ο χορός των Ωκεανιδών».

Ακόμη και ο Κ.Π. Καβάφης, ο οποίος σπανίως καταφεύγει σε στοιχεία του φυσικού περιβάλλοντος, χρησιμοποιεί αρκετές φορές τη θάλασσα όχι μόνον ως πλαίσιο των ποιημάτων του, αλλά συχνά και ως μέσο φυλετικής ταυτότητας και συνοχής του μείζονος Ελληνισμού (όπως στο ποίημα «Επάνοδος από την Ελλάδα»). Κατά εύστοχο χαρακτηρισμό του Μιχάλη Πιερή, ο Καβάφης δεν είναι απλώς ο ποιητής της πόλης, αλλά «ο ποιητής της πόλης δίπλα στη θάλασσα».

Μεσοπόλεμος

Κατά τα χρόνια του μεσοπολέμου έχουμε πληθώρα ποιητών και πεζογράφων οι οποίοι προσφεύγουν σε θαλασσινά θέματα. Σε αρκετούς από αυτούς επικρατεί κλίμα αδιεξόδου, που εκφράζεται με διάθεση φυγής, ταξιδιού και μελαγχολίας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ο Κώστας Ουράνης. Την ίδια εποχή εμφανίζονται στη πεζογραφία μυθιστορήματα και διηγήματα με κοινωνικό περιεχόμενο, όπου η θάλασσα είναι στίβος καθημερινού μόχθου και καθρεφτίζει τις κοινωνικές ανισότητες. Αρκετοί

μέρος του κόσμου που κινείται και δρα στα έργα του Κωνσταντίνου Θεοτόκη, του Πέτρου Πικρού και του Κώστα Παρορίτη έχει άμεσους ή έμμεσους δεσμούς με τη θάλασσα. Πολύ ενδιαφέρουσες θαλασσινές σελίδες έχουν γράψει επίσης ο άδικα παραγνωρισμένος σήμερα Αθανάσιος Κυριαζής, ο περισσότερο δημοσιογραφικός Κωστής Μπαστιάς, ο χειμαρρώδης Σπύρος Μελάς, με τις βιογραφίες των ναυτικών ηρώων του 1821, ο Γιάννης Κλ. Ζερβός από την Κάλυμνο, ένας έντονα λυρικός ποιητής, τον οποίον προσπάθησε να επιβάλει, χωρίς επιτυχία ο Γ. Κ. Κατσιμπαλής το 1930. Θα ανθολογούσα αρκετά ποιήματα του Καρυωτάκη, ο οποίος, ας θυμηθούμε προσπάθησε για πρώτη φορά να αυτοκτονήσει πέφτοντας στη θάλασσα.

Στη γενικώς κρίσιμη και καθοριστική για το σημερινό λογοτεχνικό καθεστώς δεκαετία του 1930 εμφανίζονται πολλοί συγγραφείς, οι οποίοι θα δημοσιεύσουν και μετά τον πόλεμο (πλην του πρόωρα χαμένου Σαραντάρη) σημαντικές θαλασσινές σελίδες: Μυριβήλης, Κόντογλου, Βενέζης, Μπάρας, Σκαρίμπας, Σαραντάρης, Καραγάτσης. Πρέπει πάντως, να υπογραμμίσουμε δυο αξιόλογα περιστατικά που έχουν άμεση σχέση με το θέμα μας: Το πρώτο είναι η παρουσία δυο ποιητών με επαγγελματική συνάφεια προς τη θάλασσα, οι οποίοι μεταπλάθουν σε ποίηση τα βιώματα των ταξιδιών τους. Πρόκειται για τον Νίκο Καββαδία (Μαραμπού) και τον Ι. Ι. Αντωνίου. Ο ασυρματιστής Μαραμπού θα γίνει δεκτός το 1933 με εγκωμιαστικές κριτικές. Ανάμεσα στους μνητές του καταλέγεται και ο Φώτος Πολίτης, ένας κριτικός που «έπιασε» το καινούργιο ρίγος της ποίησης του Μαραμπού αλλά δεν μπόρεσε να καταλάβει –απεναντίας σατίρισε– την ποίηση του Καβάφη.

Η μεταθανάτια τύχη του Καββαδία

Γ. Σεφέρης, Δ.Ι. Αντωνίου, Α. Ξύδης στο σπίτι του πρώτου. Βηρυττός 1956. «Κουβαλούσε μαζί του», γράφει ο Σεφέρης στις ΔΟΚΙΜΕΣ για τον Αντωνίου, «αυτό το αρκετά ακαθόριστο συναίσθημα που αγαπούμε στους ελάχιστους ανθρώπους που μας βοηθούν να ζήσουμε στον τόπο μας και που μας ξεχωρίζει, αν υπάρχει κάτι που μας ξεχωρίζει, από τις άλλες φυλές της γης - το συναίσθημα που θα ονόμαζε με την κάπως επικίνδυνη έκφραση: Καημό της Ρωμοσύνης». (Φωτ. από τις «Μέρες» του Γ. Σεφέρη).

ενισχύθηκε θετικά από τη μελοποίηση των ποιημάτων του, ενώ το ενδιαφέρον που προκαλεί σήμερα φαίνεται σημαντικό. Ο καπετάνιος Αντωνίου ξεκινάει πριν από το 1930 με σπασμωδικά, παραδοσιακά δημοσιεύματα, παραδίδεται σε μακρόχρονη σιωπή και επανέρχεται με του ουσιαστικό ποιητικό του πρόσωπο το 1936 μέσα από τις σελίδες του περιοδικού Τα Νέα Γράμματα. Η γραφή του διαφέρει ριζικά από εκείνη του Καββαδία. Οι ταξιδιωτικές του εμπειρίες είναι βαθιά χωνεμένες στο υπέδαφος των στίχων του και ο συχνά ερμητικός τό-

νος του που στοχεύει στο κείμενο εκφράζεται με στιχουργήματα σταθερής μορφής, όπως τα χάικου και τα τάνκα. Το μείζον συνθετικό ποίημά του "Ινδίες" παραμένει σταθμός στην εθνική οδό της ποίησής μας και στάθμη της ακηδίας της κριτικής μας».

Γιάννης Ρίτσος

Το δεύτερο σημαντικό γεγονός της δεκαετίας του '30 σε σχέση με το θέμα μας είναι η εμφάνιση τριών μεγάλων ποιητών, στο έργο των οποίων η θάλασσα κατέχει περίπου

κεντρική θέση. Πρόκειται για τον Γιάννη Ρίτσο, τον Γιώργο Σεφέρη και τον Οδυσσέα Ελύτη. Θα χρειαζόταν ολόκληρο βιβλίο για τον καθένα απ' αυτούς τους ποιητές, προκειμένου να διερευνηθεί με επάρκεια η παρουσία της θάλασσας στο έργο τους. Οτι ακολουθεί εδώ είναι ορισμένοι πρωτοβάθμιοι, επιγραμματικοί χαρακτηρισμοί, που απλώς αγγίζουν το θέμα, ενώ ταυτόχρονα υποδεικνύουν το βάθος και την πιθανή έκτασή του. Ο Γιάννης Ρίτσος προηγείται χρονικώς των άλλων δυο. Αρχίζει να δημοσιεύει περί τα τέλη της δεκαετίας του 1920. Από τα περίπου 100 βιβλία που έχει τυπώσει μέχρι σήμερα, τα 10 έχουν τη λέξη θάλασσα στον τίτλο τους ή ο τίτλος αναφέρεται αμέσως ή εμμέσως σε θαλασσινά και νησιώτικα θέματα. Είναι δύσκολο να προσδιορίσουμε τον τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιεί ο ποιητής τη θάλασσα στο έργο του, μια και δεν διαθέτουμε, τουλάχιστον έως τώρα, έναν πίνακα λέξεων που θα μας διευκόλυνε για κάτι τέτοιο.

Παρά το γεγονός ότι ο μελετητής και ανθολόγος του ποιητή Γ. Βελουδής δεν κατατάσσει τη λέξη θάλασσα στην κατηγορία των λέξεων - εργαλείων στην ποίηση του Ρίτσου, επιβεβαιώνεται και από ένα βιοτικό ξεφύλλισμα του ογκωδέστατου έργου του ποιητή πως η συχνότητα εμφάνισης αλλά και η νοηματική φόρτιση της λέξης θάλασσα παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Θα πρέπει να σημειώσω εδώ ότι σε πάρα πολλά ποιήματα του Ρίτσου (όπως θα συμβεί, εξάλλου και με αρκετούς ποιητές που εξορίστηκαν για τα πολιτικά τους φρονήματα, λ.χ. με τον Αλεξάνδρου ή τον Πατρίκιο) συχνά η θάλασσα γίνεται το στοιχείο που αποτελεί το σύνορο μεταξύ της ελεύθερης ζωής και του εγκλεισμού στο

Συνέχεια στην 20ή σελίδα

«Οτι ο Pedro Kazas έφερε στην εποχή του και στον τόπο μας ένα καινούργιο ύφος, αυτό είναι κάτι τι αναμφισβήτητο. Εφερε τον αέρα του μακρινού πελάγους, του φλογερού τυχοδιωκτισμού, του φοβερού ποιητικού εξωτισμού και μ' έναν τρόπο ρωμαλαίο κι έντονο, πολύ προσωπικό και ειλικρινή...». Ναπ. Λαπαθιώτης για το «Πέδρο Καζάς» του Κόντογλου.

Η Εύα Βλάμη με το σύζυγό της Παν. Λεκατσά, γνωστό λόγιο. Στα δύο πρώτα έργα της - «Γαλαξειδί» (1947) και «Σκελετόβραχος» (1949) - η Βλάμη ανέδειξε τη ναυτική και ναυπηγική παράδοση του Γαλαξειδίου, τόπο καταγωγής της συγγραφέως. Αφηγείται την ακμή της μικρής πόλης στην εποχή των ιστιοφόρων και τον ξεπεσμό, όταν σταδιακά η ατμοκίνηση παροπλίζει τα ιστιοφόρα.

στρατόπεδο, η αδιαπέραστη γραμμή που χωρίζει τους εξόριστους από τον υπόλοιπο κόσμο.

Οδυσσέας Ελύτης

Τον προηγούμενο αιώνα ο Σολωμός είχε διαδηλώσει πως δεν είχε τίποτε άλλο στο νου του πέραξ ελευθερία και γλώσσα. Περίπου έναν αιώνα αργότερα, κάποιος ευκατάστατος νέος, που εγκατέλειψε τις πανεπιστημιακές του σπουδές για να γίνει ποιητής, θα διατυπώσει μια παραπλήσια, δική του άποψη με τον στίχο: Μονάχη έγνοια η γλώσσα μου στις ακρογιαλιές του Ομήρου. Ο Οδυσσέας Ελύτης θα τραγουδήσει στην ποίησή του με μια σχεδόν αειθαλή νεότητα το ελληνικό τοπίο, τον ήλιο και τη θάλασσα. Σύμφωνα με μια κατεστημένη έκφραση, που δεν βλέπω τον λόγο γιατί θα έπρεπε να την αποφύγουμε, ο Ελύτης θα «ανακαλύψει» το Αιγαίο και μάλιστα σε μια ιστορικά στενόχωρη εποχή, όταν στην Ελλάδα διαδραματίζεται μια ακόμη πράξη της συχνά επαναλαμβανόμενης τραγωδίας των δικτατοριών του εικοστού αιώνα. Από τις αρχές της δεκαετίας του 1970 το ανέφελο μέχρι τότε ποιητικό όραμα του Ελύτη αρχίζει να σκοτεινιάζει, ενώ έρχονται στην επιφάνεια φιλοσοφικοί προβληματισμοί που δίνουν άλλες διαστάσεις στο έργο του. Παρά ταύτα ο Ελύτης έχει παραμείνει στη συνείδηση του κοινού ως ο ποιητής του Αιγαίου, των νησιών και της θάλασσας. Σήμερα, ιδίως μετά το βραβείο Νόμπελ του 1979, διαθέτουμε περίπου 50 βιβλία - μελέτες για την ποίησή του και είμαστε σε θέση να μελετήσουμε προσεκτικότερα πως εμφανίζεται η θάλασσα στο έργο του.

Πάντως, σε ορισμένα από τα βιβλία αυτά αναπτύσσονται απόψεις στηριγμένες στις σύγχρονες θεωρίες ερμηνείας των κειμένων και αποδίδονται στις σχέσεις του ποιητή με τη θάλασσα δεσμοί τους οποίους ο ίδιος ο ποιητής δεν θα είχε φανταστεί ή τουλάχιστον δεν θα είχε κατά νου όταν έγραφε τα θαλασσινά του ποιήματα.

Γιώργος Σεφέρης

Είναι πολύ γνωστή και αρκετά σχολιασμένη η σημαντική θέση που κατέχει στην ποίηση του Σεφέρη η θάλασσα. Η ίδια η λέξη είναι από τις συχνότερα εμφανιζόμενες στα σεφερικά ποιήματα. Είναι το τρίτο κατά σειρά συχνότερα ουσιαστικό, με 80 αναφορές στα Ποιήματα, μετά τα ουσιαστικά «μάτι» (96 αναφορές) και «άνθρωπος» (81 αναφορές). Δεν είναι επίσης τυχαίο - απεναντίας είναι ιδιαίτερος χαρακτηριστικό - το γεγονός ότι τρεις από τις ποιητικές συλλογές του Σεφέρη επιγράφονται με τον τίτλο «Ημερολόγιο καταστρώματος». Το πιο συζητημένο εξάλλου βιβλίο του, η «Κίχλη», δεν είναι παρά το όνομα ενός βυθισμένου караβιού. Ακόμη και η στέρνα, αν θελήσουμε να επιμείνουμε στις ονομασίες των έργων του, είναι το αντίθετο της θάλασσας, η εικόνα του ακίνητου νε-

Το τρίστιο μάρκο-μπέστια «Ευτυχία» του Ηρακ. Γ. Κουμπί, 700 τόννων. Ναυπηγήθηκε στη Σκιάθο από ντόπια ξυλεία. Αυτή είναι «η ωραία μεγάλη σκούνα του καπετάν Ηρακλή του Καλούμπα», που ο Παπαδιαμάντης αναφέρει στο διήγημα «Ο Χαραμάδος». Πρότυπο για τον ήρωά του στάθηκε ο Σκιαθίτης εμποροπλοίαρχος Ηρακλής Κουμπής. Μεγάλος ο αριθμός των διηγημάτων του Παπαδιαμάντη έχουν φόντο τη θάλασσα. Ενδεικτικός και ο τίτλος της συλλογής διηγημάτων που σχεδίαζε, χωρίς ποτέ να την πραγματοποιήσει, «Τα ρόδινα ακρογιαλία». (Φωτ. από το λεύκωμα «Τα σκιαθίτικα καράβια», έκδοση Ιδρύματος Θωμά και Βάντας Επιφανιάδη).

ρού, που δεν μπορεί να μεταφέρει και να μεταδώσει ζωή. Στο ημερολόγιό του ο Σεφέρης σημειώνει: «Το μεγάλο λάθος της ζωής μου ήταν που ήμουν φτιαγμένος για τη θάλασσα κι έγινα στεριανός». Η αποκαλυπτική αυτή δήλωση φανερώνει πραγματικό πάθος ζωής. Εχει ήδη παρατηρηθεί ότι οι γνώσεις του ποιητή για τα σχετικά με τη θάλασσα πράγματα είναι γνώσεις εμπειρίας θαλασσινού. Ετσι, γίνεται απολύτως κατανοητό γιατί ο ποιητικός κόσμος του είναι βιωμένος μέσα από τις αισθήσεις ενός θαλασσινού που ταξιδεύει. Η στεριά είναι το διάλειμμα στο ταξίδι, είναι ο χώρος όπου εξελίσσεται «το πανάρχαιο δράμα». Ενα από τα φιλολογικά προσωπεία του ποιητή ονομάζεται Στράτης Θαλασσινός, ενώ μόνιμο κόσμημα των βιβλίων του - αλλά και σφραγίδα τους - είναι η δίκλωνη γοργόνα (και στους δίσεκτους καιρούς η ανάπηρη γοργόνα). Πρέπει τέλος, να σημειωθεί πως με τον Σεφέρη αποκτούν νέες διαστάσεις λογοτεχνικά θέματα που σχετίζονται με τη θάλασσα, όπως ο Οδυσσέας, ο Ελπίνορ, οι σύντροφοι, το ταξίδι.

Κατά τη μεταπολεμική περίοδο εμφανίζονται σημαντικά πεζογραφήματα με θαλασσινά θέματα. Το μυθιστόρημα Θάλασσα του Κώστα Σούκα περιέχει συγκλονιστικές σελίδες από μια θαλασσινή τραγωδία ναυαγισμένων ναυτικών. Η επικίνδυνη ζωή και ο περιπέτειος των σφουγγαράδων της Καλύμνου είναι το κεντρικό θέμα σε πολλά βιβλία του Γιάννη Μαγκλή. Ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα διηγήματα του Χρήστου Λεβάντα «Ιστορίες του Πόρτο Λεόνε», καθώς και το μυθιστόρημά του «Πορεία κόντρα στον τυφώνα». Στα χρόνια αυτά πρωτοεμφανίζεται και ο Βασίλης Λούλης, που εργάστηκε για καιρό ως

ναυτεργάτης και εκμεταλλεύτηκε στα έργα του τις θαλασσινές εμπειρίες με σαφή κοινωνικά μηνύματα. Δεν θα πρέπει να παραλείψω την τριλογία - ποταμό του Διονύση Ρώμα «Περίπλους» ένα πεζογραφικό αντίστοιχο - από άποψη έκτασης - της «Οδύσειας» του Καζαντζάκη. Θα ολοκληρώσω αυτή την επισκόπηση με μια γυναίκα πεζογράφο. Στα δύο από τα τέσσερα βιβλία της η Εύα Βλάμη έχει ως θέμα τη ζωή και τη μοίρα της ναυτικής πολιτείας του Γαλαξιδιού. Το πρώτο της βιβλίο «Γαλαξίδι» Η μοίρα μιας ναυτικής πολιτείας θυμίζει πολύ το ανάλογο έργο του Παντελή Πρεβελάκη για το Ρέθυμνο (Το χρονικό μιας πολιτείας), από το οποίο φαίνεται να έχει επηρεαστεί. Το αμέσως επόμενο βιβλίο της «Σκελετόβραχος» που την καθιέρωσε στη λογοτεχνία μας, ασχολείται με τον αγώνα των ιστιοφόρων κατά των ατμοκινήτων πλοίων. Είναι κατ' επέκταση ο αγώνας του παλιού με το καινούργιο, της συντήρησης με την πρόοδο. Οι γνώσεις της Βλάμη για τα ναυτικά θέματα, οι περιγραφές της καθημερινής ζωής στα καράβια και η αληθοφάνεια της γραφής της είναι τέτοιες ώστε απορεί κανείς πώς γράφτηκε από γυναίκα ένα τόσο «ανδρικό» μυθιστόρημα.

Τη θάλασσα, τη θάλασσα...

Νομίζω ότι πρέπει να σταματήσω εδώ. Η υποθετική ανθολογία μου περιλαμβάνει ήδη πενήντα ονόματα ποιητών και πεζογράφων. Τα ονόματα μπορούν ασφαλώς να πολλαπλασιασθούν. Για να διαπραγματευθεί κανείς το θέμα «Νεοελληνική λογοτεχνία και θάλασσα», πρέπει να

προηγηθούν ορισμένες φιλολογικές εργασίες και να ερευνηθούν κάποια γενικότερα ζητήματα:

1. Να μελετηθεί η θέση που κατέχει η θάλασσα στους μείζονες ποιητές και πεζογράφους, καθώς και σε εκείνους που θεωρούνται κατά την κοινή αντίληψη, κατ' εξοχήν θαλασσινοί συγγραφείς.

2. Να εξετασθεί το ζήτημα, αν υπάρχει διαφορετικός χειρισμός του θέματος της θάλασσας (και των συμβολικών ή αλληγορικών προεκτάσεών της) κατά λογοτεχνικές σχολές και περιόδους. Θα είχε ενδιαφέρον, για παράδειγμα, να διευκρινίσουμε τον τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιείται η θάλασσα στο έργο των Ελλήνων υπερρεαλιστών - θέμα που δεν έθιξα εδώ.

3. Να λάβουμε υπόψη μας τις νέες προοπτικές που αποκτά η θαλασσινή εμπειρία ως λογοτεχνικό θέμα, κυρίως μετά το έντονο σημερινό ενδιαφέρον για οικολογικά ζητήματα.

4. Να συμπεριληφθεί στην έρευνα η σύγχρονη κυπριακή λογοτεχνία, για την οποία δεν αισθάνομαι επαρκής να μιλήσω.

Πιστεύω να έγινε κατανοητό ότι η εισήγησή μου αποτελεί μια πρώτη προσέγγιση σ' ένα φιλολογικώς αδιερεύνητο θέμα. Σας θυμίζω ότι ο Σεφέρης δανείζεται από τον Αισχύλο ένα στίχο που ανακεφαλαιώνει όλες τις συναφείς δυσκολίες και που ελπίζω να μη μας αποθαρρύνει να προχωρήσουμε:

Τη θάλασσα, τη θάλασσα, ποιος θα την εξαντλήσει.

Σημείωση: Εισήγηση στο Συμπόσιο «Greece, Greeks and the Sea», που οργάνωσε το Modern Greek Studies Association στο Providence, Rhode Islands, 5-8 Δεκεμβρίου 1987. Το κείμενο που δημοσιεύεται εδώ, χωρίς υποσημειώσεις, είναι αναθεωρημένο και συμπληρωμένο μορφή του αρχικού αγγλικού κειμένου.

Λογοτεχνία καταστρώματος

Ενας σύντομος περίπλους στο λογοτεχνικό έργο νεότερων συγγραφέων που δούλεψαν ως ναυτικοί

Του **Γιάννη Κουβαρά**

Δρος Φιλολογίας

«Ευτυχισμένοι που έκαναν το ταξίδι του Οδυσσέα»

ΓΙΩΡΓΟΣ ΣΕΦΕΡΗΣ

Η ΜΟΙΡΑ του Ελληνισμού ανέκαθεν υπήρξε άρρηκτα δεμένη με το υδάτινο στοιχείο. Δεσμός γόρδιος, ομφάλιος, προοδικασμένος από την ίδια τη νευραλγική του θέση, καθώς το γεωφυσικό του σώμα διεισδύει έτσι ώστε να εναγκαλίζεται ολόκληρο σχεδόν από τη μητέρα-θάλασσα, «την ευτυχία του κόσμου που κυλά». Αυτή στάθηκε η μεγάλη πλωτή του πατρίδα, το λίκνο των μύθων του, η μήτρα του πολιτισμού του, τα ξύλινα τείχη του. Επί κυμάτων περπάτησε, ανδρώθηκε, άνθισε. Στα σαράντα κύματα εξακτινώθηκε γύρω από τη Μεσόγειο όπως «τα βατράχια γύρω από τη λίμνη» (Πλάτων) κι αργότερα κυματοβάτησε στις πέντε ηπειρούς, πολιτής των παγκόσμιων θαλασσών. Λαός λοιπόν αμφίβιος, με εγγεγραμμένη στο γενετικό του κώδικα τη δίψα φυγής, ταυτίστηκε με τον αρχετυπικό του ήρωα, τον Οδυσσέα. Τόπος αλίκτυπος παράγει αρχαιόθεν ναυτικούς και ποιητές. Ιδιότητες που όχι σπάνια συμπίπτουν στο ίδιο πρόσωπο. Η γραφή άλλωστε είναι κι αυτή περιπέτεια κι αποδημία, «εκδρομή που δεν τελειώνει». Το καράβι ευνοεί το στοχασμό και την αυτοσυγκέντρωση, η θάλασσα, ως κάτοπτρο αθανασίας κι αυτογνωσίας, την ενδοσκόπηση και την ανακάλυψη του στίγματος του χαμένου εαυτού μας.

Θα προσθαλασσωθούμε στη συνέχεια για έναν σύντομο περίπλο στην πελαγοσύνη της νεώτερης λογοτεχνίας που γράφτηκε εν πλω από ναυτικούς και τροφοδοτήθηκε κύρια από το θαλάσσιο μύθο, με σύντομες στάσεις στους κυριότερους σταθμούς. Μύθος που έχει νοτίσει μέχρι μυελού οστών και πολλούς άλλους (Κάλβο, Σεφέρη, Εμπειρικό, Ελύτη, Σκαρίμπα κ.ά.).

Τάσος Κόρφης, Δημήτρης Γιακουμάκης

Αρχίζουμε ιεραρχικά από το Πολεμικό μας Ναυτικό που συνδυάζει μάλιστα δυο σπάνια εύσημα: ουδέποτε έχει ηττηθεί σε ναυμαχία από καταβολής νεοελληνικού κράτους και δεύτερον διαθέτει μια ακμαία πνευματική παράδοση (αξιωματικοί καριέρας υπήρξαν οι Νιρβάνας, Παντ. Χορν, Καρκαβίτσας, Θ. Ποταμιάνος, Μόρφης, κ.ά.).

Ο Τάσος Κόρφης (1929 - 1994) κυβέρνησε για χρόνια τα κύματα φτάνοντας στο ύπατο αξίωμα του αρχηγού στόλου, κληροδοτώντας μια θαλασσογραφία άλλη εκείνης λ.χ. το

Δύο συγγραφείς του Πολεμικού Ναυτικού: ο **Τ. Κόρφης** αριστερά και ο **Δημ. Γιακουμάκης** δεξιά και στο κέντρο ένας του **Εμπορικού**, ο **Πάνος Ξένος**. Φωτογραφία στο σπίτι του τελευταίου, (Φεβρουάριος 1987). Μία από τις συνηθισμένες συνάξεις του Ξένου, λίγο μετά την άφιξη ή πριν την αναχώρηση σε ταξίδι.

Καβαδία ή Αντωνίου. Οι επτά συλλογές - σχεδίες του («Ημερολόγιο I, II», «Παυσίλυπα», «Ταξίδι χωρίς Πολικό», κ.ά.) ξεναγούν σε κοσμοβριθείς σταθμούς, σ' ανήσυχες αποβάθρες με την λιμνιστική της χαράς, την άμπωτη της λύπης, σε γέφυρες πλοίων όπου οι τσιγγάνοι της θάλασσας Ελληνες βρίσκουν τον προορισμό τους, σε λιμάνια όπου ξέμπαρκοι ναυτικοί «προσπαθούν να εξαργυρώσουν με ένταση τη μοναξιά τους» σε κήπους εδεμικούς. Κύκνειο άσμα του η τελευταία του συλλογή «Εγκώμια» με την αναπάντεχη ερωτική της θαλερότητα, υπέρτατη μύηση στην προπατορική αθωότητα του έρωτα. Ποίηση καθαρτήρια, υδροχαρής, ιωδιούχος - αφουγκράζεσαι στους στίχους-, κανάλια της το πάφλασμα της θάλασσας, το σφυγμό του σώματος της γυναίκας, τον ανεπαίσθητο ήχο από το σαράκι της υπαρξιακής φθοράς. Εχει συγκρατήσει τη μεσοπολεμική αθωότητα μ' έναν αρχέγονο σαρκικό αισθησιασμό.

Ο ευπατριδής Κόρφης στάθηκε οικοδεσπότης των «ξυπόλυτων ταγμάτων» των άστεγων και χτυπημένων της γενιάς του '20, αναστυλώνοντας με συγκινητική στοργή και ιδίους αναλώμασι το σκόρπιο έργο πολλών (Φιλύρα, Παπανικολάου, κ.ά.). Για τον άνθρωπο και το έργο του (δοκιμιακό, μεταφραστικό) βλ. την εμπειριστατωμένη μονογραφία της Γιολάντας Πέγκλη «Τάσος Κόρφης» (1990) και το αφιέρωμα του «Πόρφυρα» τ. 71-72.

Ο ναύαρχος Δημήτρης Γιακουμά-

κης (1933), ευφήμως γνωστός ως κριτικός εικαστικών και λογοτεχνίας, έχει εκδόσει το αισθητικό δοκίμιο «Φασιανός η πολυδαίδαλη πραγματικότητα» (1982, δίγλωσση εκδ.) και τη μελέτη «Το βιβλίο στις Ενοπλες Δυνάμεις» 1988. Διευθυντής περιοδικών («Ν. Τομές», «Αλεβεβαν», «Ναυτική Επιθεώρηση», «Ναυτική πνευματική καλλιέργεια») έχει συγγράψει και κείμενα ναυτικής ιστορίας, ενώ έχει προαναγγελλθεί η έκδοση σε δική του επιμέλεια - ανθολόγηση «Ανθολογία θαλασσινής ποίησης» και δύο λευκωμάτων «Το πολεμικό ναυτικό στην τέχνη», «Θαλασσινές γκραβούρες». Λιγότερο γνωστή είναι η ποίησή του («Historia Calamitatum», 1979, «Le Millenaire Mustique» 1981), βαθύτατα ερωτική, χαρακτηρίζεται από εκφραστική λιτότητα, ειλικρίνεια βιώματος, σκεπτικισμό και εσωτερική αγωνία.

Ο Νίκος Σταθάκης, α.ε. έχει γράψει το «Αμόνι κι Αρμύρα», «Θωρηκτό Αβέρωφ» κ.ά.

Γεράσιμος Λυκιαρδόπουλος

Ο Γεράσιμος Λυκιαρδόπουλος (1936), μεταφυσικός του υγρού στοιχείου, ανανεώνει τη μυθολογία του ταξιδιού, επανιδρύοντας ένα δικό του αρχιπέλαγος, εν μέρει συμβατό, εν μέρει έξω από χάρτες ναυτικούς, με κύριους νήσους - σταθμούς τις συλλογές: «Υπό ξένην σημαία», «Ακτή», «Βαρκελώνη», «Λόγια στην

Καλυψώ», «Νόστιμον ήμαρ» (νοσταλγίας σημαντικοί όλοι οι τίτλοι). Μυθικό του κέντρο ο άξονας Κεφαλονιά - Βαρκελώνη που τις αδελφοποιεί. Η πρώτη φαντάζει «σαν γυμνό πάθος», η δεύτερη λειτουργεί ως

Συνέχεια στην 22η σελίδα

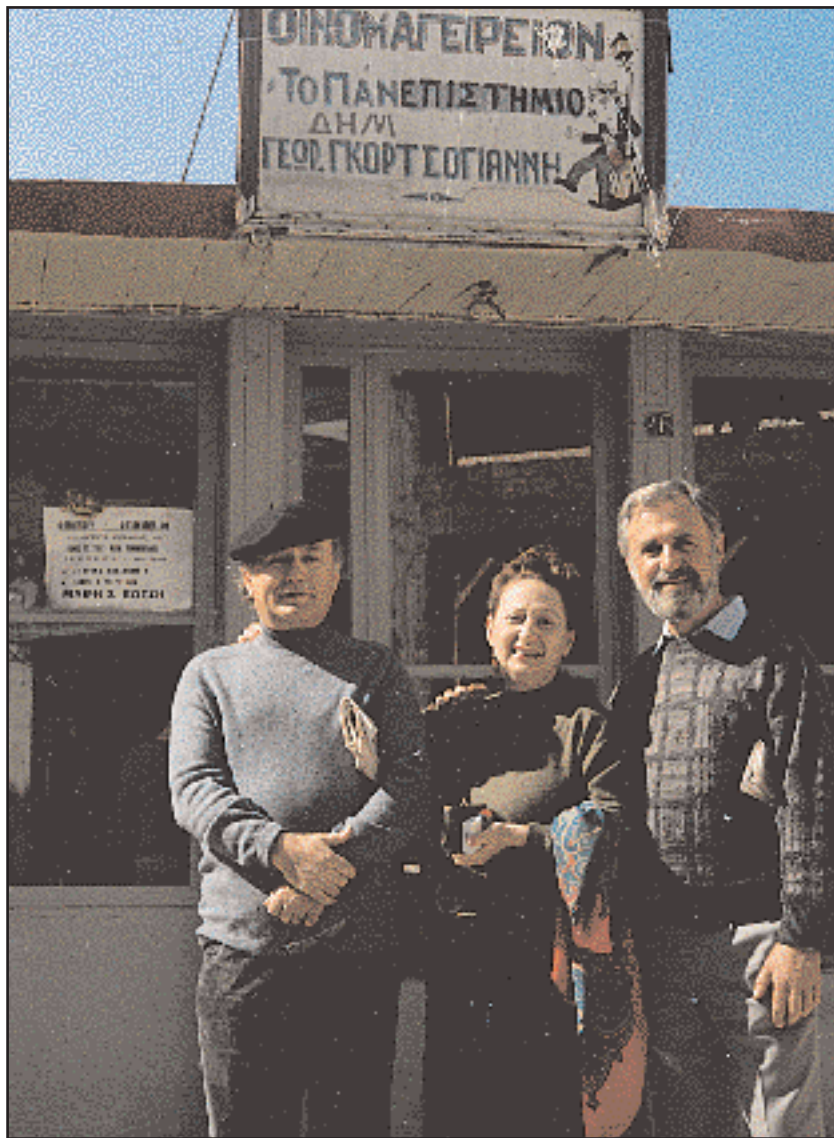
Σπανίζουν οι πρόσφατες φωτογραφίες του **Γερ. Λυκιαρδόπουλου**. Αυτή είναι ίσως μια μοναδική, δημοσιευμένη στην «Εφημερίδα των ποιητών», (Αύγ. 1956). Τότε εικοσαετής, είχε ήδη δημοσιεύσει στίχους σε αρκετά περιοδικά. Με θητεία στο Εμπορικό Ναυτικό, φέρνει τη ζωή του ναυτικού και τη φυγή στη θάλασσα στην ποίησή του. Εξακολουθεί σε αραιά διαστήματα να εκδίδει ποιητικές συλλογές και συμμετέχει στο περιοδικό «Σημειώσεις».

Συνέχεια από την 21η σελίδα

φορτισμένο ιδεολογικό σύμβολο (καρδιά δημοκρατικής Ισπανίας 1936-39). Το 1936 είναι και γενέθλιο έτος του ποιητή και οι συμπώσεις ασκούν υποσυνείδητα τη δική τους επιρροή, αλλά και τελευταία αναλαμπή του αναρχικού κινήματος. Υφέρπει άλλωστε ένας ιδιότυπος αναρχισμός στην ιδεολογική ποίηση του Λικιαρδόπουλου, που είναι προγραμματικά αντίθετη σε κάθε ροπή ή έννοια γραφικότητας, «κατάρας» ή φολκλοροποίησης της ναυτοσύνης. Ηδη ο τίτλος «Υπό ξένη σημαία» (όπου συστέγασε πρόσφατα τη συνολική του παραγωγή, «Υψιλον», 1991) συνιστά κριτική εφ' όλης της ύλης του πλέγματος του πλοιοκτητικού συστήματος, υποσημαίνοντας τη διάσταση βιτρίνας - βάθους.

Αλλά και οι περισσότεροι τίτλοι ποιημάτων («Ετοιμη η σχεδία», «Μονάχα το κρασί και η θάλασσα δεν άλλαξαν», «Όπου κι αν πάω φτάνω αργά μ' αυτό το σαπιοκάραβο» κ.ά.) διαβάζονται ως άλλο νηολόγιο που έχει πλοίο προς παντού και πουθενά παρά τα μποφόρ έντασης και τους κινδύνους υφάλων (ποίηση ελλειπτικότητας, υπαινιγμών). Τίτλοι ορόσημα μιας ζωής ξυλάρμενης που έμαθε «τον αποχαιρετισμό σ' όλες τις γλώσσες» και «από λιοστάσι σε λιοστάσι κατεβαίνοντας στη θάλασσα έβρισκε τα χρόνια της ξερά φιδόπουκάμισα, «βελόνισε το θησαυρό των βιωματικών εμπειριών της σε ποιήματα-τατουάζ. Κυρίως όμως ο Γεράσιμος Λικιαρδόπουλος με την «άτμητη» ιδιότητα του πολίτη-ποιητή συνόψισε το δράμα και το τραύμα της γενιάς του (β' μεταπολεμική) μιλώντας την «κοινή» των βιωμάτων της: «Όταν ήρθαμε/υποχωρούσαν τα μεγάλα οράματα αποδεκατισμένα/στα υπόγεια καταφύγια των στίχων... ανταύγειες από μια μάχη που άλλοι δώσανε και χάσανε για σένα», «Χαθήκαμε χωρίς να πέσει ντουφεκιά», ποίημα που κατέχει αντίστοιχη αξονική θέση λ.χ. με εκείνη της 15ης κραυγής του Κ. Κύρου (α' μεταγενιά).

Αντίποδας του συμπατριώτη του Καββαδία ο Λικιαρδόπουλος (ελάχιστα τα κοινά τους σημεία, λ.χ. οι

Συγγραφέας της θάλασσας ο ένας, της ενδοχώρας ο άλλος. Ο Στεφ. Σταμάτης (δεξιά) και ο Χριστ. Μηλιώνης με τη σύζυγό του στο Σαϊτάν Παζάρ της Πρέβεζας.

τίτλοι όλων των συλλογών αμφοτέρων είναι ναυτολογημένοι από το θαλασσινό (ιδίωμα) προσπάθησε να αποκαθάρσει το ποιητικό του πρόσωπο του Μαραμπού από ερμηνευτικές προσχώσεις και το δρόμο προσέγγισής του από «τις μπανάνοφλουδες του εξωτισμού».

Είναι ο διεισδυτικότερος μελετητής του έργου της ναυτικής τριάδας (Αντωνίου, Καββαδία, Λούλη) κι ένας από τους σημαντικότερους δια-

νοητές, σχολιογράφους, μεταφραστές και δοκιμιογράφους.

Αλ. Μοντεσάντος

Ο άδικα ξεχασμένος Αλέξανδρος Μοντεσάντος (Κεφαλλονίτης όπως οι Καββαδίας, Λικιαρδόπουλος, Καπάτος κ.ά.) έδωσε τους «θαλασσοδαρμούς» και το «Bareo Macao» (εκδ. «Ερασμος», 1990).

Ο Ρ. Καπάτος, γνωστός ευρύτερα

ως μεταφραστής ισπανόφωνης ποίησης (Βαλιέχο, Νερούδα), έχει γράψει κι ο ίδιος ποίηση: «Πούντα Αρένας», «Αποχαιρετισμός στον Ν. Καββαδία», «Ρεμέτζο». Ο Λευτ. Μαρματσούρης «κόβει γαρούφαλα στον Ειρηνικό με 10 μποφόρ», αναζητώντας το στίγμα ενός «λανθάνοντος ελληνισμού» (συλλογές του: Ταξίδια, Συμπληγάδες, Περιπλάνηση, Στοχασμοί). Μποτίλιες από το πέλαγος έχουν ρίξει ακόμη οι Π. Βοζίκης, Δ. Μαρκαντωνάτος, Α. Βαρβαρής, Δ. Μαραβέγιας (όλοι εκ ναυτομάνας Κεφαλλονιάς, δεν κατόρθωσαν να απεμπλακούν από τη γοητεία του Καββαδία).

Οι νεότεροι

Αν η στερά είναι η νόμιμη γυναίκα των ναυτικών, η θάλασσα είναι ερωμένη τους (κατά τον εραστή της, τον Φ. Φιλίππου). Ο έρωτας όμως συχνά δεν κρατά πολύ. Το παιδικό όνειρο ταυτίζεται συνήθως με τα φτερά του Ικαρου (κι ας σκότωσε το αεροπλάνο τη μαγεία της φυγής), το εφηβικό συνήθεστερα προσδένεται σε ένα κατάρτι που υπόσχεται παρατεταμένη δυνατότητα διαφυγής στο όνειρο.

Ο Μάκης Αποστολάτος (1948) διοχέτευσε την αρμύρα της τρίχρονης νεανικής ζωής του στο πλοίο «Εσμεράλδα» (έχει ομώνυμο ποίημα) στην πρώτη του συλλογή «Ο λαιμοδέτης του Αζόρ» με τους σεφερίζοντες υπότιτλους Ημερολόγιο Πληρώματος Α', Β', Γ' κ.ά.: «προσπάθεια διαφυγής εκ των ενόντων / μήκος και πλάτος / πρόσω ολοταχώς / με κυβερνήτη το όνειρο / προς Μακαρίου νήσους».

Ο Γιώργος Κακουλιδής (1956) μπάρκαρε στα 15 του χρόνια περνώντας το εφηβικό του όνειρο στο κύμα, εμπειρία που θα καρπωθεί ποιητικά στην πρώτη του συλλογή «Λίμπερτυ» (1979) (είδος πολεμικού карабиού που το ελληνικό δαιμόνιο θα στηρίξει το μεταπολεμικό ναυτικό του θαύμα): «και πήρα το σήμα σας μέσα από μωβιά / παράθυρα / στον Πειραιά / όταν η ράτσα μου έδινε το στίγμα της / στη θάλασσα / τα καράβια γίνονταν μάτια / και σάλταραν στον ουρανό». Αλλά και στο αφήγημά του «Το σύνδρομο του Παρθένη» (1991) εγκιβωτίζει αυτοβιογραφικά στοιχεία (ο αφηγητής είναι ξέμπαρκος ναυτικός).

Η ασυρματίστρια Γεωργία Δαλιανά έχει βραβευτεί με το βραβείο Ν. Καββαδία για ποιήματά της. Δεν έχει εκδόσει ακόμη συλλογή.

Πεζογραφία

Ο Στέφανος Σταμάτης (Φιλιπιάδα 1932), ευρύτερα γνωστός -ανθολογείται στη σειρά «Μεταπολεμική πεζογραφία» των εκδ. «Σκόλη»-εργάστηκε χρόνια σε φορτηγά. Από αυτό το βιωματικό υπόστρωμα αντλεί στο μυθιστόρημά του «Ιάσωνας ο Ξένος» (1980) όπου οι μνήμες στεριάς και θάλασσας εναλλάσσονται παλιροϊκά, αποτυπώνοντας το στίγμα των ανθρώπων της δεκαετίας του '50 και '60. Αφήγηση συ-

Φωτογραφία, 20 Ιουλίου 1988. Απ' τις «Γιορτές Λόγου και Τέχνης» που οργανώνει κάθε χρόνο το περιοδικό ΠΟΡΦΥΡΑΣ στην Κέρκυρα. Από αριστερά, Π. Ζάννας, Π. Ντάλτας, Φ. Δρακονταειδής και Τ. Κόρφης: στον γενέθλιο τόπο, την Κέρκυρα.

ναρπαστική ανθρώπου που έχει «ιστορίες στοιβαγμένες μέσα του», δολώνει τον αναγνώστη όπως το παραμύθι το παιδί. Ηδη στο διήγημά του «Αλλαγή πορείας» (1960, β' εκδ. στη συλλογή «Χάρτινοι μύθοι», «Αιγόκερως» 1993) είχε δώσει μια λαμπρή φέτα θαλασσογραφίας. Στα μετέπειτα έργα του («Ο συνήγορος», «Στην κοιλάδα του Ινάχου, Νυχτερινή επαφή» κ.ά.) θα απιστήσει στην ερωμένη του θάλασσα θεματογραφικά όχι όμως κι επαγγελματικά, μεταπηδώντας, στο μεταξύ, από τη μοναξιά των φορτηγών στα κοσμικά σαλόνια των τουριστικών.

Ο πρόωρα χαμένος εν όρμω Πάνος Ξένος, ανθυποπλοίαρχος Ε.Ν. (Λουτρό Κορινθίας 1942-1990) στους «Θαλασσιούς πυράκωνθους» (1980) απεικόνισε τις μικρές πλεύσες κοινωνίες και τα προβλήματα, τις ιδιαιτερότητες, τα αδιέξοδά τους, την ιδιόρρυθμη ταξικότητα του καραβιού, αποδίδοντας ρεαλιστικά (κάποτε νατουραλιστικά) τα κοχλάζοντα πάθη, τη νοσταλγία και την ψυχολογία του ναυτοκόσμου. Στα άλλα του έργα («Ιδεολογικό έγκλημα» εκδ. «Γνώση» 1982, «Το λουτρό» 1987) αλλάζει θεματικά ρότα.

Ο Αντώνης Σουρούνης (Θεσσαλονίκη 1942) έχει περάσει από σαράντα επαγγελματικά κύματα («άλλαξα πάνω από 40 δουλειές, όσο κι αν ορισμένες από αυτές τις αγάπησα –όπως τη δουλειά του ναυτικού– δεν μπόρεσαν να με κρατήσουν»). Τις εμπειρίες από το σύντομο πέρασμά του από τη θάλασσα καταθέτει στα βιβλία του «Συμπαίχτες» και «Τα τύμπανα της κοιλιάς και του πολέμου» (εκδ. «Νέα Σύνορα») με τη γνωστή αμεσότητα γραφής του και το πληθωρικό του χιούμορ, ενώ τα πολλαπλά του κατάγματα από ατύχημα σε καράβι στη Ν. Υόρκη αξιοποιεί στο «Οι πρώτοι πεθαίνουν τελευταίοι».

Ο Φίλιππος Φιλίππου (Κέρκυρα 1948), μηχανικός σε φορτηγά, είναι και θεωρητικός της ναυτοσύνης. Στο βιβλίο του «Οι εραστές της θάλασσας ή το βιβλίο του άγνωστου ναύτη», (εκδ. «Νέα Σύνορα» 1992, β' έκδοση) –είδος εγχειριδίου του καλού ναύτη αλλά και του φιλιαναγνώστη– προσεγγίζει με γνώση, αγάπη και κριτική (από κριτική «ανοιχτής θαλάσσης» έως τα κράσπεδα ηθογραφίας) πρακτικά, θεωρητικά κ.ά. προβλήματα του κόσμου της θάλασσας. Τελευταία έχει στραφεί με επιτυχία στο αστυνομικό μυθιστόρημα.

Ο ασυρματιστής Βασίλης Ιωακείμ (Αγρίνιο 1953) προκάλεσε αίσθηση με την πρώτη συλλογή διηγημάτων του «Η Ποταμούλα» (εκδ. «Γνώση» 1989). Η κριτική επισήμανε αρετές που αν καλλιεργηθούν με επιμονή θα δώσουν εξαιρετικούς καρπούς. Ηδη η β' συλλογή του που μόλις κυκλοφόρησε «Ο Τάφος του Έλληνα» (Τραμάκια 1995) δικαιώνει και τις πιο αισιόδοξες προβλέψεις.

Το μονόπρακτό του «Μεσοπέλαγα» παίχτηκε στη σειρά του Β' προγράμματος της ΕΡΑ. Εξέδιδε το πολιτιστικό περιοδικό για θάλασσα

«Παλιά πλοία στα Αμπελάκια», αυγοτέμπερα, του Μιχάλη Γεωργιά. Στα έργα του συχνά φόντο είναι η θάλασσα. Μια ήρεμη και ακύμαντη θάλασσα, σχεδόν κρυστάλλινη. Το τοπίο αναδίνει μοναχικότητα, με έντονη την αίσθηση της παρακμής.

«Κανάλι 14» με συνεργασίες, αποκλειστικά ναυτικών, ενώ δείγματα ταλέντου βρίσκουμε στα ποιητικά του βιβλία («Ειρηνικός λόγος», 1980, «Δεύτερη παρουσία», 1984).

Από τη συντεχνία της θάλασσας προέρχονται και οι άγνωστοι στο ευρύ κοινό: Τ. Μαρκόπουλος («Όνομα Λεωνίδα», «Επάγγελμα ναυτικός»), Μ. Καρακατσάνης («Black - out», νουβέλα, εκδόσεις «Οδυσσέας» 1984), Α. Φωτεινός («Κουροσίβο»), Φ. Φαντέμης («Αργό σαλπάρισμα»), Η. Σιαμελάς («Ρότα»), Κ. Δουράλας - Ασίνιος («Πελαγία»), Γ. Καραμαλάκης («Στη θάλασσα των θαλασσινών»), Γ. Τσεκούρας, Γ. Μαματάς κ.ά., ενώ η ασυρματίστρια με ποντοπόρα, Αννίτα Κωνσταντοπούλου, ήδη από τη δεκαετία του '70 δημοσιεύει κείμενα από τη ζωή του καραβιού και των λιμανιών.

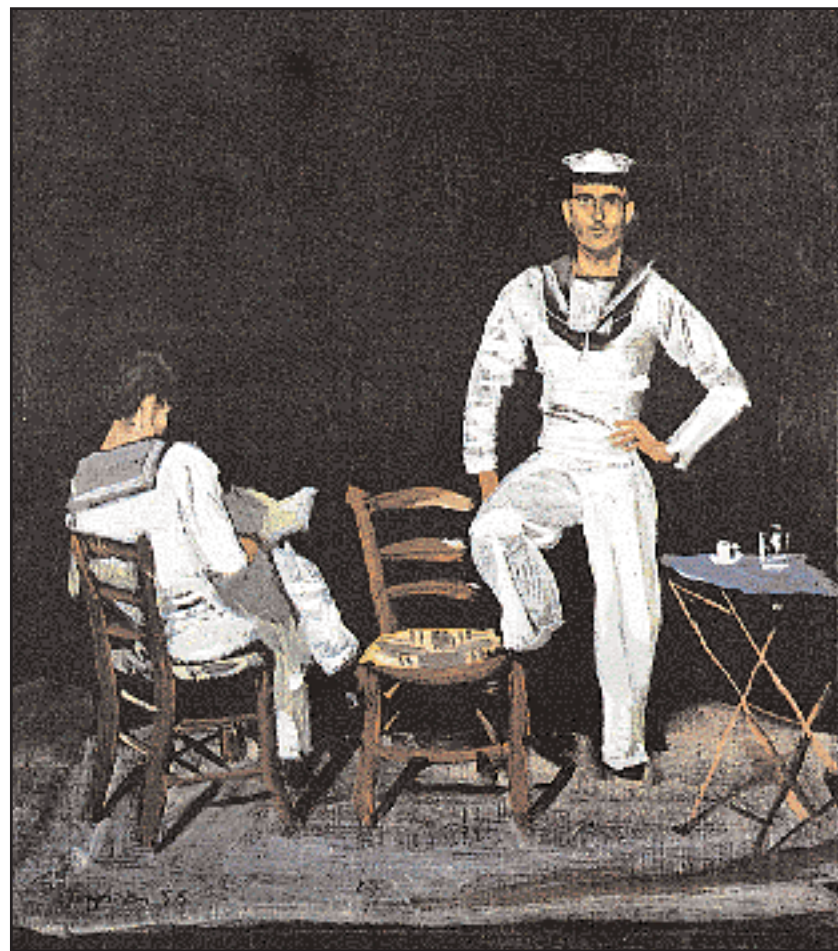
Μόνο ακροθιγώς

Το στενό πλαίσιο του άρθρου δεν επέτρεψε να προβούμε σε μια πιο προσωπική αποτίμηση, σε επισήμανσεις, συναγωγή συμπερασμάτων, σε λεπτομερή χαρτογράφηση. Περιοριστήκαμε στους γνωστότερους, στην κορυφή του παγόβουνου, ενώ γνωρίζουμε ότι γράφουν πολλοί αποτελώντας «το πλαγκτόν» που τρέφεται η ποίηση γενικότερα. Γράφουν ξεκουκίζοντας τον αρμυρό καημό τους, καλμάροντας το κύμα-σύνδρομο διχασμού («ζήσαμε με μισή καρδιά σε στεριά και σε θάλασσα», Γερ. Λυκαρδούπουλος), καθώς ψυχανεμίζονται πάντα ανάμεσα σε μια προσωρινή επιστροφή και σε μια βέβαιη αναχώρηση, μετέωροι ανάμεσα γης και ουρανού, νοσταλγώντας τη χαμένη ενότητα υδάτων και ξηράς πριν από το διαχωρισμό, «την κυρίαρχη τέ-

χνη κερδίζοντας να τους υπακούει ένα καράβι» (Αντωνίου).

Αν η θάλασσα «ξεπλένει τις κηλίδες και τις αμαρτίες του κόσμου» ως τους δεχθούμε άσιπλους τους θαλασσοδαρμένους ναυτικούς στις

βιβλιοθήκες μας, μπαρκάροντας στα βιβλία-σωσίβια τους (ταξίδι μέσα στο ταξίδι), στο πλοίο που τους ταξιδεύει και που «το λένε Αγωνία '937», γνωρίζοντας καλύτερα τη θάλασσα, το μητρικό μας αρχέτυπο.

Οι ναύτες αποτελούν ιδιαίτερη κατηγορία ανάμεσα στους άλλους νέους που ζωγράφισε ο Τσαρούχης. Εχοντας επίγνωση του πόσο βαθιά είναι η σχέση του Έλληνα με τη θάλασσα, παραμένει σταθερό το ενδιαφέρον του. Πρώτος πίνακας μ' αυτό το θέμα εντοπίζεται το 1938. Οι ναύτες του, γεμάτοι σφρίγος, λάμψη και αισθησιασμό, ενσαρκώνουν κάθε είδους περιπέτεια και τους διαρκείς δεσμούς του ελλαδικού χώρου με το υγρό στοιχείο.

Συνέχεια στην 15η σελίδα

ΚΥΡΙΑΚΗ 23 ΙΟΥΛΙΟΥ 1995 - Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ **13**

Οι Λογοτέχνες του Πειραιά

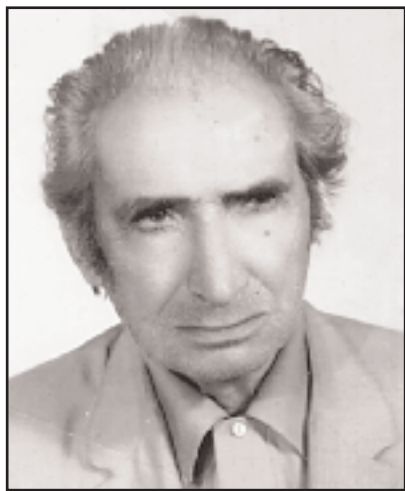
Το λιμάνι και η θάλασσα αποτελούν την κύρια πηγή έμπνευσης και δημιουργίας στο έργο τους

Του Γιάννη Χατζημανωλάκη

Συγγραφέα

Η ΕΛΛΑΔΑ αναδύεται από το κύμα σαν καράβι φανταστικό που ταξιδεύει αδιάκοπα ενώ κυλούν οι αιώνες, κυρίαρχο στη γαλήνη και στη θύελλα - γράφει στη μελέτη του «Η Ελλάς και η θάλασσα» ένας άξιος πνευματικός άνθρωπος του καιρού μας, ο Κώστας Ν. Χατζηπατέρας, που στενοί δεσμοί τον συνδέουν με τον Πειραιά. «Η θάλασσα βρίσκεται στο κέντρο του πεπρωμένου της...».

Η θάλασσα είναι, λοιπόν, η ιστορική μοίρα του Ελληνισμού. Κι η θάλασσα, πάλι, η μοίρα και το προνόμιο της μεγάλης πειραιϊκής πολιτείας του μόχθου. Όταν μιλάμε για τον Πειραιά, δεν μπορούμε να μην αναφερθούμε στη θάλασσα. Είναι αδιανόητο να επιχειρήσει κανείς να συλλάβει την έννοια του πειραιϊκού χώρου ξέχωρα απ' το μεγάλο λιμάνι, που είναι η καρδιά κι ο πνεύμονας του τόπου. Στο λιμάνι, άλλωστε, οφείλει ο Πειραιάς την προκοπή του, τόσο στην αρχαιότητα όσο και στα νεότερα χρόνια. Και με το θαλασσινό περίγυρο και τη μοναδική «λυρική τοπιογραφία» του χώρου, που εκτείνεται από το Νέο Φάληρο ως την Πειραιϊκή και περικλείει το Μικρολίμανο, το Πασαλιμάνι και τη Φρεαττύδα, είναι στενά, άρρηκτα δεμένη η ζωή κάθε Πειραιώτη. Η θάλασσα είναι στοιχείο που έχει επιδράσει καθοριστικά στη διαμόρφωση όχι μόνο του χαρακτήρα αλλά και της πολιτισμικής του «ταυτότητας». Και, φυσικά, το ίδιο ισχύει και για τους λογοτέχνες που έζησαν ή δημιούργησαν στον Πειραιά.

Σημαντικό το πεζογραφικό έργο του Κ. Σούκα. Ωστόσο, ταυτίστηκε κυρίως με το βιβλίο του «Η θάλασσα». Ένα βιβλίο, όπου «τα φυσικά στοιχεία παίζουν ρόλο σημαντικό. Ο άνθρωπος αναμετρείται μ' αυτά και παλεύει όσο με τίποτα άλλο. Κι είναι τόσο μεγάλη η θάλασσα κι ο άνθρωπος τόσο μικρός που τούτος ο αγώνας παίρνει το πιο τραγικό νόημα...». Γράφει στη «Βραδυνή» ο Κ. Μπασιτιάς τον Δεκέμβρη του 1943.

«Γέννημα θρέμμα» του Πειραιά, ο Κυριάκος Χατζιδάκης, είναι γνωστός με το φιλολογικό ψευδώνυμο Χρήστος Λεβάντας. Αρχίζει ήδη, από το 1923, να δημοσιεύει διηγήματα και νουβέλες που γράφονται στον ελεύθερο χρόνο που αφήνει η ενεργός δημοσιογραφία. Στη φωτογραφία, πειραιϊκή πνευματική συντροφιά, στο σπίτι του Λεβάντα, το 1930. Στο κέντρο, όρθιοι, το ζεύγος Λεβάντα. Καθιστοί από αριστερά προς τα δεξιά, εκτός από τις δύο κυρίες, οι Θ. Λιαρούτσος, Βαράγκης, Τ. Μπαρμπάτος, Κ. Σούκας, Α. Χρυσάφοι, Κ. Λαμπαδάριος και Γ. Μπουκουβάλας.

Η θάλασσα είναι στοιχείο αναπόσπαστο από το έργο τους.

Η θεωρία του περιβάλλοντος του Hippolyte Taine βρίσκει, στην περίπτωση της πειραιϊκής λογοτεχνικής έκφρασης, την κατάφασή της. Γιατί οι λογοτέχνες δέχτηκαν στο σύνολό τους -άλλος λιγότερο, άλλος περισσότερο- την ευεργετική επίδραση του ιδιόμορφου περιβάλλοντος μέσα στο οποίο έζησαν και δημιούργησαν. Και μετέφεραν στα έργα τους τα βιώματά τους απ' αυτήν την άμεση επαφή με την ατμόσφαιρα και τους ανθρώπους του πειραιϊκού χώρου. Οι πεζογράφοι στάθηκαν περισσότερο στα στοιχεία εκείνα που συνθέτουν τη δραματική ουσία της θαλασσινής ζωής. Τις τραγωδίες της θάλασσας, την πάλη με το υγρό στοιχείο και τις τραγωδίες της στεριάς, την πάλη των ναυτικών αλλά και γενικότερα των ανθρώπων του λιμανιού με τη ζωή και με τη μοίρα τους.

Από τους παλιότερους, ο Παύλος Νιρβάνας (1866-1937), η κορυφαία μορφή του πειραιϊκού λογοτεχνικού κύκλου της εποχής της μεγάλης ακμής -γύρω στις αρχές του αιώνα μας- μας έδωσε στις θαλασσινές ιστορίες του, που μπορεί να μην ξεφεύγουν από τα στενά πλαίσια της ηθογραφίας, αποτελών όμως συγκλονιστικές στιγμές που περικλείουν

πολλή ποίηση και πολλή ανθρωπιά. Κι ο Δημοσθένης Βουτυράς (1872-1958) οφείλει, βασικά, στο πέρασμά του από τον πειραιϊκό χώρο τη διαμόρφωση του ρωμαλέου πεζογραφικού ταλέντου του, με την πικρή εκείνη «γεύση» της ζωής των ανθρώπων του καθημερινού μόχθου που αριστοτεχνικά μας έδωσε στα διηγήματά του.

Ο Κώστας Σούκας

Στο έργο των Πειραιωτών λογοτεχνών της γενιάς του '30 η θάλασσα αποτελεί την κύρια πηγή έμπνευσης και δημιουργίας. Ο Κώστας Σούκας (1894-1981) μας έδωσε στη «Θάλασσα», ένα έξοχο αφηγηματικό κείμενο, την κορυφαία στιγμή της πάλης του ανθρώπου με το υγρό στοιχείο. Ο Νίκος Καζαντζάκης χαρακτήρισε το αφήγημα αυτό ως «ένα από τα πιο μεστά και αφεγάδιαστα νεοελληνικά κείμενα». Και ο Αιμίλιος Χουρμούζιος ως «έργο άξιο να διεκδικήσει κάποια μοίρα και στην ευρωπαϊκή λογοτεχνία του καιρού μας». Δεν είναι τυχαίο ούτε αυθαίρετο οι χαρακτηρισμοί. Η «Θάλασσα» ανήκει πράγματι στα έργα που έχουν το σπάνιο προνόμιο ν' αντέχουν στη δοκιμασία του χρόνου και να κερδίζουν τη διάρκεια. Γιατί είναι πέρα για

πέρα ανθρώπινη κι αληθινή.

Με την ιστορία του, που ξετυλίγεται σ' ένα μικρό πλεούμενο -τη σωσίβια βάρκα των ναυαγών κάποιου φορτηγού- ο Σούκας δεν δίνει μια στιγμή μόνο από την ταραγμένη ιστορία του ανθρώπου. Δίνει ακέριο τον αιώσιο άνθρωπο, που είναι από τη μοίρα του πλασμένος να παλεύει ενάντια στον εαυτό του για να κερδίσει τη δικαίωση της εγκόσμιας παρουσίας του. Εχει ακριβώς αυτή την ικανότητα ο Σούκας: να μη στέκεται μόνο στην επιφάνεια των γεγονότων και να μην περιορίζεται -όπως ίσως θα έκαναν πολλοί- στην πιστή απεικόνιση της τραγικής έντασης της στιγμής. Πέρα απ' αυτό -απαραίτητο, άλλωστε στοιχείο για τη συνθετική αρτιότητα του έργου- εισδύει στο βάθος και πετυχαίνει να φέρει στο φως τις πιο απόκρυφες πτυχές του εσωτερικού κόσμου του ανθρώπου, με τα πάθη και τις λαχτάρες του, με τους απωθημένους πόθους και τις ανικανοποίητες προσδοκίες. Κι ακόμη, η τραγική πάλη των ναυαγών της «Θάλασσας», με τους δαίμονες του υγρού χάους -τα στοιχεία της φύσης- του δίνει την ευκαιρία να προβάλει σε ευρύτερο πλάνο και την εναγώνια πάλη τους με τους λογής λογής δαίμονες που κρύβονται στα βάθη της άλλης θάλασσας, που υ-

πάρχει μέσα τους, «το ίδιο σκοτεινή, το ίδιο ακατανόητη» σαν την πρώτη.

Ο Κώστας Σούκας με τη «Θάλασσα» και το υπόλοιπο έργο του («Αποστόλης Καρλάς», «Το ποινικό μητρώο μιας εποχής», «Καταδικάζεται η ελπίδα», «Ο Έρωτας είναι ένας αληθινός θεός») έχει πάρει δικαιωματικά μια αξιόλογη θέση στη σύγχρονη ελληνική πεζογραφία. Κι όμως, στον άξιο αυτό συγγραφέα και ωραίο, κυριολεκτικά άνθρωπο, που το μόνο που μπορούσε να κάνει ήταν να γράφει, να ονειρεύεται και ν' αγαπάει, η μοίρα επιφύλαξε μια μεγάλη δοκιμασία, με την απώλεια, σε σύντομο χρονικό διάστημα, των δυο παιδιών του και της γυναίκας του. Μια δοκιμασία που μετέβαλε τον κ. Σούκα, στα στερνά του, σε τραγική «φιγούρα» - «άθυρμα» στα χέρια ενός σκληρού κι ανελέητου πετρωμένου.

Ο Χρήστος Λεβάντας

Δεύτερος -χρονολογικά- από τους Πειραιώτες πεζογράφους της γενιάς του '30, ο Χρήστος Λεβάντας (1904-1975). Με το θαλασσινό αφήγημα «Πορεία κόντρα στον τυφώνα», τη νουβέλα «Θύελλα στο Μπέι Μπίσκι» και τις συλλογές των διηγημάτων του («Στο μεθύσι του πόνου», «Ισιος δρόμος», «Η φαμίλια του Νώε», «Ταξίδι στο Αγνωστο», «Ιστορίες του Πόρτο Λεόνε») μας δίνει -παράλληλα με την πάλη και τον αγώνα του ανθρώπου προς το υγρό στοιχείο, παράλληλα με τη βασανισμένη ζωή των ναυτικών στ' ατέλειωτα ταξίδια τους στις μακρινές θάλασσες- και την καθημερινή ζωή των ανθρώπων του λιμανιού, όχι μόνο των ναυτικών, αλλά και όλων που, κατά κάποιον τρόπο, έχουν δεθεί άρρηκτα μαζί του. Επηρασμένος, στο ξεκίνημά του, από το ρεαλιστικό μήνυμα της πεζογραφίας του Βουτυρά και δεμένος από μικρό παιδί με τον τραχύτερο ρυθμό ζωής, σκύβει με αγάπη και κατανόηση πάνω στον άνθρωπο, ιδιαίτερα στον ταπεινό και καταφρονεμένο άνθρωπο, και δημιουργεί τους ήρωες των διηγημάτων του με πρότυπα τους απλοϊκούς ανθρώπους του πειραιϊκού λιμανιού, με τα σκελετωμένα πρόσωπα και τις τυραγνισμένες από το άγχος της βιοπάλης ψυχές.

Η «Πορεία κόντρα στον τυφώνα», που ο Καζαντζάκης τη θεωρεί ως «ένα από τα ωραιότερα και τραγικότερα θαλασσινά έργα», αναγνωρίζεται από πολλούς ως το αξιολογότερο έργο του Λεβάντα. Αναμφισβήτητο πρόκειται για ένα δυνατό θαλασσογράφημα, με δραματική ένταση, ώριμο αφηγηματικό ύφος, βαθιά γνώση της ψυχολογίας των ανθρώπων και με θαυμάσια, ζωντανή δημοτική γλώσσα, χωρίς πολλές από τις γλωσσικές υπερβολές και τις ακρότητες των νεανικών έργων του. Ένα αφηγηματικό κείμενο που αποκαλύπτει ακόμα πλήρη γνώση της θαλασσινης ζωής και της ναυτικής ορολογίας. Χωρίς ν' αμφισβητώ την αξία του, θα ήθελα μόνο να τοποθετήσω πλάι του μερικά από τα αντιπροσωπευτικότερα μικρά διηγήμα-

Φρεαττύδα, αρχές του αιώνα. Στις γραφικές ταβέρνες του Μούκα, του Τρίχα και άλλων, που δεν υπάρχουν πια, σύχναζαν οι Πειραιώτες λογοτέχνες (Νιρβάνας, Πορφύρας κ.ά.) έως τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια.

«Πειραιάς. Άγιος Νικόλαος - Λιμάνι» του Μιχάλη Νικολινάκου. Ακουαρέλα, 1970. Πειραιώτης ο Νικολινάκος, μεσουρανούσε ως ζεν πρεμιέ του κινηματογράφου στη δεκαετία του '50. Ελάχιστοι συσχετίζουν το όνομα του ηθοποιού με εκείνο του ζωγράφου και σκιτσογράφου. Το εικαστικό του έργο, εμπνευσμένο κυρίως από το πειραιϊκό τοπίο, περιλαμβάνει λάδια, μελάνι και ακουαρέλες, εξπρεσιονιστικής τεχνοτροπίας.

τα του Λεβάντα, γιατί προσωπικά πιστεύω πως ο Λεβάντας στάθηκε κατ' εξοχήν διηγηματογράφος και τα αξιολογότερα έργα του θα πρέπει ν' αναζητηθούν ακριβώς στο είδος που καλλιέργησε περισσότερο: το μικρό διήγημα. Ασχετα όμως με τις παρατηρήσεις αυτές, πρέπει να ομολογηθεί ότι η «Πορεία κόντρα στον τυφώνα» είναι το βιβλίο του Λεβάντα που διαβάστηκε περισσότερο. Αρίθμησε τέσσερις εκδόσεις: το 1957 στην Αλεξάνδρεια, το 1957 στην Αθήνα, το 1967 στο Βουκουρέστι και το 1977 -μετά το θάνατό του- στην Αθήνα. Επίσης, μεταφρασμένο στα τσέχικα, κυκλοφόρησε στην Πράγα το 1972.

Στην ίδια γενιά ανήκει κι ο Νίκος Βελιώτης (1905-1976), που με τα «Θαλασσοπούλια» και τα «Ραγάνια» του μας αποκαλύπτει μερικές ακό-

μη πτυχές της δραματικής ουσίας της θαλασσινης ζωής. Η ρεαλιστική του αφήγηση, συνταιριασμένη μ' ένα ζεστό αίσθημα αγάπης και ανθρωπιάς, μας φέρνει πολύ κοντά στους αγωνιστές του υγρού στίβου, μας δίνει τη δυνατότητα να τους παρακολουθήσουμε στη σκληρή καθημερινή πορεία τους και να γευθούμε κι εμείς το πικρό -τις περισσότερες φορές- ψωμί τους, ζυμωμένο με ιδρώτα, αρμύρα και δάκρυα.

Ακόμη, στο έργο του Λάμπρου Βολανάκη, του Νίκου Μαράκη, του Γκίκα Μπινιάρη, του Γ. Πολιτάρχη, του Γιώργου Περιστερή, του Γ. Σταματούρα -κι από τους νεότερους της Κωστούλας Μητροπούλου, του Νίκου Σκαράκη, της Τούλας Μπούτου, του Αρ. Πετρόπουλου, του Λαζ. Κλεινού, του Βελισσάριου Μουστά-

κα- θα βρούμε πολλές ωραίες σελίδες εμπνευσμένες από τη θάλασσα και το λιμάνι, έστω κι αν, βασικά, το έργο τους στρέφεται σ' άλλα πεδία και κατατείνει σ' άλλους στόχους.

Οι ποιητές του πειραιϊκού χώρου

Αν η θάλασσα υπήρξε ο κεντρικός «άξονας» γύρω από τον οποίο κινήθηκε θεματογραφικά η πειραιϊκή πεζογραφία του Μεσοπολέμου -κυρίως- αλλ' ως ένα σημείο και η νεότερη, η ποίηση δεν έμεινε επίσης ανεπηρέαστη από το θαλασσινό περίγυρο του πειραιϊκού χώρου. Οι Πειραιώτες ποιητές δεν τραγούδησαν όμως μόνο την ομορφιά και τη μαγεία της θάλασσας. Τραγούδησαν και τα βάσανα και τους κα-

Συνέχεια στην 26η σελίδα

«Η Ακτή Ξαβεριού» του Ιωάννη Κούτση. Ελαιογραφία σε μουσαμά, 1910-1920. Ο Κούτσης μυήθηκε στη ζωγραφική από τον συντοπίτη του Ι. Αλταμούρα. Αυτό ίσως τον οδήγησε προς τη θαλασσογραφία. Αργότερα, η γνωριμία του με τον Βολανάκη θα είναι καθοριστική. Ελεύθερος μαθητής του ο Κούτσης, παρέμεινε και θερμός φίλος του.

Συνέχεια από την 25η σελίδα
 μούς των ανθρώπων που δέθηκαν μαζί της. Από τους παλιότερους (τον Γεώργιο Στρατήγη, τον Λάμπρο Πορφύρα –τον εραστή και τραγουδιστή της Φρεαττύδας– τον

Νίκο Χαντζάρα, τον Ρώμο Φιλύρα) ως τους κατοπινούς (Ν. Καββαδία, Μ. Μπακούρη, Αργ. Κωστέα, Γρηγ. Θεοχάρη, Πάνο Σπάλα, Γ. Καρατζά, Γ. Μετσόλη, Θ. Βλάσση, Θ. Λιαρούτσο, Ε. Καμπέρο, Δ. Γιατράκο, Δημ.

Σουρή, Λουκά Μουζάκη, Σαβ. Παπαδόπουλο, Στέλιο Γεράνη, Κώστα Θεοφάνους, Γιάννη Καραμήτσο) και τους νεότερους (Αντρέα Αγγελάκη, Δημ. Φερούση, Αγγ. Παρθένη, Λευτέρη Μαρματσούρη, Τ. Ζερβό, Χάρη

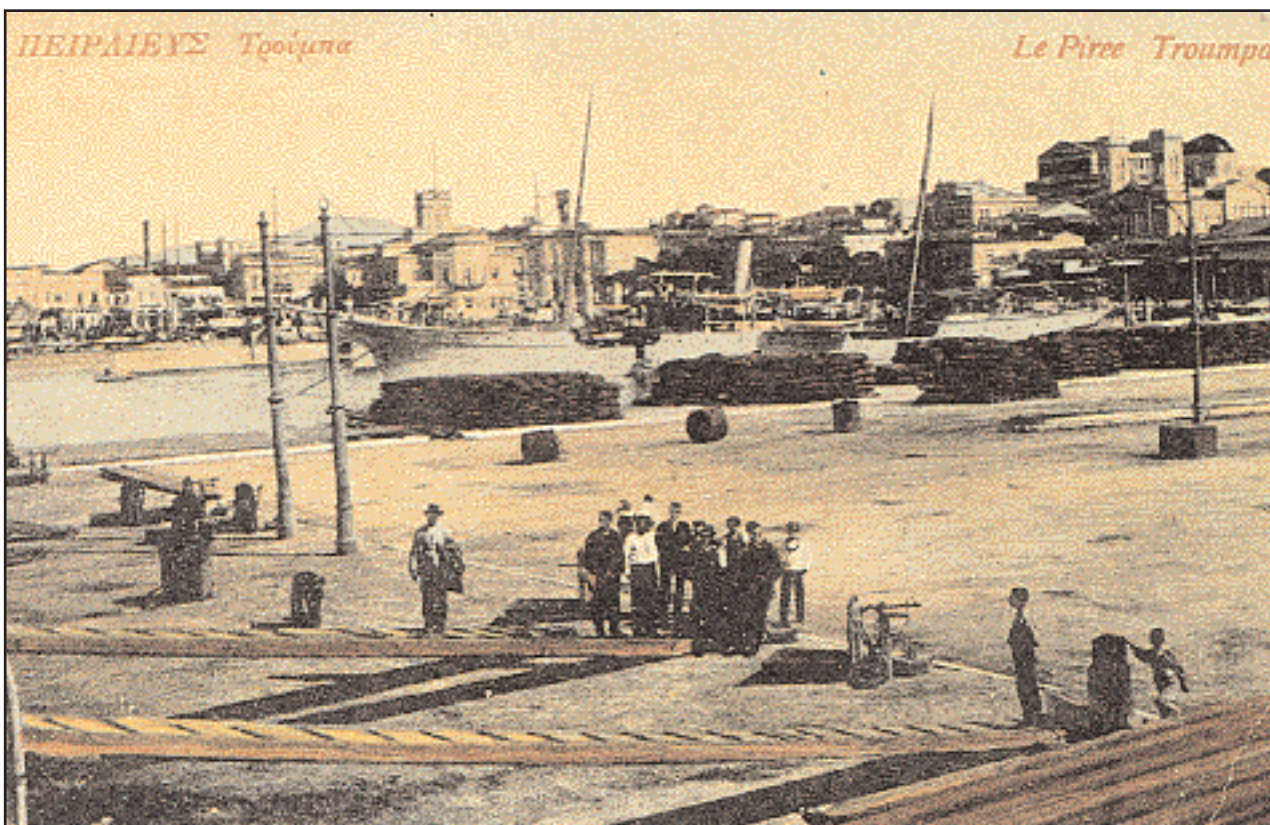
Χρόνη, Αντώνη Ζαρίφη). Ολοι - χωρίς εξαίρεση.

Ο χώρος δεν επαρκεί για λεπτομερέστερη αναφορά. Και θα μου επιτραπεί να κλείσω το σύντομο αυτό πληροφοριακό σημείωμα με τον Βασίλη Λαμπρολέσβιο (1908-1989), στο έργο του οποίου η θάλασσα με τις καλές και τις πικρές της στιγμές και το λιμάνι του Πειραιά με το σκληρό καθημερινό μόχθο των ανθρώπων του, σαν αδιάσπαστη ενότητα, ταυτίζονται με το σύνολο σχεδόν του έργου του. Τον χαρακτηρίσα παλαιότερα σαν τον κατ'εξοχήν ποιητή του πειραιϊκού χώρου. Και είναι, πράγματι. Γιατί στους στίχους του μας δίνει μια λυρική και ρεαλιστική μαζί εικόνα του λιμανιού. Και, σύγκαιρα, το ιδιόμορφο «κλίμα» της πειραιώτικης ζωής, με τον αγχώδη και θορυβώδη ρυθμό της:

*Ανγερό γασαπόπουλο, με μύσκο και νιάτα,
 να χτυπά το μαχαίρι κι η φωτιά να πηδά,
 να στενάξει τον πόθο του και να τραγουδά
 πρωταγάπης απόκοσμη γλυκιά σερενάτα*

*Να το λέει κι ο Βλάμης με μεγέλε-ρα στο χέρι,
 καθισμένος απάνω στην ψαράδικη κάσα!*

*Να μον ζήσεις, Περαία, σαν κι εμένα
 να μπαγάσα
 των καμίων χωνευτήρι και της φτώχειας λημέρι!*

Παρόμοιες κάρτες έχουν σταλεί εκατοντάδες και σήμερα αποτελούν συλλεκτικό αντικείμενο, γεμάτο νοσταλγία, μια και η περιοχή της Τρούμπας «ευπρεπίστηκε». Αλλοτε συνοικία, όπου διασκεδάζαν οι ναυτικοί- γεύση από τα ήθη και την ατμόσφαιρα εκείνης της εποχής δίνει η ταινία «Κόκκινα φανάρια» του Αλέκου Γαλανού.

Περιοδικά για τη θάλασσα

Μερικά από τα έντυπα που καταγράφουν κάθε δραστηριότητα γύρω από το υγρό στοιχείο

Κατά καιρούς, αρκετά περιοδικά έχουν αφιερώσει σελίδες τους στη λογοτεχνία της θάλασσας. Υπάρχει όμως και ένας σημαντικός αριθμός εντύπων που, άμεσα ή έμμεσα, είναι δεμένα με τη θάλασσα. Η καταγραφή τους θα απαιτούσε μακροχρόνια αλλά και δυσχερή εργασία, ιδιαίτερα στις μέρες μας, που οι βιβλιογράφοι σπανίζουν.

Οποσδήποτε παραμένει ανέφικτη στο πλαίσιο ενός δημοσιογραφικού αφηρώματος όπως αυτό. Γι' αυτό και

προτιμήσαμε την επιλεκτική παρουσίαση κάποιων θαλασσιών εντύπων, που σταθερά δίνουν περισσότερες σελίδες τους στη λογοτεχνία. Σε κάθε περίπτωση, η επιλογή δεν είναι αξιολογική.

Αποτελεί φαινόμενο, πιθανόν και μοναδικό στο είδος του, μέσα από τις σελίδες ενός επαγγελματικού εντύπου να ξεπηδήσει ένα λογοτεχνικό και καλλιτεχνικό περιοδικό αξιώσεων. Κι' αυτό συνέβη με τη «Ναυτική

Επιθεώρηση» του ΓΕΝ. Το 1987 απέκτησε ένα αυτοτελές συμπλήρωμα, που συνεχίζει αδιάλειπτα μέχρι σήμερα να συναποστέλλεται στους συνδρομητές.

«Πνευματική Καλλιέργεια»

Αυτό το δεύτερο έντυπο, αρχικά είχε ως προμετωπίδα τον τίτλο «Ναυτική Επιθεώρηση» και, κυριολε-

κτικά σφηνωμένο εντός του, τον επίτιτλο «Πνευματική καλλιέργεια». Όμως, η δυναμική που κατέκτησε του επέτρεψε να προτάξει τη φυσιογνωμία του «Πνευματική Καλλιέργεια» και το «Ναυτική» να παραμείνει διακριτικός υπότιτλος.

Χωρίς αμφιβολία, το Πολεμικό Ναυτικό έχει πλούσια παράδοση στον πνευματικό μας χώρο. Αν αυ-

Συνέχεια στην 28η σελίδα

ΕΚΔΟΣΗ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΠΙΤΕΛΕΙΟΥ ΝΑΥΤΙΚΟΥ

ΤΟ ΝΑΥΤΙΚΟ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

ΠΛΟΙΑ ΚΑΙ ΝΑΥΤΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΣΤΟΝ ΑΡΧΑΙΟ ΚΟΣΜΟ

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΓΙΑΚΟΥΜΑΚΗΣ

Ανθολογία Θαλασσινής Ποιήσεως

Συνέχεια από την 27η σελίδα

τό οφείλεται σε συγκυρία ή σε βαθύτερα αίτια, μένει ερώτημα για τους ψυχολόγους. Αυτή, όμως, η κληρονομιά ήταν που έδωσε την ώθηση για τη δημιουργία του περιοδικού. Και ασφαλώς στάθηκε καθοριστικό το γεγονός πως βρέθηκε ο κατάλληλος άνθρωπος που θα μπορούσε να εμψυχώσει παρόμοια έκδοση.

Ο υποναύαρχος Δημ. Γιακουμάκης μπορεί εκτός Πολεμικού Ναυτικού να θεωρηθεί βετεράνος στο χώρο των εκδόσεων. Συμμετέχει καθοριστικά σε λογοτεχνικά περιοδικά (όπως οι «Ν. Τομές», «Η Σχεδία»), ή ηγείται άλλων (όπως το «Αλεβεβάν»).

αυτή τη μακρά εμπειρία, ανέλαβε το γενικό πρόσταγμα στην «Πνευματική Καλλιέργεια». Ποιητής ο ίδιος, φαίνεται πως στο χώρο του Ναυτικού βρήκε ευφορότερο έδαφος απ' ό,τι στους άναρχους λογοτεχνικούς κύκλους της πρωτεύουσας.

Ηδη στην ένατη χρονιά, η «Πνευματική Καλλιέργεια» παρουσιάζει μια εντυπωσιακή σταθερότητα. Βασικό χαρακτηριστικό της έκδοσης είναι ο τρόπος που αναδεικνύονται ζωγραφικά και χαρακτικά έργα και ταυτόχρονα συνδυάζονται με το λόγο.

Ένα 16σέλιδο σε τετραχρωμία με

πίνακες Ελλήνων ζωγράφων, όπου λιγότερο ή περισσότερο κυριαρχεί το θαλασσινό στοιχείο, αγκαλιάζει τα κείμενα.

Συχνά, καταλήγει σε εικαστικό αφιέρωμα στο έργο συγκεκριμένου καλλιτέχνη, όπως του Θεόφιλου στο εναρκτήριο τεύχος, του Τσαρούχη, του Βεντούρα, του Νικολινάκου κ.ά.

Ωστόσο, το πανόραμα της ναυτικής Ελλάδας φτιάχνεται και με τα κείμενα. Επιλέγονται από την ελληνική και την παγκόσμια γραμματεία, πάντα σχετικά με τη θάλασσα και το ναυτικό. Ποιήματα, διηγήματα, ακόμη αποσπάσματα εκτενέστερων έργων, αλλά και αναλύσεις ή ιστορικά ανέλεκτα.

Στις τελευταίες σελίδες υπάρχουν βιβλιοκρισίες, που ως επί το πλείστον αναλαμβάνει ο ναύαρχος -όπως είναι το χαϊδευτικό παρωνύμι του Δημ. Γιακουμάκη στους λογοτεχνικούς κύκλους.

Στην πορεία του περιοδικού δεν έλειψαν και τα σημαντικά λογοτεχνικά αφιερώματα, που συνοδεύονται με φωτογραφικά ντοκουμέντα. Σε πεζογράφους όπως ο Καρκαβίτας, ο Νιρβάνας, ο Τανάγρας, ο Ποταμιάνος και πρόσφατα ο Σκαρίμπας. Ακόμη στον ποιητή - καπετάνιο Δ.Ι. Αντωνίου και το θεατρικό συγγραφέα Π. Χορν.

Η «Πνευματική Καλλιέργεια»,

πέρα από λογοτεχνικό περιοδικό του Ναυτικού, είναι ένα περιοδικό τέχνης και λόγου που θα μπορούσε να πλεύσει και στα ανοιχτά του ευρύτερου πνευματικού μας χώρου.

«Κανάλι 14»

Βραχύβιο, αλλά σημαντικό στην πρωτοτυπία του περιοδικό, εξέδωσε για μια διετία (1981-'82), ο ασυρματιστής του Εμπορικού Ναυτικού και πεζογράφος Βασίλης Ιωακείμ. Με τίτλο «Κανάλι 14», κυκλοφόρησαν συνολικά επτά τεύχη, μικρού σχήματος, των 44 σελίδων και ένα τεύχος με τη μορφή τετρασέλιδης εφημερίδας.

Διπλός ο στόχος του περιοδικού: Αφενός να παρουσιάσει ναυτικούς λογοτέχνες και αφετέρου να λειτουργήσει σαν επιμορφωτικό έντυπο του χώρου.

Έτσι, η κατανομή της ύλης πρόβλεπε ένα λογοτεχνικό πρώτο μέρος, με έργα Ελλήνων ναυτικών, νέων αλλά και καταξιωμένων δημιουργών, καθώς και μεταφράσεις από ξένα λογοτεχνικά έργα. Και ένα δεύτερο μέρος, επιμορφωτικό, με μαθήματα ζωγραφικής, μουσικής και φωτογραφίας. Ακόμη, στοιχειώδεις ιατρικές γνώσεις και πληροφορίες για λιμάνια, σε συνέχειες.

Ενθαρρυντική υπήρξε η ανταπό-

κριση των ναυτικών, που έστειλαν από διάφορα λιμάνια τις συνεργασίες τους (κυρίως στίχους, αλλά και διηγήματα). Μάλιστα, το περιοδικό διοργάνωσε στον Πειραιά ομαδική έκθεση φωτογραφίας ναυτικών.

Δυο τεύχη του περιοδικού είναι αφιερωμένα σε παλαιούς θαλασσινούς λογοτέχνες. Το δεύτερο, στο Ν. Καβαδία, με κείμενα των Ι. Μ. Παναγιωτόπουλου, Δημ. Δούκαρη κ.ά. Και το έβδομο τεύχος, στον Δ. Ι. Αντωνίου, με κείμενα των Γ. Σεφέρη, Σ. Γεράνη και συνεργασίες των Δημ. Παπαδίτσα και Α. Ζήρα.

Το περιοδικό μάλλον παρέμεινε άγνωστο στο ευρύτερο λογοτεχνικό κοινό. Με εξαίρεση κάποιες τιμητικές συνδρομές σε επιφανείς λογοτέχνες, κυκλοφορούσε στο δικό του χώρο, στον Πειραιά και τα καράβια. Μια προσπάθεια επικοινωνίας που έμεινε χωρίς συνέχεια. Σήμερα, ακόμη και όταν αναδημοσιεύονται κείμενα από το περιοδικό δεν γίνεται η αντίστοιχη μνεία. Πάντως, για την ιστορία, ένα σώμα του περιοδικού υπάρχει στο Ε.Λ.Ι.Α.

Εκδόσεις Υπηρεσίας Ιστορίας Ναυτικού

Η Υπηρεσία Ιστορίας Ναυτικού αποτελεί τον εκδοτικό φορέα του

Γενικού Επιτελείου Ναυτικού, με την εποπτεία και τις οδηγίες του οποίου έχει εκδώσει, μέχρι σήμερα, 16 συγγράμματα (μερικά δίτομα ή και πολύτομα) με κύριο αντικείμενο τη ναυτική ιστορία και τακτική. Ανάμεσα σε αυτά, το εξαντλημένο τετράτομο έργο «Το Ναυτικό στην Ιστορία των Ελλήνων», του αρχιπλοιάρχου Μάριου Σίμψα που πέθανε το 1984. Βραβευμένο από την Ακαδημία Αθηνών, αποτέλεσε έργο ζωής για τον συγγραφέα.

Στο έργο παρουσιάζεται η ναυτική ιστορία μας, από τους αρχαίους χρόνους μέχρι την τελευταία ναυμαχία του Αγώνα της Ανεξαρτησίας.

Ακόμη, δύο ναυτικές μονογραφίες: «Ο Αβέρωφ», του αξιωματικού Ν. Σταθάκη, πρόκειται για εξιστόρηση της ναυτικής εποποιίας του θρυλικού θωρηκτού, η οποία συνδυάζει την ιστορική τεκμηρίωση με τη λογοτεχνική γλαφυρότητα. Και ο «Πόρος-Ναύσταθμος και εκπαιδευτήριο του Πολεμικού Ναυτικού», του πλοίαρχου Ι. Ρούσκα, που είναι το αποτέλεσμα αρχειακής έρευνας, αλλά και εμπειρίας του συγγραφέα. Βιβλίο που αποτελεί όργανο για όσους θέλουν να ενημερωθούν για την ιστορία του πρώτου Πολεμικού Ναυστάθμου της χώρας μας και των παραγωγικών σχολών που λειτουργήσαν στον Πόρο.

Ως προς τον εκδοτικό προγραμματισμό της Υπηρεσίας Ιστορίας Ναυτικού, εκτός από την κυκλοφορία εγχειριδίων επαγγελματικής επιμορφώσεως των στελεχών του Ναυτικού, έχουν προγραμματιστεί οι εξής βασικές λογοτεχνικές και καλλιτεχνικές εκδόσεις:

1) «Ανθολογία θαλασσινής ποιήσεως». Σε έναν τόμο 700 σελίδων, που η έκδοσή του βρίσκεται σε προχωρημένο στάδιο, γίνεται λεπτομερής καταγραφή των θαλασσινών ποιημάτων της «έντεχνης» ποιήσεώς μας, από του Σολωμού και τον Κάλβο μέχρι τη γενιά του 1980.

2) Δύο καλλιτεχνικά λευκώματα με ζωγραφικά έργα και γκραβούρες εμπνευσμένες από τη δράση του Πολεμικού Ναυτικού. Στους δύο τόμους της σειράς αυτής θα περιληφθούν έργα Ελλήνων ζωγράφων που έχουν εμπνευστεί από τη δραστηριότητα του Πολεμικού Ναυτικού: από τους «πατριάρχες» της ελληνικής θαλασσογραφίας Κ. Βολωνάκη και Ι. Αλταμούρα μέχρι τη σύγχρονη εποχή. Στον τόμο έχει γίνει μια αυστηρή επιλογή από εκατοντάδες ελληνικές και ξένες γκραβούρες που απεικονίζουν πλοία και δρώμενα του Πολεμικού Ναυτικού της Ελλάδας και των ξένων ναυτικών χωρών.

Ακόμη, η Υπηρεσία Ιστορίας Ναυτικού έχει προγραμματίσει σειρά εικαστικών μονογραφιών, πάντοτε με σημείο αναφοράς τη θάλασσα.

«Ναυτική Ελλάς»: το μακροβιότερο περιοδικό

Του Γιώργου Ζεβελάκη

ΤΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ άρχισε το εκδοτικό του ταξίδι στα χρόνια του Μεσοπολέμου (1928) και συνεχίζει, με μικρές διακοπές, μέχρι σήμερα. Μηνιαίο εικονογραφημένο περιοδικό εκδιδόμενο «εν Αθήναις μερίμνη Γενικού Επιτελείου» και αργότερα της «Θαλασσίας Ενώσεως». Κεντρικό θεματικό άξονα έχει τις αναφερόμενες στον τίτλο του έννοιες: Ναυτικό και Ελλάδα. Ωστόσο, εκτείνεται ευρύτερα, καλύπτοντας όλη τη θαλασσινή μας ζωή καθώς και τα σχετικά ζητήματα στον διεθνή χώρο. Τα πρώτα χρόνια τη διεύθυνση της έκδοσης έχει ο Δ. Κωνσταντινίδης και ο Επαμ. Μπαμπούρης.

Το περιοδικό εντυπωσιάζει με την εμφάνισή του. Βγαίνει συνήθως σε καλό χαρτί, έχει καλαισθητό τυπωμένο κείμενο στις σελίδες του και πλούσια εικονογράφηση, με βινιέτες, σκίτσα, πίνακες και φωτογραφίες. Ξεχωρίζουν και τα εξώφυλλα –πολύχρωμα τις περισσότερες φορές– με έργα γνωστών ζωγράφων και καλλιτεχνών φωτογράφων.

Μέρος των περιεχομένων καλύπτεται αμιγώς με λογοτεχνική ύλη: πεζό, ποίημα ή δοκίμιο. Συναντάμε εδώ τις υπογραφές αναστημάτων, όπως Π. Νιρβάνας, Παντελής Χορν, Θέμος Ποταμιάνος, Δημ. Μπόγρης, Στ. Δάφνης, Κωστής Μπασιτιάς, Κ. Φαλτάις κ.ά. Σε πολλές σελίδες εξετάζεται η επίδραση της θάλασσας στη ζωγραφική, τη μουσική, τον κινηματογράφο και τη λογοτεχνία γενικά. Με περισσότερο ενδιαφέρον διαβάζονται ταξιδιωτικές εντυπώσεις από επισκέψεις σε ελληνικά νησιά. Επίσης, ειδικού ενδιαφέροντος, τα ήθη και έθιμα τα σχετικά με το θαλασσινό στοιχείο.

Η «Ναυτική Ελλάς» ανήκει στα μικτά ημι-λογοτεχνικά

κά περιοδικά που απευθύνονται σ' ένα πλατύτερο αναγνωστικό κοινό.

Αδυναμία των εντύπων αυτού του είδους είναι το ασυστηματοποίητο. Τα κείμενα τυπώνονται χωρίς τα συνοδευτικά εκείνα στοιχεία που είναι απαραίτητα για να πληροφορηθεί ο αναγνώστης αν είναι πρωτότυπα ή αναδημοσιεύσεις. Τα θέματα παρατάσσονται σε μια κάπως άτακτη σειρά, ενώ τα περιεχόμενα λείπουν από πολλά τεύχη. Παρ' όλα αυτά, όποιος θελήσει να ξεφυλλίσει τους δυσέυρετους σήμερα τόμους του περιοδικού που μονοπώλησε το ενδιαφέρον για τη θάλασσα, πάνω από 50 χρόνια, θα ανταμειφθεί με πολλές εκπλήξεις. Αυτό μου συνέβη όταν έψαχνα για τις πρώτες δημοσιεύσεις του Καββαδία. Σημειώνω εδώ δύο ευρήματά μου: Στο

τεύχος 32, 31 Μαΐου 1931, στη σελ. 791 δημοσιεύεται το άγνωστο ποίημά του με τίτλο «ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ» και ημερομηνία γραφής 1/4/1931. Αποτελείται από 9 τετράστιχα και περιέχει πολλά από τα γνωστά μοτίβα του όπως ο θάνατος σε νεαρή ηλικία, τα μακρινά ταξίδια, τα λογιστικά βιβλία, κ.ά. Μπορεί το ποίημα να μην περιελήφθη στο «Μαραμπού» του 1933, αλλά στίχοι του έχουν ενσωματωθεί σε 2-3 ποιήματα της συλλογής.

Ακόμη, στο τεύχος 57, 30 Ιουλίου 1933, στη σελ. 1375 γίνεται από τον θεατρικό συγγραφέα Δημ. Μπόγρη (υπογραφή Δ. Μπ.), κριτική της πρώτης συλλογής του Καββαδία, λίγες μόνο μέρες μετά την κυκλοφορία της. Η κριτική αυτή, αθησαύριστη από τους βιβλιογράφους του ποιητή, δημοσιεύθηκε πέντε μήνες νωρίτερα από τη γνωστή επιφυλλίδα στην εφ. «Η Πρωία» 15/12/1933, του Φώτου Πολίτη, που θεωρείται το διαπιστευτήριο της αναγνώρισης του νεαρού τότε ποιητή.

Η αλμυρή μελάνη

Μέλβιλ, Κόνραντ, Ουγκό και Λόντον τα κορυφαία αναστήματα της θαλασσινης λογοτεχνίας

Του **Στέφανου Σταμάτη**

Συγγραφέα

«Δες όμως! Ερχονται προς τα δω κι άλλα πλήθη οδηγώντας τα βήματά τους ίσια στο νερό κι ως φαίνεται με σκοπό να βουτήξουν. Παράξενο! Τίποτε δεν τους ευχαριστεί, παρά μόνον η τελευταία άκρη της στεριάς».

Χέρμαν Μέλβιλ

ΤΑ ΠΛΗΘΗ όμως δεν γοητεύτηκαν μόνον από τη θέα του νερού. Τα γοητεύσε –και τα γοητεύει ακόμη– κάθε ιστορία με πρωταγωνιστές τη θάλασσα, τα καράβια, τους ταξιδευτές. Εφευγαν –πολλοί φεύγουν και στις μέρες μας– «από τους σοβάδες», όπως σημειώνει επίσης ο Μέλβιλ, πλέοντας σε πελάγη που τ' άπλωνε γύρω τους ο λόγος, πάνω σε καράβια χτισμένα όχι με ξύλο, αλλά με λέξεις. Βούτηξαν πολλές φορές στον ομηρικό «οίνωπα πόντον», στις παγωμένες θάλασσες του Λόντον, στο φωτεινό Ειρηνικό του Στίβενσον, στη μανιασμένη Κίτρινη Θάλασσα του Κόνραντ. Οργωσαν πελάγη συντροφιά με πειρατές, τυχοδιώκτες, πολεμιστές, εξερευνητές, επιστήμονες, ονειροπόλους. Προσπάθησαν –κάποιοι προσπαθούν ακόμη– σαν τον Γιάννη Σκαρίμπα πάνω σ' ένα καράβι «με γυάλινα πανιά» να φύγουν «έξω από τα όρια του κόσμου. Και δεν ξέρουμε, αν το φανταστικό ταξίδι, είναι γοητευτικότερο, ή όχι, από το πραγματικό.

Κάποιος μίλησε για τη σίγουρη «περιπέτεια από την πολυθρόνα»! Δεν συμφωνώ· πιστεύω, πως ο καθένας προσπαθεί να ξεφύγει από τον σιαμαίο αδελφό του, την πολυθρόνα. Πολλοί, σήμερα, με την εικόνα. Όλοι, παλιά με το μύθο...

Ξέρουμε περίπου, τότε εμφανίζεται η θαλασσινή λογοτεχνία. Δεν ξέρουμε, πού βρίσκεται σήμερα. Αλλά όχι, ας μιλήσουμε για φτωχές εποχές. Κι αν μ' ένα κοχύλι μπορείς ν' ακούσεις τον αχό της θάλασσας, δεν μπορείς σε λίγες γραμμές να κλείσεις τη μαγεία της θαλασσινης λογοτεχνίας. Θα σταθούμε για λίγο σε τέσσερις «θαλασογράφους» –δύο από την κάθε πλευρά του Ατλαντικού Ωκεανού. Το Μέλβιλ, το Λόντον, τον Κόνραντ και τον Ουγκό. Απ' αυτούς ένας ήταν ναυτικός, ο Κόνραντ. Ο Μέλβιλ μάρκαρε για λίγο. Ο Λόντον έκανε μακρινά ταξίδια με το ιδιόκτητο ιστιοφόρο του. Κι όσο για τον Ουγκό... Το αταξίδευτο καράβι του μας έδωσε τους εκπληκτικούς «Εργάτες της θάλασσας»!

Μέλβιλ-Λόντον

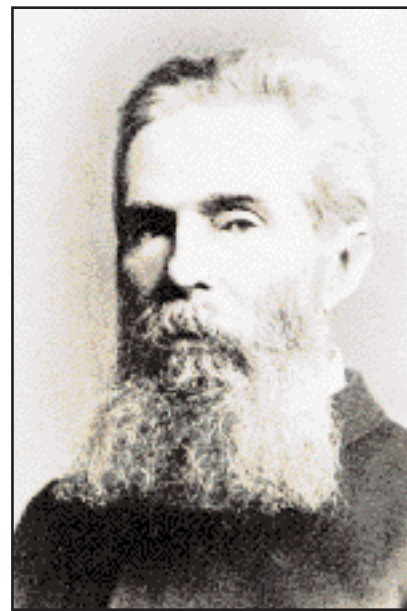
Ο Χέρμαν Μέλβιλ (1819-1891) φαίνεται, πως γεννήθηκε σε λάθος χώρα. Τα πρώτα μικρά βιβλία του –ε-

Λιθογραφία του Β. Μαρτένς, από εκείνες που θαύμαζε ο Χέρμαν Μέλβιλ. Ίσως και γιατί αποδίδει το κυνήγι της φάλαινας σε ολόκληρο το επικό μεγαλείο του. Όταν το τεράστιο λευκό θηρίο υποβάλλει τον άνθρωπο.

ντυπώσεις από ταξίδια στον Ειρηνικό– είχαν μεγάλη επιτυχία. Όμως τόσο το αριστούργημά του, ο «Μπόμπι Ντικ» όσο κι άλλα θαυμάσια κείμενά του, όπως οι αφηγήσεις –περιγραφές «Ενκαντάδες»– τα σημερινά Γκαλαπάγκος, που τη μοναδικότητά τους ποδοπατούν καθημερινά χιλιάδες τουρίστες –ή ο τραγικός «Μπίλι Μπαντ» δεν θα βρουν πάνω από λίγες εκατοντάδες αναγνώστες. Οι Αμερικανοί δεν θέλησαν, δεν μπόρεσαν ή δεν άντεχαν, να παρακολουθήσουν το κυνήγι της Ασπρης Φάλαινας. Ίσως τους απώθησαν ο αμφίβολος εθνικότητας Αχαμπ ο μουσουλμάνος Ισμαήλ και ο Ινδιάνος Κουίκουεγκ. Ίσως ήθελαν περισσότερο μύθο και λιγότερους συμβολισμούς, περισσότερες εικόνες και φτωχότερη γλώσσα. Η «αποκατάσταση» του Μέλβιλ, γίνεται εκατό χρόνια μετά τη γέννησή του –το 1919. Όσο για το θάνατό του, αναφέρθηκε μόνο στα αγγελτήρια κηδειών. Ο συμπατριώτης του Τζακ Λόντον (1876-1916) –που άγγιξε και τον 20ό αιώνα– στάθηκε στα βιβλία

του τυχερότερος. Μαζί με τη θάλασσα, θέλησε να δώσει και τον άνθρωπο –αδίσταχτο, δυνατό. Τύποι σαν τον Βολφ Λάρσεν και το γιο του Ηλιου αλωνίζουν τα πελάγη παραμερίζοντας όσους στέκουν εμπόδια στο δρόμο τους. Δύσκολο να πούμε, αν στην επιτυχία τους βοήθησε και η –αμερικανική– αφέλεια του συγγραφέα. Για παράδειγμα στο «Θαλασσόλυκο» ένας κριτικός της λογοτεχνίας μεταμορφώνεται σε σκληροτράχηλο ναυτικό και με τη βοήθεια μιας... δασκάλας επισκευάζει το προσαραγμένο, σχεδόν άχρηστο, πλοίο του Λάρσεν. Αυτά στην Αλάσκα, στην παγωνιά. Και επειδή δεν είναι –ο κριτικός και η δασκάλα– νόμιμο ζευγάρι δεν κοιμούνται μαζί, εκεί, στο θανάσιμο ψύχος. Όσο για τους επικίνδυνους «πειρατές του Αγίου Φραγκίσκου» εξοντώνονται από μια ομάδα παιδιών της καλής κοινωνίας... Ο Τζακ Λόντον –τα Απαντά του εκδόθηκαν ακόμη και στη Σοβιετική Ένωση, με πρόλογο του Λένιν– αφήνει την εντύπωση πως κουράζεται από το ίδιο του το κείμενο. Η

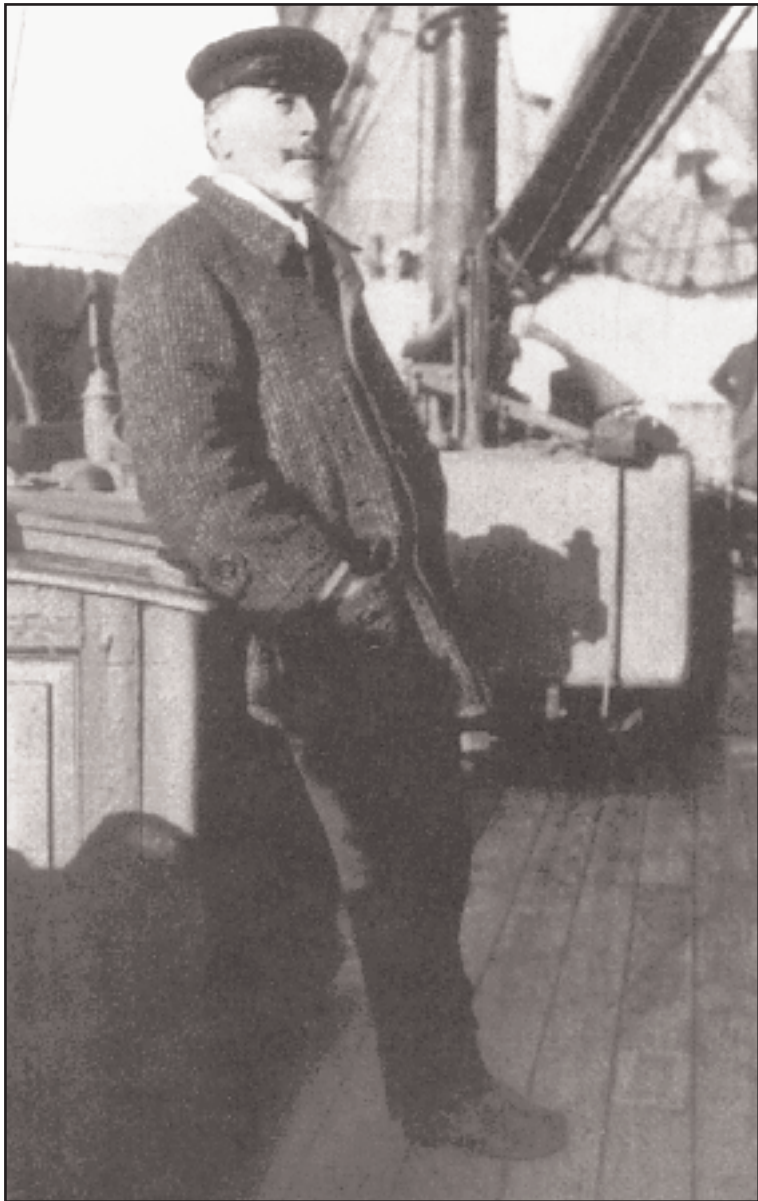
Ο Χ. Μέλβιλ στα τελευταία χρόνια της ζωής του. Οι οικονομικές δυσχέρειες έχουν εκλείψει. Συνθέτει μεγάλα επικά ποιήματα και γράφει την τελευταία του νουβέλα, «Μπίλι Μπαντ». Πολλοί την κρίνουν κατώτερη του «Μόμπι Ντικ» κι όμως σε αυτήν συγκεντρώνεται ο στοχασμός μιας ζωής.

αρχική ζωντάνια σπάνια φτάνει ως το τέλος. Δεν είναι λοιπόν παράξενο που αυτοκτόνησε...

Κόνραντ - Ουγκό

Ο Τζόζεφ Κόνραντ (1857-1924), γιος του Πολωνού μετανάστη, που πολιτογραφήθηκε Άγγλος, υπηρέτησε στο αγγλικό ναυτικό και έγραψε στ' αγγλικά, είναι, πιστεύουμε, ο γνησιότερος θαλασσινός συγγραφέας Μένει –στα γραφτά του– πάνω στη θάλασσα, πάνω στο καράβι. Στο «Νέγρο του Νάρκισσου» στον «Καπετάνιο Φαλκ», στη «Φρέγυα από τα Εφτά νησιά» πρωταγωνιστούν η θάλασσα, τα καράβια, οι ναυτικοί. Δεν παρουσιάζονται σύμβολα, όνειρα, πάθη εξωπραγματικά.

Οι ναυτικοί είναι μόνο ναυτικοί, τα πάθη τους βγαίνουν μόνον από το σκληρό επάγγελμά τους. Θάλασσα και μόνον θάλασσα μας τυλίγει και στο άλλο θαυμάσιο έργο του Κόνραντ «Ο τυφώνας». Εδώ το «Ναν Σαν» –ένα ατμόπλοιο– ταξιδεύει στην ερημιά της Σινικής Θάλασσας, με φορτίο μερικές εκατοντάδες Κινέζους στ' αμπάρια του. Το ταξίδι δεN θα τελειώσει ήρεμα: Το μικρό πλοίο θα βρεθεί αντιμέτωπο με ένα φοβερό τυφώνα –ας αντιγράψουμε όμως λίγες σειρές από το κείμενο «που είχε βρει στο δρόμο του μπροστά στο σιωπηλό τούτον άνθρωπο και βάζοντας τα δυνατά του, δεν κατόρθωσε άλλο, παρά να του αποσπάσει λίγες μονάχα λέξεις. Προτού η καινούργια μανία των κυμάτων ξεσπάσει πάνω στο καράβι

Ο Κόνραντ, το 1916, σε ηλικία 59 ετών. Εποχή που αναγνωρίζεται ως μεγάλος συγγραφέας και τα Απαντά του κυκλοφορούν στις ΗΠΑ και την Αγγλία.

Μακριά από τη θάλασσα, το 1919, ο Κόνραντ είναι ήδη 62 χρόνων. Εχει σχεδόν ολοκληρώσει και τη λογοτεχνική του περιπέτεια. Κρατά σημειώσεις για τη βιογραφία του και γράφει στον Αντρέ Ζιντ: «Να με σκέφτεστε με αγάπη... Υποφέρω από την αίσθηση του κενού...»

του, ο καπετάν Μακ Χουίρ είχε παραινθεί να μονολογήσει κάπως φουρκισμένος:

«Δεν θα 'θελα να το χάσω».

Και δεν το έχασε. Κατάφερε να φτάσει στο λιμάνι, όπως πολλοί άλλοι συναγωνιστές του στη θάλασσα, χωρίς όμως ούτε ο ίδιος να ξέρει πώς... Ο Κόνραντ μας δίνει ένα ασυνήθιστο για την εποχή του τύπο

στον «Τυφώνα». Εναν αντιήρωα.

Και μας έμεινε ο αταξίδευτος Βίκτορ Ουγκό – και «Οι εργάτες της θάλασσας». Που μας παίρνει μαζί του στο μοιραίο ταξίδι ενός πρωτόγονου ατμόπλοιου, προβάλλοντας ταυτόχρονα αντίκρου μας πολλά από τα ελαττώματα του ανθρώπου: την υποκρισία, την απληστία, το μίσος, τη φιλαργυρία. Ευτυχώς όμως υ-

πάρχει κι η αντίθετη πλευρά: η αυταπάτηση, η επιμονή, η εφευρετικότητα, τα αγνά αισθήματα. Σ' αυτό το κείμενο –το καλύτερο, πιστεύουμε, γαλλικό θαλασσινό μυθιστόρημα– δεν ξέρει κανένας, τι να πρωτοθαυμάσει: τη γνώση της θάλασσας, των καιρικών συνθηκών, της παλirroιας, τεχνικές λεπτομέρειες – ναι, είναι δύσκολο ακόμα και για έναν επαγγελματία ναυτικό να οδηγήσει με τόση ακρίβεια ένα πλοίο στην καταστροφή, όπως το οδηγεί ο Ουγκό. (Να του καταλογίσουμε ηθική αυτοργία σε πολλά προμελετημένα ναυάγια); Οσο για τον Τζίλιατ, τον αγνό νέο, που κατορθώνει το ακατόρθωτο, αφήνεται να τον σκεπάσει η πλημμυρίδα όταν διαψεύδεται. (Ο δικός μας Καρωτάκης δεν ήταν φαίνεται τόσο αποφασισμένος γι' αυτό κι ανέβαινε για ώρες στην επιφάνεια...)

Στις μέρες μας το ταξίδι κατάντησε εύκολες οργανωμένες εκδρομές σ' όλο τον κόσμο. Το αεροπλάνο πήρε τη θέση του καραβιού για τις μακρινές διαδρομές. Ομως τα πλήθη δεν στέκονται μαγεμένα στο τέλος της στεριάς και στην αρχή του αέρα, δεν σηκώνουν το κεφάλι τους στο ζενίθ. Ο αέρας είναι ένας εύκολος δρόμος που τον περνάς με δεμένα μάτια. Κι ίσως γι' αυτό τ' αε-

ροπλάνο δεν απόχτησε έναν δικό του Κόνραντ ή Λόντον κι απέμεινε μόνο πρωταγωνιστής σε παραφιλολογικά κατασκευάσματα. Και φοβούμαστε, πως δεν υπάρχει πια καιρός να ξεφύγει από τους μικρούς των «μπεστ σέλερς» και να βρεθεί στα χέρια των μεγάλων – με δυο λόγια, από το πεζοδρόμιο στη καβαφική πόλη των ιδεών.

Δεν ξεχνάμε βέβαια τον Σεντ Εξίπερι. Δεν πρέπει όμως να παραβλέψουμε, πως στάθηκε ο μοναδικός κι ανεπανάληπτος ποιητής του πρώτου, επικού καιρού του αεροπλάνου. Του καιρού που οι αεροπόροι έβλεπαν με τα μάτια τους, κι όχι με τα μάτια των ελεγκτών εναέριας κυκλοφορίας, τη Γη των Ανθρώπων.

Σημείωση: Ο Κωνσταντίνος Ράδος πρόταξε μια σύντομη, αλλά πολύ κατατοπιστική εισαγωγή για τη θαλασσινή λογοτεχνία στο πρώτο βιβλίο του «Ναυτικά διηγήματα» (1910). Το παράξενο είναι πως αγνοεί εντελώς τους Αμερικανούς. Κι όμως το έργο των σημαντικότερων από αυτούς ήταν τότε γνωστό και στην Ευρώπη.

Ευχαριστούμε τους κ. Γιώργο Ζεβελάκη, Γιάν. Χατζημανολάκη και τις εκδόσεις ΟΛΚΟΣ για το φωτογραφικό υλικό που μας παρεχώρησαν.

Το «Τόρενς», πλοίο όπου, στις 14 Νοεμβρίου του 1891, μπαρκάρει ο Κόνραντ ως δεύτερος καπετάνιος. Ενας μελαμψός άντρας, με μυτερό γενάκι και ελαφρώς ξενική προφορά. Δύο ταξίδια μέχρι την Αυστραλία που κράτησαν τρία χρόνια. Ωστόσο, δεν μπόρεσαν να γιατρέψουν την κατάθλιψη που κουβαλούσε.